

Kullervo Hulkon rooli vanhoillislestadiolaisuuden hajaannuksessa 1957–1961

Matias Muhola
Suomen ja Skandinavian Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2016

HELSINGIN YLIOPISTO - HELSINGFORS UNIVERSITET

Tiedekunta/Osasto - Fakultet/Sektion		Laitos - Institution	
Teologinen		Kirkkohistoria	
Tekijä - Författare			
Matias Muhola			
Työn nimi - Arbetets titel			
Kullervo Hulkon rooli vanhoillislestadiolaisuuden hajaannuksessa 1957–1961			
Oppiaine - Läroämne			
Suomen ja Skandinavian kirkkohistoria			
Työn laji - Arbetets art		Aika - Datum	Sivumäärä - Sidoantal
pro gradu		18.03.2016	68
Tiivistelmä - Referat			
<p>Tutkimuskohteenani on pastori Kullervo Hulkon (1914–1965) rooli vanhoillislestadiolaisuuden hajaannuksessa 1957-1961. Tavoitteena on kartottaa Huolkon toimintaa kirjoitusten ja pöytäkirjojen avulla. Lisäksi pyrin löytämään syyt Kullervo Hulkon toiminnalle ja sijoittaa hänet suhteessa hajaannuksessa vaikuttaneisiin ryhmiin, sekä arvioimaan hänen vaikutustaan hajaannusprosessissa. Keskeisinä aineistoina käytän Kullervo Hulkon henkilökohtaisen arkiston materiaalia hajaannuksen ajalta. Käytössäni on myös puhujainkokousten pöytäkirjat 27.-28.4.1960 ja 29.12.1960.</p> <p>Muut pöytäkirjat tutkimusajalta olen saanut muistiinpanomuodossa Ari-Pekka Palolalta. Muistiinpanojen tarkkuus vaihtelee ja jokaista pöytäkirjaa on arvioitava erikseen luotettavuuden kannalta. Kuitenkin muistiinpanoista saan hyvän yleiskuvan tapahtumista. Luin järjestelmällisesti läpi myös vanhoillislestadiolaisuuden vaikuttavimmat lehdet <i>Päivämiehet</i> ja <i>Siionin Lähetyslehdet</i> tutkimusajankohdalta. Lisäksi katsoin kaikki lestadiolaisen ylioppilaskodin julkaisut <i>Maitojyvät</i> vuosilta 1957-1960. Näiden pohjalta loin määrällisen taulukon, joka selittää Hulkon roolia julkaistujen kirjoitustensa valossa. Tein tutkimusta varten myös kolme haastattelua.</p> <p>Hulkon toiminnan keskeinen piirre oli se, ettei hän pyrkinyt aktiivisesti muiden näkemysten muokkaamiseen. Omalla toiminnallaan ja sanavalinnoillaan hän pyrki välittämään osapuolille omasta mielestään oikeaa käsitystä asioista. Näin hän näyttäytyy hajaannuksen alkuvaiheessa vuoteen 1960 loppuun saakka välittäjän roolissa. Tämän mahdollisti molempien osapuolten näkemysten tunteminen, jonka kautta Hulkko osasi sanoittaa opillisia kysymyksiä aiheuttamatta vastareaktiota kummassakaan ryhmässä. Hulkon vaikutus hajaannuksen kulussa jäi lopulta vähäiseksi, vaikka hänen aktiivisuutensa kasvoikin vuoden 1960 lopulla.</p> <p>Hulkon rooli välittäjänä ei tuottanut hänen toivomaansa tulosta, sillä hajaannus tapahtui Rauhan päivänä 29.12.1960 puhujainkokouksessa. Tuossa kokouksessa Hulkon pyrkimykset asian ratkaisemiseksi olivat huomattavat. Kokouksessa käytettyjen taitavien sanoitustensa ansiosta Hulkko saavutti kiistassa myös liikkeestä irrotettujen luottamuksen. Vuoden 1961 alussa Hulkko omaksuu sillanrakentajan roolin ryhmien välissä. Sillanrakentaja kuvastaa Hulkon roolia aktiivisena toimijana ryhmien välisen sovun saavuttamiseksi. Mahdollisuudet sovun syntymiseen kariutuivat kuitenkin hajaannuksesta heränneeseen keskusteluun suomalaisessa lehdistössä sekä SRK:n työvaliokunnan kieltäytymiseen neuvotteluista.</p> <p>Kullervo Hulkko toimii vuonna 1961 SRK:n epävirallisena auktoriteettina päättävien elinten ulkopuolella. Hänen läheiset suhteensa SRK:n johtokuntaan, erityisesti sen puheenjohtajaan Eino Vaherjokeen, oli keskeinen syy Hulkon auktoriteetin kasvuun hajaannuksen tapahduttua. Toisena merkittävänä seikkana on Hulkon korkea koulutustasoisuus, joka sai uudenlaisen arvon hajaannuksen tapahduttua. Hänen roolinsa SRK:n julkisuuskuvan muokkaajana vuonna 1961 on merkittävä. Hulkon keskeinen pyrkimys oli tehdä selväksi liikkeen suhde tunnustuskirjoihin ja kirkkoon.</p>			
Avainsanat - Nyckelord			
Kullervo Hulkko, lestadiolaisuus, hajaannus			
Säilytyspaikka - Förvaringställe			
Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia			
Muita tietoja			

Sisällysluettelo

1 Johdanto	4
1.1 Tutkimustehtävä	4
1.2 Lähteet ja aiempi tutkimus	7
1.3 Kullervo Hulkko, isänmaallinen kansan mies	12
2 Vanhoillislestadiolaisuuden muutos 1900-1957.....	16
2.1 Rivit tiiviiksi – Rajanvetoa muihin ryhmiin.....	16
2.2 Rauhansanalaisuuden syntyminen	18
2.3 Vanhoillisuuden teologinen moninaisuus paljastuu	20
3 SRK-vanhoillisuuden hajaannus 1957-1961	23
3.1 Kuopion puhujainkokous hajaannuskehityksen laukaisijana	23
3.2 Kullervo Hulkko välittäjänä hajaannuksen kiihdyttyä 1959-1960	29
3.3 Kullervo Hulkko sillanrakentajana - lehtikirjoitukset romuttavat yritykset 1961	48
3.4 Kullervo Hulkko SRK:n epävirallisena auktoriteettina	53
4 Johtopäätökset	64
5 Lähde- ja kirjallisuusluettelo	70
Lähteet ja apuneuvot	70
Kirjallisuus	72
6 Liitteet	77
7 Lyhenteet.....	80

1 Johdanto

1.1 Tutkimustehtävä

Syntyä sellaistaakin vihollisuutta, riitaa ja vainoa, jota ei osaa edes aavistaa.
Elävä kristillisuus saattaa tuoda riidan jopa kodin rauhoitettuun piiriin.
Poika joutuu riitaan isäänsä vastaan, tytär äitiään vastaan ja miniä anoppiaan vastaan.
Entiset ystävätkin saattavat nousta sotajalalle.

(Katkelma Hulkon saarnasta 1. Adventtisunnuntaina 1959)¹

Tämä katkelma on pastori Kullervo Hulkon (1914-1965) saarnasta.

Tekstikatkelma kuvaa hyvin tässä työssä käsiteltävän hajaannuksen luonnetta.

Hajaannus repi useiden perheiden, perheenjäsenten ja ystävien väliin kuilun, jota ei kenties koskaan enää voitu korjata. Tutkin Kullervo Hulkon roolia tässä vanhoillislestadiolaisuuden hajaannuksessa 1957-1961.

Termillä vanhoillislestadiolaisuus tarkoitan lestadiolaisuuden haaraa, joka ryhmittyi v. 1906 perustetun Lähetystoimiston ja v. 1917 Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen ympärille. Myöhemmin vuoden 1960-luvun hajaannuksen yhteydessä käytän termiä SRK-vanhoillisuus. Perustelen termivalintaani sillä, että teologisessa mielessä samat kiistakysymykset olivat esiintyneet jo rauhansanalaisuuden eriytymisessä 1934 ja siitä aiheutuneissa jälkipuinneissa. Asioita ei kuitenkaan tuolloin ryhdytty ratkomaan perin pohjin. Ratkaiseva jako vanhoillislestadiolaisuudessa tapahtuu 29.12.1960 Rauhan päivän kokouksessa.

Sosiaalitieteiden tutkijan Johanna Hurtig samaistaa hajaannuksen eriseuraan. Hänen mukaansa eriseura merkitsee hengellistä ja sosiaalista repeämää, eräänlaista parantumaton kollektiivista haavaa.² Hajaannuksella tarkoitan tässä tutkimuksessa Hurtigin määritelmään lisäten myös niitä vaiheita, jotka johtivat repeämän syntymiseen. Hajaannus oli merkittävä vaihe suurimman lestadiolaisryhmän, vanhoillislestadiolaisuuden, historiassa. Tuolloin pyrittiin määrittelemään hyvin tarkkaan vanhoillislestadiolaista oppia, joten muun muassa Miikka Ruokanen on myöhemmin nähnyt hajaannuksen merkittävänä opinmuodostuksen ja tunnustuksellisuuden kannalta.³

Martti Sallisen mukaan vuosien 1957-1961 hajaannuskehitys johtui opillisten erimielisyyksien institutionalisoitumisesta kahden ääripään välille. Myös Juhani Holman gradussa tulee voimakkaasti esille kahden ryhmän

¹ Taskila & Typpö et al. 1984, 57.

² Hurtig 2013, 31.

³ Ruokanen 1980, 11.

vastakkainasettelu. Tutkimuksista nousee esiin myös sosiaalinen näkökulma, josta Sallinen käyttää termiä institutionalisoituminen. Tässä tutkimuksessa tarkastelen Hulkon roolia sosiaalisesta ja teologisesta ulottuvuudesta käsin. Teologisten sanoitusten kautta sijoitan Hulkon suhteessa hajaannuksessa syntyneisiin ryhmittymiin. Arvioin Hulkon oppia suhteessa muihin hajaannuksessa vaikuttaneisiin henkilöihin.⁴

Tutkimusmenetelmäni on historiatieteen menetelmä. Rooli-termin määrittely sosiaalipsykologisen tutkimuksen kautta tekisi sille suuremman oikeutuksen, mutta silloin käsittelytapa muuttuisi sosiologiseksi tai tutkimus paisuisi kohtuuttomasti. Tässä tutkimuksessa tarkoitan roolilla henkilön toimintaa ja toiminnan vaikutusta käytettävissä olevien lähteiden valossa vanhoillislestadiolaisessa viitekehyksessä. Toiminta voi olla suoraa tai epäsuoraa, jolloin Hulkko itse ei ole toimijana, vaan hänen kirjoituksiaan tai saarnojaan julkaistaan. Toiminnan vaikutusta arvioin historiallis-geneettisellä metodilla. Tarkastelen siis ilmiöiden ajallista muutosta. Esimerkiksi puhujain- ja lestadiolaispappien kokouksissa tämä tarkoittaa Hulkon puheenvuorojen kommentointia muiden kokouksessa olijoiden toimesta ja mielipiteiden muutoksia.

Pyrin myös arvioimaan miksi Hulkon rooli oli tietynlainen. Hulkon rooliin liittyy hänen sijoittamisensa hajaannuksessa vaikuttaviin ryhmiin. Hulkon sijoittamisessa käytän sisällönanalyysia tutkittavan puheenvuoroista ja kirjeistä, ja vertaan niitä hajaannuksessa syntyneiden ryhmittymien edustajien puheenvuoroihin. Tutkimuksen apukysymyksenä: Miksi Hulkko ei siirtynyt Elämän sana -ryhmään? Mitä kautta Hulkko pyrki vaikuttamaan, vai pysyttelikö hän taka-alalla vuosien 1957-1961 ajan? Miksi hän teki näin? Mikä oli tutkittavan henkilön suhde muihin hajaannuksessa vaikuttaneisiin henkilöihin?

Hajaannuksessa suurin osa (2/3) papeista irrotettiin SRK-vanhoillisuudesta. Termivalinta irrottamisen ja irrottautumisen välillä on haastava, sillä molemmat asettavat tutkijaa helposti ryhmien puolelle. Molemmat näkökulmat ovat kuitenkin todellisuutta ryhmille ja heillä oli omat perustelunsa toiminnalleen ja näkemyksilleen. Lisäksi kirkkohistoriallisesti tarkka terminkäyttö vaatisi jokaisen henkilön erillisen ja yksittäisen tarkastelun, sillä SRK:sta irtautuneiden ryhmä oli hyvin heterogeeninen. Syyt liikkeestä irtautumiseen/irrottamiseen olivat moninaiset. Tällaiseen tarkasteluun ei tässä tutkimuksessa ole mahdollisuutta

⁴ Holma 1991, 120; Sallinen 1987, 133.

mennä. Suurimmalle osalle irrotetuista/irtautuneista tapahtuma ei tullut yllätyksenä, vaan henkilöt tiedostivat oman toimintansa seuraukset. Tähän liittyvät opilliset korostukset, joihin palaan hajaannuksen käsittelyvaiheessa. Kuitenkin lähteiden valossa on havaittavissa, että puhujainkokouksen päätöksiä maltillisesti vastustaneet pyrkivät yleisesti kauemmin saavuttamaan yhtenäisyyden, kuin toinen ryhmittymä. Tällä perusteella käytän tutkimuksessa termiä *irrottaminen* tiedostaen samalla toisen osapuolen itseymmärryksen asiaan.

SRK-vanhoillisuudesta irroitetussa ryhmässä oli arviolta 1 000 henkeä. Käytän tutkimuksessa termiä vähemmistöryhmä puhtaasti numeeriseen arvioon perustuen. Suhteessa SRK-vanhoillisuuteen vähemmistöryhmä oli selvästi pienempi. Vähemmistöryhmä terminä ymmärretään helposti 'vääräksi ryhmäksi' tai 'vähäpätöiseksi', mutta tässä ei ole siis kyse siitä kuka oli oikeassa tai väärässä. Ryhmä ei ole vähäpätöinen siinä mielessä, että sen sisältä on noussut kolme Suomen evankelisluterilaisen kirkon piispaa. Vähemmistöryhmä organisoituu vasta 1963, jolloin Maitojyvä ry alkaa julkaista omaa lehteään, *Elämän sanaa*. Näin puhutaankin Elämän sana -ryhmästä. Tutkimukseni rajoittuu kuitenkin ajalle, jolloin organisoituminen ei vielä ollut tapahtunut, joten tyydyn käyttämään vähemmistöryhmän käsitettä tai puhujainkokouksen päätöksiä vastustaneiden ryhmää.

Tuota ryhmittymää kutsuttiin hajaannuksen aikana ja myös sen jälkeen pappislinjaksi. Termivalintana se on harhaanjohtava, sillä hieman alle kolmannes papeista jäi SRK-vanhoillisuuteen, eli ns. maallikkolinjaan. Kuitenkin nuo termit kuvaavat hyvin sitä asetelmaa (papit vs. maallikot), jota luotiin eräiden henkilöiden toimesta. Termit kuvaavat myös kahden vastakkaisen ryhmittymän tärkeimpiä vaikuttajia. Käytän tässä tutkimuksessa termejä ainoastaan suorissa lainauksissa.

Hajaannuksen esivaiheeseen liittyy monia eri henkilöitä suoraan ja välillisesti. Tämän työn tarkoitus on arvioida Kullervo Hulkon roolia SRK-vanhoillisuuden hajaannuksessa 1957-1961. Kuitenkin kirjallisuus ja lähteet nostavat esille henkilöitä, jotka ovat olleet merkittävässä määrin mukana hajaannusprosessissa. Mukana on monia joiden, kenties merkittävääkin, vaikutusta ei ole tutkittu ja he jäävät tässä työssä käsittelemättä. Myös esille nostetut henkilöt esiintyvät vain siinä määrin kuin hajaannuksen kuvailu ja Hulkon roolin selvittäminen sitä vaativat.

Historiallisen taustan osalta pitäydyn Suomessa niin paljon kuin se vain on mahdollista, sillä hajaannuksen painopiste oli Suomessa ja nimenomaan Oulun seudulla, jossa käytiin valtaosa hajaannukseen vaikuttaneista kokouksista. Kuitenkin rauhansanalaisuuden syntymisessä on tarpeen valottaa lyhyesti lestadiolaisuuden tilannetta Pohjois-Amerikassa, sillä muuten kiista jää lukijalle hämärän peittoon. Avaan vanhoillisuuden tilannetta muissa maissa hajaannuksen käsittelyn yhteydessä, mikäli se on välttämätöntä Hulkon roolin ymmärtämisen kannalta.

1.2 Lähteet ja aiempi tutkimus

Kullervo Hulkon roolin arvioinnin keskeisinä osina ovat puhujainkokousten ja lestadiolaispappien veljespiirin pöytäkirjat. Minkä verran Hulkko käytti puheenvuoroja, mikä niiden sisältö oli? Millainen oli puheenvuorojen vaikutus kokouksen kulun kannalta? Kysymys siitä, mikä hänen roolinsa oli kokouksissa, kuvastaa olennaisesti Hulkon roolia hajaannuksessa. Lestadiolaispappien veljespiirin arkistosta löytyivät kokoukset 7.-8.8.1957, 5.-6.8.1958, 4.-5.8.1959, 10.-11.8.1960. Huomionarvoista näissä on se, että pöytäkirjat on kirjoitettu käsin, jolloin väistämättä pöytäkirjan pitäjän tulkinta vaikuttaa puheiden sisältöön. Tämän vuoksi tarkkaa sisällönanalyysia ei näistä voida tehdä. Käytän näitä pöytäkirjoja Hulkon asemoimiseen pappien keskuudessa.

SRK:n puhujainkokousten pöytäkirjojen saannissa on ollut merkittävä este. Irja Junttilan mukaan SRK:n työvaliokunnan päätöksellä (v. 2007) 70 vuotta nuorempien puhujainkokousten pöytäkirjat on salattu, koska ne voivat sisältää sielunhoidollista materiaalia. Tarvittaessa pääsihteerin luvalla voidaan poimia tekstistä sisältöä, joka ei ole sielunhoidollista, mutta tutkija ei pääse selaamaan aineistoa.⁵ Tämä asetti luonnollisesti suuren haasteen tutkimuksen osalta. Sain kuitenkin 29.12.1960 puhujainkokouksen pöytäkirjan kokonaisuudessaan käsiini, sillä niitä kopioitiin varsin runsaasti hajaannuksen jälkeisinä vuosina. Löysin myös 27.-28.4.1960 pidetyn puhujainkokouksen pöytäkirjan, mutta siitä puuttui joitakin sivuja. Helmikuussa 2016 sain puuttuvat sivut vieraillessani Timo Holman henkilökohtaisessa arkistossa Haukiputaalla. Käytän ratkaisevaa Rauhan päivän 1960 kokouksen pöytäkirjaa sisällönanalyysiin, jolla voin selvittää Hulkon roolia kyseisessä kokouksessa. Analyysin avulla pyrin arvioimaan ketä käytettiin auktoriteetteina opillisissa kysymyksissä.

⁵ Junttila 2014.

Suurena apuna aineiston saannissa on toiminut SRK:n kustannuspäällikkö ja SRK:n lehtien päätoimittajan ja viestintäyksikön johtajan sijainen (16.11.2015-31.5.2016) Ari-Pekka Palola.⁶ Palola lähetti omat muistiinpanonsa kaikista puhujainkokouksista ja vuosikokouksista. Lisäksi sain muistiinpanot maallikoiden pitämistä kokouksista Oulussa. Muistiinpanoissa on kaikki puheenvuorojen käyttäjät sekä kattava tiivistelmä puheenvuorosta. Tutkijan näkökulmasta tiivistelmiä on arvioitava kriittisesti, eikä niistä voi tehdä sisältöanalyysinä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Kuitenkin muistiinpanoista saan selville kokoukset, joissa Hulkko oli läsnä, sekä puheenvuorojen keskeisen sisällön. Tämän kautta voin hahmottaa hajaannuksen kehityskulkua. Palola lähetti myös litteroidun tekstin 3.-4.1.1961 Oulussa pidetystä lestadiolaispappien veljeskokouksesta. Tämä täydentää veljespiirin arkistosta saamaani aineistoa.

Olen kerännyt Kullervo Hulkon henkilökohtaisesta arkistosta aineistoa gradua varten. Aineistoa oli varsin runsaasti. Kaiken kaikkiaan vuosilta 1957-1961 löytyi yli 1 000 asiakirjaa. Henkilökohtaisten kirjeiden ja Hulkon päiväkirjan avulla pyrin selvittämään hänen yhteydenpitoaan erilaisiin tahoihin ja vaikuttajiin hajaannuksessa. Tämä avaa Hulkon roolia hajaannuksessa kokousten ulkopuolelta. Kirjeet antavat myös lisävalaistusta Hulkon suhteesta muihin vaikuttajiin. Lisäksi olen etsinyt Hulkon kirjoituksia *Päivämies*- lehdestä ja *Siionin Lähetyslehestä*, jotka olivat vanhoillislestadiolaisuuden vaikutusvaltaisimmat lehdet tuohon aikaan. Oma lukunsa on *Kointähti*-lehti, jonka julkaisu aloitetaan 1961. *Lasten Siioni* on jätetty pois tarkastelusta, sillä sen profiili ei sovellu hajaannuksen vaikutuksen välineeksi. Nämä osoittavat Hulkon roolia nimenomaan SRK:n sisällä. Muut lehdet (*Kaleva*, *Kotimaa*, *Uusi Suomi*) valottavat aktiivisuutta liikkeestä ulospäin ja roolia SRK:n sisällä.

Olen myös tehnyt kolme haastattelua tutkimustani varten. Kustaa Hulkko (s. 1951) on yksi neljästä⁷ Kullervo ja Annikki Hulkon elossa olevista lapsista. Kustaa Hulkko on ollut vuodesta 2014 lähtien eläkkeellä, mutta hän jatkaa vapaana toimittajana ja tietokirjailijana. Viime vuonna (2015) hän aloitti työnsä Taloustoimittajain säätiön asiamiehenä ja toimii tuossa työssä edelleen. Kustaa Hulkko oli hajaannuksen tapahtuessa 10-vuotias, joten muistikuvat tuosta ajasta ovat pääasiassa tulleet hänen äidiltään Annikilta tai muista lähteistä. Muita Kullervon ja Annikin elossa olevista lapsista en ole tavoittanut haastattelua varten.

⁶ SRK:n henkilökunta; A-P Palola Päivämiehen päätoimittajan sijaiseksi 2015.

⁷ Hulkko 2016a. Lapsista vanhin, Pekka Hulkko, kuoli 1993.

Timo Holma (s.1932) edustaa puolestaan liikkeestä erotettujen ryhmää. Hän toimi nuorisopappina Kullervon alaisuudessa Iissä. Tapio Holma (s. 1938), Timon nuorempi veli, toimi sihteerinä Reisjärvellä pidetyssä lestadiolaispappien kokoontumisessa 5.-6.8.1958. Tapio oli hajaannuksen aikaan opiskelijana Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa. Haastatteluiden suurin anti on siinä, että ne elävöittävät tutkimusta. Toisaalta haastattelut tuovat aina subjektiivisen näkemyksen, erityisesti kun henkilöt ovat lähellä tutkittavaa aihetta. Tämän vuoksi valtaosa haastattelumateriaalista jää käyttämättä.⁸

Vanhoillislestadiolaisuudesta tutkimusta on tehty runsaasti. Tämän työn kannalta keskeisimmät tutkimukset ovat Ari-Pekka Palolan kaksi SRK:n historiaa käsittelevää teosta *Kahden kuoren suojassa* (2010) ja *Evangeliumin työ laajenee* (2011), joista erityisesti jälkimmäinen tarkastelee hajaannusprosessia. Teokset on kirjoitettu SRK:n toiminnan näkökulmasta, mutta sisältävät tutkijalle arvokasta tietoa laajan lähdemateriaalin vuoksi. Palolan tutkimus risteää suurelta osin omaa tutkimusaikaani, joten tämä näkyy väistämättä myös viitteissäni.

Jouko Talosen ja Ilpo Harjutsalon toimittama *Lestadiolaisuuden monet kasvot* (2001), Seppo Lohen *Lestadiolaisuuden suuri hajaannus ja sen taustat* (2007), sekä myös Martti Vuollon väitöskirja *Lestadiolaisuus Helsingissä vuoteen 1963* (1999) avaavat vanhoillislestadiolaisuuden historiaa yleisesti. Vuollon väitöskirja avaa mielenkiintoisia asioita Lestadiolaisen ylioppilaskodin tapahtumista, jotka ovat seurausta 1960-luvun hajaannuksesta.

Vanhoillislestadiolaisuuden vaiheita Helsingissä kuvaa myös Seppo Särkiniemi toimittamassaan kirjassa *Hyvän paimenen hoidossa, Helsingin rauhanyhdistys 100 vuotta* (1988). Tuorein tutkimus vuoden 1934 vanhoillislestadiolaisuuden hajaannuksesta on Tuomas Palolan väitöskirja *Amerikkalainen vai pohjoismainen? Amerikan apostolis-luterilaisuus 1884-1929* (2014). Hannu Mäenpään tutkimus *Vanhoillislestadiolaisuuden skisma ja dialogirytykset vuosina 1932-1946* (1984) avaa myös hyvin vuoden 1934 hajaannusta. Pekka Tapanisen tutkimus *Oskari Heikki Jussila (1888-1955) toimen ja näkyjen mies* (2007) valottaa yhden vanhoillislestadiolaisuuden merkittävimmän vaikuttajan elämää. Hajaannuksessa vaikuttanutta henkilöä Leonard Pietari Tapanista kutsuttiin nimellä Pekka Tapaninen. Lukijan helpottamiseksi käytän L.P. Tapanisesta hänen virallista nimeään, vaikka lähteissä puhutaan pääosin Pekka Tapanisesta.

⁸ Tapio Holma 27.8.2015; Timo Holma 19.8.2015.

Ari-Pekka Palolan lisäksi vanhoillislestadiolaisuuden hajaannuksesta 1960-1961 on tehty pro gradu- tutkimuksia. Hanna Nurminen on gradussaan *Maallikkolinjan kastekäsitys vanhoillislestadiolaisuuden 1960-luvun kiistassa* (1993) käsitellyt hajaannusta. Gradu on tehty systemaattisen teologian laitokselle, joten käytän sitä lähinnä hajaannuksen opillisen kehityksen kuvaukseen. Nurmisen seminaariesitelmä *Papisto vanhoillislestadiolaisuuden kriisissä 1958-1962* (1991) sisältää tietoja vanhoillislestadiolaisten pappien koulutustaustoista. Martti Sallinen käsittelee laajassa gradussaan *Maallikkosaarnaaja ja herätysliikkeen kriisit* (1987) hajaannusta Juuso Markkasen näkökulmasta, mutta myös yleisemmin. Sallinen on uskontotieteen tutkija ja hänen laajan tutkimusotteensa vuoksi viittaan Sallisen tutkimukseen useissa kohden. Juhani Holma on kirjoittanut gradun *Paavo Viljanen vanhoillislestadiolaisena vaikuttajana* (1991), jossa käsitellään kattavasti hajaannusta Viljasen näkökulmasta käsin. Holman teos on tärkeä vastapaino Nurmisen ja Sallisen graduille, sillä Holma käsittelee hajaannusta vähemmistöryhmän kannalta, Nurminen ja Sallinen puolestaan SRK:n kannalta. Miikka Ruokasen kirja *Jumalan valtakunta ja syntien anteeksiantamus* (1980) on pääosin 1970-luvun tapahtumista kirjoitettu, mutta niiden opillisten korostusten pohjana, joita tuolloin esiintyy, Ruokanen näkee 1960-luvun hajaannuksen. Siksi tutkija käsittelee myös kyseistä hajaannusta jonkin verran.

Kullervo Hulkosta on tehty kaksi pro gradu -tutkielmaa ja yksi populaarimpi tutkimus. Kaisa Heininen käsittelee Hulkon ajattelua tutkimuksessaan *Uskonto ja isänmaa Annikki ja Kullervo Hulkon kirjeenvaihdossa sotavuosina 1939-1944* (2006). Heinisen gradun pohjalta ja muuta aineistoa käyttäen Mari Leppänen ja Katja Hyry ovat toimittaneet teoksen *Annikki ja Kullervo, Talvisodan kihlapari* (2007). Käytän näitä teoksia tutkittavan henkilön kartoittamiseen. Juha Seppälän gradu, *Kullervo Hulkko vanhoillislestadiolaisuuden tutkijana* (1990), osuu näistä kolmesta lähimmäksi omaa tutkimuskysymystäni, sillä hän käsittelee Hulkkoa tutkijana, ja samalla myös 1960-luvun hajaannusta.

Juha Seppälä on tutkinut gradussaan Kullervo Hulkkoa historiantutkijana. Seppälä ottaa tarkasteluun myös *Kukistumattoman Valtakunnan* (1965) johdannon, joka sisältää katsauksen vuosien 1956-1964 tapahtumiin. Kirjan esipuheessa todetaan näin:

Esityksessä pyritään noudattamaan kirjoittajan omaksumaa kirkkohistoriallista linjaa. Ei suinkaan ajatella, että lestadiolaisuuden historia on, niin kuin se kirjoitetaan.⁹

Seppälän keskeisenä tutkimuskysymyksenä oli selvittää Hulkon motiivit tutkimuksen tekemiseen: pyrkiö Hulkko suojaamaan tai puolustamaan lestadiolaisuutta vai antamaan tieteelliseen objektiivisuuteen pyrkivän kuvauksen. Kirjan esipuheessa ja johdannon alkulehdillä tämä on lausuttu julki. Hulkon tarkoitus on kertoa miten lestadiolaisuudessa on opetettu aikaisemmin. Näin siis noudatetaan esipuheen viitettä kirkkohistoriallisesta linjasta. Kaikki Hulkkoa ja hajaannusta käsittelevät gradut ja muut tutkimukset jättävät avoimeksi kysymyksen Hulkon roolista hajaannuksessa, joten oma tutkimukseni täydentää näitä tutkimuksia.

Käytän myös *Totuuden kuuliaisuuteen* (TOKU, 1962) ja *Kukistumaton valtakunta* (1965) kirjattua selostusta hajaannuskehityksestä. Selostukset ovat Elämän sana- ryhmän ja SRK-vanhoillisuuden näkemyksiä hajaannukseen johtaneista syistä. Totuuden kuuliaisuuteen- kirjan päätekijä oli Pekka Raittila, joka oli aikansa lestadiolaistutkimuksen uran uurtaja. Hänen vaikutuksensa teologisessa tiedekunnassa näkyy edelleen, sillä vuodesta 1974 on käytetty Raittilan laatimaa ja Risto Saarisen uudistamaa ohjetta seminaarityöskentelyä ja tutkielman kirjoittamista varten.¹⁰ Tästä huolimatta hän oli subjektiivinen kokija tuossa hajaannuksessa. Vielä paljon merkittävämpi seikka teosta tarkasteltaessa on kuitenkin kirjoittajien oman itseymmärryksen kunnioittaminen.

Sanomatta on selvää, ettei tällöin ole tarkoituksenamme historiallisen esityksen antaminen, vaan selostus liittyy lähinnä niihin alustuksiin, kirjeisiin ja muihin asiakirjoihin, joita on julkaistuna kirjasen lopussa (Katkelma esipuheesta *Totuuden kuuliaisuuteen*- kirjassa).¹¹

Raittila ja Hulkko luovat molemmat katsauksen niihin syihin, jotka johtivat hajaannukseen. Molemmat käyttävät teksteissään vastapuolen näkemyksiä vain silloin, kun katsovat sen olevan tarpeellista asian ymmärtämisen kannalta. Kirjoittajat luovat tilannekatsauksen omasta lähtökohdastaan ja tulkintakehyksestään käsin, eivätkä pyri luomaan kirkkohistoriallista kokonaiskuvaa. Raittila on kuitenkin lähempänä kirkkohistoriallista esitystapaa ja objektiivisuutta kuin Hulkko. Hulkon pyrkimys on osoittaa myös, millä tavoin lestadiolaisuudessa on ennen opetettu näistä kiistakysymyksistä, jotka hajaannuksessa nousevat esille. Teokset on kirjoitettu tutkimusajankohdan

⁹ Hulkko 1965, 6.

¹⁰ Myllykoski & Näreaho 2008, ohjeet pro graduun Viitattu 8.3.2016.

¹¹ Raittila 1962, 4.

jälkeen, joten edellä mainitut seikat huomionottaen käsittelen näitä teoksia kirjallisuutena. Totuuden kuuliaisuuteen liitetyt kirjeet ja puheet puolestaan ovat tässä tutkimuksessa lähteitä.

1.3 Kullervo Hulkko, isänmaallinen kansan mies

Kullervo Kuudes Veikko Hulkko syntyi 2.7.1914 Kemijärvellä. Kaisa Heinisen mukaan Kullervon äiti, Hilja Hulkko (os. Pöykkö), kertoi tullessaan lestadiolaiseen herätykseen odottaessaan Kullervoa. Isä, Arvid, ei ollut varsinaisesti uskonnollinen. Kullervo Hulkon vanhemmat kasvoivat talonpoikaisessa yhtenäiskulttuurissa.¹² Kullervolla oli jo lapsena vetoa uskonnollisia kysymyksiä kohtaan. Kustaa Hulkon mukaan perheessä muisteltiin tapahtumaa, kun Kullervo oli saanut keskikoulussa ollessaan jälki-istunnon. Hän oli ponnahtanut jälki-istunnossa pystyyn ja 'uhannut' saarnaavansa vielä Kemijärven kirkossa. Kodissa panostettiin opiskeluun, näin Kullervo Hulkko pääsi tavoittelemaan tuota pienen pojan haavetta. Hän suoritti ylioppilastutkinnon 1933 Oulussa.

Kullervon veli, Ilmari Hulkko, vei Kullervon ensimmäistä kertaa vanhoillislestadiolaisten seuroihin. Myöhemmin alkukeväällä 1934 Kullervo koki hänen omaan elämäänsä syvästi vaikuttavan kokemuksen ja kääntyi vanhoillislestadiolaisuuteen.¹³ Hän suoritti teologisen erotutkinnon Helsingin yliopistossa kaksi vuotta myöhemmin. Kustaa Hulkon mukaan Kullervo ja hänen neljä veljeään (Arvo, Ilmari, Kalevi ja Eero) olivat tietävästi Hulkon suvun ensimmäiset akateemisen tutkinnon suorittaneet. Ripeä suoritustahti johtui Annikki Hulkon mukaan taloudellisista syistä. Hulkko joutui kuitenkin odottamaan pappisvihkimystä kolme kuukautta, sillä kirkkolain mukaan vain 22 vuotta täyttänyt voitiin vihkiä papiksi. Tuon kolme kuukautta hän vietti Kivijärvellä kirkkoherra Väinö Havaksen oppipoikana. Kullervo seurasi tiiviisti Havaksen työtä ja elämää yleensä. Hän kävi Kivijärven kirkkoherran mukana kalastusmatkoilla, joiden aikana he syventyivät myös teologisiin kysymyksiin. Annikin mukaan Kullervo sai pysyviä vaikutteita isännältään. Myös Kaisa Heininen viittaa Väinö Havakseen Hulkon 'oppi-isänä'. Kullervo Hulkko vihittiin papiksi 11.9.1936 Oulussa.¹⁴

¹² Heininen 2006, 4-5.

¹³ Kustaa Hulkko 18.8.2015; Hulkko 2016b; Hyry & Leppänen 2009, 17-18.

Vanhoillislestadiolanen Pentti Seppänen julisti Kullervolle synninpäästön, eli liikkeen sisäisen ymmärryksen mukaan Kullervo sai parannuksen tuolloin Pyhässä Hengessä ääneen julistetun evankeliumin kautta.

¹⁴ Kustaa Hulkko 18.8.2015; Hulkko A., 1-2; Heininen 2006, 5; Seppälä 1990, 6.

Kullervo korotti arvosanojaan ja jatkoi opintojaan työn ohessa. Syksyllä 1937 hän lähetti käytännöllisen filosofian laudaturtyön Helsingin yliopistoon hyväksyttäväksi. Aiheena oli *'Pohjois-Ruotsin ja Pohjois-Norjan uskonnollinen ekstatismi'*. Hurmosilmiöt lestadiolaisuudessa olivat tuolloin ajankohtaisia, sillä ns. korpelalaisuus oli herättänyt huomiota julkisuudessa pari vuotta aikaisemmin. Opinnot ja työ olivat kuitenkin liian raskaat yhdistää. Siksi Hulkko otti neljä kuukautta virkavapaata syksyllä 1938. Hän sai filosofian kandidaatin tutkintotodistuksen 10.2.1939.¹⁵

Hulkko toimi Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen (SRK:n) matkapapin tehtävässä 1.1.-30.6.1939. Tuossa tehtävässä Hulkko teki itseään tunnetuksi, sillä puolen vuoden aikana hän piti seuroja kaikkiaan 27 paikkakunnalla. Hän liikkui pääasiassa toisen matkatoverin kanssa. Aluksi hän kiersi noin kuukauden ajan Heikki Jussilan kanssa seurojen pidossa. Erityisesti pitkä yhteistyö Roope Vepsäläisen kanssa vaikutti Hulkkoon. Vepsäläisen kuoltua syyskuussa 1939 Hulkko kertoi menettäneensä 'isänsä uskossa'.¹⁶ Tapio Holma arvelee, että Hulkko koki Vepsäläisen auttaneen ratkaisevasti häntä uskomaan. Jouko Talosen mukaan termi ei ole mitenkään yleisesti ollut käytössä. Hänen mukaansa termi viittaa merkittävään auktoriteettiin uskonasioissa.¹⁷

Syksyllä 1939 seurakuntapapin työ jäi hetkeksi sivuun Hulkon suorittaessa asevelvollisuuttaan. Elokuun lopulla Kullervo kihlautui Annikki Liakan kanssa. Lokakuussa alkoi ns. YH (ylimääräisten kertausharjoitusten) aika. Kullervo toimi kirjurina, reserviläisten majoittajana ja toisen komppanian pastorina. Lokakuun puolivälissä Hulkko komennettiin Rovaniemelle aliupseerikouluun. Sieltä käsin hän piti saarnoja sekä Rovaniemen kirkossa että rauhanyhdistyksellä.¹⁸

Kullervo Hulkon, kuten kaikkien suomalaisten elämään ja kokemukseen, on syvästi vaikuttanut sota-aika. Talvisota syttyi 30.11.1939. Hulkko toimi ryhmänjohtajana Joutsijärven taisteluissa, josta vihollinen vetäytyi 19.-20.1.1940. Pian Joutsijärven taisteluiden jälkeen Kullervo komennettiin papiksi Kemijärven sotasairaalaan, jossa hän toimi aina Kannaksen tappiota seuranneeseen rauhaan asti 13.3.1940. Kullervo sai komennuksen RUK:hon Niinisaloon. Samassa

¹⁵ Hulkko A., 3-4, 225. Hän teki myös sivulaudaturtyön kasvatustieteestä, tentti cum lauden kansantaloustieteestä ja approbaturin valtiotieteestä.

¹⁶ Tapio Holma 27.8.2015; Hulkko A., 5-6; Heininen 2006, 4; Hulkko toimi tammikuussa pääasiassa itsekseen. Tammikuun lopulla Hulkko sai avukseen Heikki Jussilan. Helmikuussa matkatoveriksi vaihtui Roope Vepsäläinen.

¹⁷ Holma 2015; Talonen 2015b.

¹⁸ Hulkko A., 7; Seppälä 1990, 7.

upseerikoulussa oli myös Hannes Leinonen (1916-1986). Kullervoa pyydettiin kouluttavaksi kokelaaksi RUK:hon, mutta hän itse tahtoi papin tehtävään. Hänet määrättiin JR 32:n sotilaspastoriksi ja valistusupseeriksi Petsamoon, jossa hänen työnsä oli pääasiassa papin ja sielunhoitajan työtä. Hulkko siirrettiin sieltä parin kuukauden palveluksen jälkeen kotikuntaansa Kemijärvelle, jossa toimenkuvaan kuuluivat myös oppitunnit varusmiehille muiden papin töiden ohella.¹⁹

Sodan keskellä Hulkko hoiti myös muita tehtäviään. Hän aloitti SRK:n matkapappina 1.3.1941 toisen jaksonsa, joka jatkui 18.6.1941 saakka.²⁰ Tuon jakson aikana Hulkko suoritti myös pastoraalitutkinnon, jota hän aikoi korottaa tilaisuuden tullen. Myös väitöskirjatyö oli raakaversiona valmis. Tämä osoittaa Hulkon suurta kiinnostusta tutkimustyötä kohtaan. Paikoitellen hän tunsi suurtakin väsymystä pitkien matkojen ja suuren työmäärän vuoksi.²¹

En ole ollut henkisesti niin uuvuksissa, kuin nyt olen. Ruumiillisesti voin hyvin Tuon Karjalan kierrokselta kirjoittaman kokemuksen jälkeen Hulkko sai kuitenkin kymmenen päivän loman. Matkapapin työ keskeytyi 2.6.1941 äkilliseen komennukseen sotilaspappien kertausharjoituksiin Helsingin Merikasarmille. Helsingissä ollessaan Kullervo kävi Helsingin rauhanyhdistyksellä seuroissa kuulijana ja saarnaamassa (17.6.1941).

Kaisa Heininen on tutkinut Annikin ja Kullervon kirjeenvaihtoa sota-aikana. Hänen tutkimuksesta käy ilmi, että Hulkon suhde sotaan oli kaksijakoinen. Rintamalla oli Hulkon mukaan ihannepaikka sotilaspapille. Hulkko näyttäytyy toiminnan miehenä. Hänen kirjeistään kihlatulleen ja tulevalle vaimolleen, Annikille, käy ilmi, että Hulkko kaipasi usein rintamalle. Kuitenkaan tämä ei tarkoita sitä, että Hulkko olisi pitänyt itse taistelemisesta. Sota alkoi puuduttaa niin Hulkkoa kuin muitakin taistelijoita.²² Hän tahtoi ennemminkin olla hoitamassa taistelun keskellä olevien sieluja. Lisäksi Hulkon teksteistä ja kirjeistä

¹⁹ Hulkko A., 8-12; Talonen 2002, viitattu 23.2.2016.

²⁰ Hulkko A., 25-26. Annikki Hulkko on kirjannut matkapapin kauden 19.6. asti ja käsikirjoituksen tietojen mukaan hän kävi Oulussa 18.6. 'selvittämässä matkapappeuden asioita SRK:n sihteeri Kauno Kemppaisen kanssa.' Käytännössä kuitenkin matkapapin työ katkesi jo tuolloin 2.6. jonka jälkeen Hulkko on ollut kertausharjoituksissa, lukuunottamatta puhujan tehtäviä Helsingissä.

²¹ Hulkko A., 14, 17. Hulkko kiersi: Rantsila, Hämeenlinna, Tampere, Kuhmalahti, Padankoski, Kyyvärö, Luopioinen, Tuulos, Kajaani, Kuopio, Iisalmi, Lappeenranta, Lauritsala, Imatra, Tainionkoski, Simpele, Joutseno, Savonlinna, Juva, Mikkeli, Joensuu, Outokumpu, Liperi. Listassa paikkakunnat ovat siinä järjestyksessä kuin ne esiintyvät Annikin kertomuksessa. Vrt. Hulkko A., 21.

²² Heininen 2006, 16, 42, 47.

Annikille, sekä Kustaa Hulkon haastattelusta käy esille hänen isänmaallisuutensa.²³

Ensimmäiseen kirkkoherranvirkaansa Hulkko valittiin 1942 Kemijärvelle. Näin hänen 'uhkauksensa' keskikoulupoikana toteutui monin verroin. Timo Holman mukaan Hulkon saarnat olivat helposti ymmärrettävissä. Taitavana pedagogina hän alleviivasi tiettyjä asioita niin, että kuulijoiden oli helppo pysyä puheessa mukana.²⁴ Tästä myös elävänä osoituksena erään vanhemman rouvan kuvaus Hulkosta Helsingin rauhanyhdistyksen itsenäisyyspäiväjuhlassa 6.12.2015: 'Hulkko puhui aina selvästi ja suoraan'. Hulkko toimi virassa vuoteen 1943. Samaan aikaan hän toimi Aseveliyhdistyksen puheenjohtajana 1942-1943 tuolla paikkakunnalla ja Asevelipapit ry:n johtokunnan jäsenenä 1942-1944. Lisäksi Hulkolla oli erilaisia kunnallisia luottamustehtäviä Kuivaniemellä, Iissä ja Oulussa.

Hulkko siirtyi kirkkoherraksi Kuivaniemelle 1943-1951 ja Iihin 1951-1959. Tuolloin hän toimi myös Iin rovastikunnan läänirovastina lähes yhdeksän vuoden ajan. Elokuun lopulla 1959 Hulkko siirtyi perheineen Ouluun, jossa hän aloitti tuomiokapitulिन notaarin tehtävät 1.9.1959. Hulkko teki myös tuntiopettajan tehtäviä Oulun opettajankoulutuslaitokseen, joka oli liitetty edellisenä vuonna perustettuun Oulun yliopistoon. Vuoden 1960 helmikuussa opettajankoulutuslaitokseen avattiin uskonnonlehtoraatti. Hulkkoa pyydettiin tuota virkaa hoitamaan. Hän joutui täydentämään aikaisempia opintojaan auskultoimalla. Hulkkoa kehoitettiin auskultoimaan Helsingissä, sillä Oulun normaalilyseo oli juuri perustettu.²⁵

Hulkko oli tutkijana kauttaaltaan kirkkohistorioitsija. Korkeasti koulutettuna ja luotettuna henkilönä hän saikin tehtäväkseen kirjoittaa SRK:n historiateoksen *Minä lähetän teidät* (1956). Tuossa kirjassaan Hulkko käsitteli myös liikkeen suhdetta tunnustuskirjoihin ja kirkkoon. Hulkko tutki lestadiolaisuutta alkuheräyksestä 1960-luvun tapahtumiin asti. Erityisesti häntä kiinnostivat hurmosliikkeet, lestadiolaisen liikkeen jakautumiset sekä vanhoillislestadiolaisuuden suhde tunnustuskirjoihin, kirkkoon ja Martti Lutheriin. Hänen viimeisestä teoksestaan *Kukistumaton valtakunta* on nähtävissä perehtyneisyys tunnustuskirjoihin ja reformaation kirkkohistoriaan, sekä

²³ Kustaa Hulkko 18.8.2015; Hyry & Leppänen 2007; Heininen 2006; Hulkko 1965, 129-133.

²⁴ Timo Holma 19.8.2015; Kustaa Hulkko 18.8.2015.

²⁵ Hulkko A. 219-220, 222; Oulun yliopisto 2014, viitattu 14.1.2016; Seppälä 1990, 7-8.

lestadiolaisen herätyksen merkittäviin hahmoihin, Lars Levi Laestadiukseen ja Juhani Raattamaahan. Hänen väitöskirjatyönsä jäi kesken.

Viimeisinä vuosina Hulkko kärsi sydäninfarkteista, jotka vaikuttivat hänen toimintaansa. Oulun pappeinkokouksen vuoden 1967 muistosanoissa Aarre Pyy muistelee Kullervo Hulkkoa:

Viitisen vuotta Hulkko jaksoi hoitaa yliopiston opettajainvalmistuslaitoksen uskonnonopettajan lehtoraattia. Kun sydän yhä vain väsyi, oppilaat kantoivat pidetyn opettajansa portaita ylös ja alas koulutunneille ja kotiinkin.

Kullervo Hulkko kuoli 17.12.1965 Oulussa.²⁶

2 Vanhoillislestadiolaisuuden muutos 1900-1957

2.1 Rivit tiiviiksi – Rajanvetoa muihin ryhmiin

Vanhoillislestadiolaisuus esiintyy terminä vasta suuren hajaannuksen²⁷ jälkeen.

Nimityksellä tahdottiin korostaa alkuperäisen ja oikeana pidetyn

lestadiolaistradition jatkumista. Samalla haluttiin myös erottautua muista

lestadiolaisuuden suuntauksista: uusheräyksestä ja esikoislestadiolaisuudesta.²⁸

Vanhoillislestadiolaiset pyrkivät kasaamaan rivejään suuren hajaannuksen jälkeen. Ryhdyttiin järjestämään 'suurta kristittyjen kokousta'. Kokous pidettiin 1906 keskuspaikaksi muodostuneessa Oulussa. Kokouksen järjestämiseen vaikutti myös Karjalan ja Savon vanhoillislestadiolaisuuden radikalisoituminen, joka eteni aina pienen ryhmittymän kirkosta eroamishankkeeseen. Radikalisoituminen näkyi kokouksen ohjelmassa siten, että yhtenä keskustelun aiheena oli nimenomaan kirkon ja herätysliikkeen suhde. Kokous torjui kirkosta eroamisen selkeästi, eikä hanke saanut enempää tuulta alleen. Mauri Kinnunen on tutkinut lestadiolaisuutta Karjalassa. Kinnusen mukaan Karjalan ja Savon lestadiolaisuuden radikalisoituminen oli yhteydessä suurlakon jälkeen nousseeseen kirkonvastaiseen radikalismiin.²⁹

Rivien tiivistämiseen liittyi myös Kokkolassa 1911 pidetty vuosikokous, jossa Suomen vanhoillislestadiolaiset tekivät lopullinen pesäeron muihin lestadiolaisuuden ryhmittymiin. Suomen vanhoillisuutta edustanut kokous totesi,

²⁶ Oulun hiippakunnan ppkptk 1967, 159; Heininen 2006; Seppälä 1990, 9.

²⁷ Suurella hajaannuksella tarkoitetaan lestadiolaisuuden ensimmäistä merkittävää jakaantumista 1900-luvun taitteessa. Tuolloin lestadiolaisuus jakaantui kolmeen ryhmään: vanhoillisuuteen, uusheräykseen ja esikoisuuteen. Ks. Lohi 2007, Talonen 2001.

²⁸ Vuollo 1999, 15.

²⁹ Palola 2010, 41; Kinnunen 2004, 242-244. Lisää Karjalan lestadiolaisuudesta, ks. Kinnunen 2004.

ettei muista uskontokunnista löytynyt uudestisyntyneitä.³⁰ Tässä vanhoillisuuden seurakuntaoppi määriteltiin tiukan eksklusiivisesti. Tämä oli myös ensimmäinen askel näkyvän seurakunnan korostukseen, josta tuli myöhemmin 1960-luvun hajaannuksessa merkittävä kiistanaihe.

Myös Pohjois-Amerikkaan levinneen lestadiolaisuuden keskuudessa oli syntynyt hajaannusta. Sovintoyrityksiäkin oli, kuten suurten seurojen järjestäminen Pohjois-Amerikassa. Tuomas Palolan mukaan yhden Pohjois-Amerikan lestadiolaisen (=apostolis-luterilaisen) ryhmän toimesta syntyi toive erilleen kulkeutuneiden lestadiolaisryhmien yhdistymisestä. Toiveikkaana joukko apostolis-luterilaisia³¹ päätti järjestää yhteiset seurakunnat kesäkuussa 1908 Calumetissa Michiganissa. Ehdotus torjuttiin yksitellen useilta eri suunnilta. Suuret seurakunnat järjestettiin kieltäytymisestä huolimatta. Tästä tapahtumasta juontaa juurensa käsite suurseuralaisuus.³²

Suomen vanhoillislestadiolaisuus toimi alussa Lähetystoimen ja paikallisten rauhanyhdistysten varassa. Oulaisissa tuolloin opettajana toiminut Juho Kustaa Oksa teki 1914 virallisen aloitteen Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistyksen (SRK) perustamisesta. Tarkoituksena oli luoda yleinen rauhanyhdistys, johon paikalliset rauhanyhdistykset voisivat liittyä. Keskusyhdistys jatkaisi Lähetystoimen työtä yleisten taloudellisten asioiden valvojana ja ohjaajana.³³

SRK:n perustaminen 1917 oli merkittävä vaihe vanhoillisuuden historiassa monessakin mielessä. Taloudellisten asioiden hoitaminen oli aiemmalle toimintamuodolle raskas, joten organisoituminen helpotti työn jakautumista. Toisaalta myös lain puitteissa toimiminen vaati organisoitumiskehitystä. Kolikon kääntöpuolella on kuitenkin kysymyksiä, jotka liittyvät SRK:n toiminnan tarkoitukseen:

³⁰ Lohi 2007, 495.

³¹ Heidemanilaisia, haalilaisia ja Lannanvaaran esikoisia. Ks. ryhmittymistä ja niiden muodostumisesta lisää Palola 2014, Lohi 2007, Talonen 2001, Mäenpää 1984.

³² Palola 2014, 440; Lohi 2007, 489-492; Kinnunen 2004, 247. Esitys tuli Palolan mukaan Arthur Leopold Heidemanin johtamaan seurakuntaan kuuluneelta henkilöltä.

³³ Palola 2010, 127, 140-141. Vuollo 1999, 15. SRK perustettiin ensimmäisen kerran vuonna 1917. Tuolloin voimassa ollut lainsäädäntö ei vaatinut yhdistyksen rekisteröitymistä. Vuonna 1919 säädettiin uusi yhdistyslaki, jonka mukaan vain rekisteröidyillä yhdistyksillä oli mahdollisuus saada nimiinsä oikeuksia ja tehdä sitoumuksia sekä kantaa ja vastata oikeuden edessä. 6.9.1921 SRK kirjattiin yhdistysrekisteriin, eli yhdistys perustettiin toisen kerran. Vuollo pitää SRK:n perustamisvuotena 1921 mikä on periaatteessa oikein, koska virallinen toiminta aloitettiin 'kahteen kertaan'. Kyseessä oli lähinnä muodollisuus.

Valvoa ja kehottaa paikallisia rauhanyhdistyksiä ahkerasti toimimaan sääntöjensä mukaisesti.³⁴

Säännöissä todetaan muun muassa näin:

Yhdistyksen tarkoituksena on herättää ja elvyttää kristillistä uskonelämää...³⁵

Nämä viittaukset osoittavat selkeästi, että SRK:n tehtäviin kuuluu valvoa yhdistyksien harjoittamaa toimintaa. Tuon toiminnan keskuksena ovat seurat, eli hengellinen elämä. Näin ollen SRK:n säännöt eivät kehota valvomaan ainoastaan rauhanyhdistysten talousasioita, vaan myös niiden opillista kehitystä.

Organisointumiskehitys yhdessä vanhoillisuuden seurakuntaopin³⁶ kanssa ovat tuoneet mukanaan omanlaisiaan korostuksia liikkeen sisälle. Esimerkiksi Kokkolassa vuonna 1911 tehdyn päätöksen pohjalta voitaisiin katsoa, että oikea oppi oli ainoastaan SRK:n määriteltävissä.

Jouko Talosen mukaan seurakuntaopin ohella toinen merkittävä hajaannuksiin vaikuttanut tekijä koko lestadiolaisuudessa oli liikkeen laaja levinneisyys 1870-1880-luvuilla. Kolmantena, edelliseen läheisesti linkittyneenä, mahdollisena tekijänä on maallikkoliikkeen uskonnollis-teologinen profiili, jossa kokemusteologian pohjalta nousevat sanoitukset saavat joskus erilaisia merkityksiä.³⁷ Kokemusteologian lisäksi tunteet ja henkilökohtaiset siteet merkitsevät paljon, mikä näkyi myös vuosien 1957-1961 hajaannuksessa.

2.2 Rauhansanalaisuuden syntyminen

Lestadiolaisuuden kehitys Pohjois-Amerikassa vaikutti ratkaisevasti kiistan puhkeamiseen myös Suomessa. Suurseuralaisten, joihin viitattiin edellä,

³⁴ Palola 2010, 141.

³⁵ Oulun rauhanyhdistyksen säännöt § 2. Viitattu 12.02.2015.

³⁶ Vanhoillislestadiolaisuuden seurakuntaopin pohjana on Raamatun kohtia, joista yksi keskeinen on Joh. 20:22-23 ' Sanottuaan tämän hän puhalsi heitä kohti ja sanoi: "Ottakaa Pyhä Henki. Jolle te annatte synnit anteeksi, hänelle ne ovat anteeksi annetut. Jolta te kiellätte anteeksiannon, hän ei saa syntejään anteeksi.'" Seurakuntaopissa uskovaiset, eli Pyhästä Hengestä osalliset ihmiset muodostavat maan päällä Jumalan valtakunnan, josta saarnataan syntien anteeksiantamusta. Jokainen 'lapsuuden uskonsa menettänyt' ihminen uudestisyntyy vanhoillisuuden käsityksen mukaan Jumalan valtakuntaan ainoastaan Pyhässä Hengessä saarnatun evankeliumin kautta. Vanhoillislestadiolaisuudessa korostettiin ja korostetaan edelleen Efesolaiskirjeen kohtaa: 'On vain yksi ruumis ja yksi Henki, niin kuin myös se toivo, johon teidät on kutsuttu, on yksi.' (Ef 4:4). Tästä seuraa kysymyksiä: Jotta tiedetään, missä seurakunta on, kysytään: kenellä on Pyhä Henki? Lisäksi: Mitä tämä ykseys tarkoittaa? Näihin kysymyksiin on vanhoillislestadiolaisuudessa vastattu erilaisilla painotuksilla. Käytännössä lause on tulkittu niin, että mikäli yksittäinen ihminen ei ole yleisen mielipiteen kannalla, hän on väärässä ja rikkoo seurakuntaa vastaan. Vuoden 1911 Kokkolassa pidetty vanhoillislestadiolaisten kokous määritteli seurakunnan eksklusiivisuutta tiukemmaksi, suoraan vanhoillislestadiolaisuuteen. Tuolloin katsottiin, ettei 'muissa uskonsuunnissa ole pelastusta'. Tämä seurakuntaoppi on tuonut omaleimaisen jännitteen myös vanhoillislestadiolaisuuteen kirkon sisäisenä herätysliikkeenä.

³⁷ Talonen & Harjutsalo 2001, 12.

yhteydestä erkaantui joukko lestadiolaisia, joita alettiin kutsua heidemanilaisiksi. SRK katsoi, että vain heidemanilaiset ovat 'hengen yhteydessä' suomalaisten kanssa. Kinnusen mukaan vuodesta 1920 lähtien suomalaiset vanhoillislestadiolaiset papit ja maallikkosaarnaajat tulivat Pohjois-Amerikkaan ainoastaan heidemanilaisten kutsumana. Palolan mukaan päätös oli tehty jo aiemmin. Kajaanin vuosikokouksen rinnalla järjestettävissä seuroissa³⁸ 1913 oli päätetty, ettei Amerikkaan sopinut mennä suurseuralaisten kutsusta. Tähän liittyi myös olennaisesti kysymys kuuliaisuudesta Jumalan seurakunnalle: useista kutsuista huolimatta kukaan ei tahtonut rikkoa sopimusta.³⁹

Tilannetta vaikeutti yhteydenpito ja toisaalta tunnepohjainen ajattelu. Monilla Suomen vanhoillislestadiolaisilla oli ystäviä ja sukulaisia toisella mantereella juuri karanteeniin julistetussa ryhmässä. Yhteydenpitoa käytiin kirjeillä ja suullisesti. Kinnunen arvelee, että rauhansanalaisuuden kannatus jäi Karjalassa vähäiseksi, koska kontaktit Pohjois-Amerikan lestadiolaisseurakuntiin olivat vähäiset. Toisin oli esimerkiksi Lapissa ja Pohjanmaalla.⁴⁰

Suurseuralaisten toimesta perustettiin Amerikan Suomalainen Apostolis-Luterilainen Kirkkokunta. Kirkkokunta kutsui 1931 suomalaisia vanhoillislestadiolaisia puhujia saarnamatkalle. Kutsuun vastasivat Ville Kaikkonen, Antti Krekula ja Kiimingin kirkkoherra Väinö Juntunen (1895-1960). SRK teki selväksi, ettei ollut lähettänyt puhujia, vaan he toimivat omasta aloitteestaan. Lähteille puhujille todettiin, että matka olisi 'rikos seurakuntaa vastaan'. Näin lähtö aiheutti riitojen leviämisen myös Suomen vanhoillislestadiolaisten joukkoon.⁴¹

Syksyllä 1932 pidettiin puhujainkokous Oulun rauhanyhdistyksellä. Kokous vahvisti aiemman uhkauksen, joka lähetettiin Amerikkaan matkustaneille puhujille. Oulun kokouksen päätöksistä huolimatta osa vanhoillislestadiolaisista piti kiinni näkemyksestä, että molemmissa Amerikan lestadiolaisryhmittymissä, heidemanilaisissa ja suurseuralaisissa, oli oikein uskovia. Toiset taas pitivät kiinni eksklusiivisemmasta, Kokkolassa 1911 määritellystä seurakuntanäkemyksestä, jonka mukaan kahdessa ryhmässä ei voinut olla oikein uskovia.⁴²

³⁸ Palola käyttää nimitystä suuret seurakunnat, mutta lukijan helpottamiseksi käytän termiä vuosikokousseurat, joista alettiin myöhemmin käyttämään nimitystä suviseurat.

³⁹ Palola 2010, 282-283; Kinnunen 2004, 247-248.

⁴⁰ Kinnunen 2004, 249.

⁴¹ Palola 2010, 286-287; Kinnunen 2004, 248.

⁴² Palola 2010, 289.

Kirjeenvaihto SRK:n johtokunnan ja Amerikkaan matkustaneiden puhujien puolustajien välillä kiihtyi ja kärjistyi. Kirjesodan aikana selkiytyi kiistakysymykseksi nimenomaan seurakuntaoppi ja kysymys SRK:n roolista opillisena auktoriteettina. Kiistoissa vähemmistöön jääneet pyrkivät saamaan äänensä kuuluviin. Koska *Siionin Lähetyslehti* ei julkaissut oppositiopuolen kirjoituksia, vähemmistö perusti huhtikuussa 1935 Kustannus-Osakeyhtiö-Rauhan, joka alkoi julkaista *Rauhan sana* -lehteä. Osa vanhoillislestadiolaisista irtaantui 1934 SRK:n yhteydestä ja organisoitui *Rauhan sana* -lehden ympärille, josta termi rauhansanalaisuus tulee.⁴³

Suomi joutui sodan keskelle vuosiksi 1939-1945. Noina vuosina myös hajaannuksen jälkimainingit laantuivat, sillä yhteinen vihollinen pyrki valtaamaan Suomea. Merkittävä vanhoillislestadiolainen vaikuttaja, Väinö Havas (1898-1941), kaatui jatkosodan alkuvaiheessa. Havas siirtyi vanhoillislestadiolaisuuteen 1929 Merijärvellä koettuaan hengellisen uudistumisen. Hän nousi jo eläessään yhdeksi vanhoillisuuden vaikuttavimmista henkilöistä. Havaksen perheen taloudellisesta tukemisesta lähti liikkeelle ajatus SRK:n avustustyön laajentamisesta. Kesällä 1943 vuosikokous päätti muuttaa Vanhojen saarnaajien avustusrahaston SRK:n kukkasrahastoksi, josta voitaisiin antaa avustuksia muillekin, jotka olivat avun tarpeessa.⁴⁴

2.3 Vanhoillisuuden teologinen moninaisuus paljastuu

Vanhoillislestadiolaisuuden hajaannus 1934 aiheutti tyytymättömyyttä ja hämmennystä. Reilu kymmenen vuotta tapahtuneesta tahdottiin selvittää oliko hajaannus todella tarpeellinen. Puhujainkokouksessa 27.-28.11.1945, tutkija Pekka Tapanisen mukaan hieman yllättäen keskusteluaiheena oli sovintokokous rauhansanalaikeiden kanssa. Sovintokokouksen järjestäminen hyväksyttiin ja edustajat valittiin. Antin päivänä 30.11.1945 pidettiin rauhansana -ryhmän aloitteesta kokous, jossa pyrittiin korjaamaan erimielisyyksiä.⁴⁵

Innokkaana sovinnon hakijana toimi muun muassa Paavo Viljanen (1904-1972). Juhani Holman mukaan vanhoillisuudessa pappien vaikutusvalta kasvoi 1930-luvulta lähtien. Tutkija mainitsee kolme hänen mukaansa vaikuttavinta lestadiolaispappia: Leonard Pietari Tapaninen, Oskari Heikki Jussila ja Väinö

⁴³ Palola 2010, 293, 297; Lohi 2007, 502; Kinnunen 2004, 249; Vuollo 1999, 15.

⁴⁴ Talonen 2001. Viitattu 12.2.2016; Palola 2011, 490-491.

⁴⁵ Tapaninen 2007, 286; Juva 1989, 199; Särkiniemi 1988, 111. Kokousta jatkettiin vielä 22.-23.1.1946.

Havas. Havaksen kuoltua 1941 Viljanen sai hoitaakseen 1940-luvun kuluessa Havaksen tehtävät. Viljanen oli hyvin läheisessä suhteessa Hulkkoihin. Yhtenä osoituksena tästä hän oli Kullervon pojan, Kustaa Hulkon, kummisetä.⁴⁶

Toinen sovinnonhakija oli Holman mainitsema vaikuttajapappi L.P. Tapaninen (1893-1982), jonka teologinen ura on ollut merkittävä. Hän oli merkittävä teologi paitsi vanhoillislestadiolaisuudessa, mutta häntä arvostettiin myös oppineiden teologiensa parissa. Näistä mainitakseni systemaatikko Osmo Tiirilän ja eksegeetti Rafael Gyllenbergin. Tapaninen vihittiin papiksi Oulussa 1915. Hannu Laurialan mukaan Tapaninen puolusti vanhoillislestadiolaisuutta pappeinkokouksissa ja kirkolliskokouksissa, jonne hänet valittiin 1933. Laurialan mukaan taiteilu ei sopinut kuitenkaan kaikille, vaan vanhoillislestadiolaisten taholta Tapaninen sai kokea arvostelua osakseen. Teologian kunniantohtoriksi Tapaninen promovoitiin 1963 ja samana vuonna hän aloitti toimintansa Oulun hiippakunnan piispana. Työsarka jatkui aina vuoteen 1965 saakka. Huomionarvoista on, että Tapaninen oli ensimmäinen lestadiolaistaustainen piispa Pohjoismaissa.⁴⁷

Tutkija Pekka Tapanisen mukaan L.P. Tapaninen oli liikkeen kärkinimi rauhansanalaisuuden kiistassa ja sen jälkiselvittelyissä selkeämmin kuin koskaan aikaisemmin tai myöhemmin. Myöhemmällä tutkija viittaa juuri 1960-luvun tapahtumiin. Sovinto syntyi hetkeksi, mutta vain hetkeksi. Sovintoa vastustaneiden kokouksia pidettiin tutkijoiden mukaan Helsingissä ja Porissa. Porin kokouksessa 16. helmikuuta 1946 päätettiin, ettei vuoden 1934 hajaannuksessa ollut kyse vain 'rakastamattomuudesta', vaan 'opillisista erimielisyyksistä, joista tuli tehdä parannus'. Vähitellen kanta vakiintui yleiseksi mielipiteeksi.⁴⁸

Antin päivänä 1945 nousivat esille myös kysymykset kasteesta ja ehtoollisesta. Kokouksen puheenjohtaja toimi L.P. Tapaninen. Hän tiivistä kaste keskustelun: ilman kasteen sakramenttia lapsi on silti Kristuksen ansioon suljettu. Tapaninen päätti tiivistyksen toteamukseen, että kasteen merkitystä on tarpeen käsitellä myöhemmin. Kokouksessa oli erimielisyyttä myös siitä, saako uskovaisten syntejä anteeksi ehtoollisessa, mikäli jakajana toimii Pyhästä

⁴⁶ Kustaa Hulkko 18.8.2015; Holma 1991, 7,12.

⁴⁷ Mustakallio 2007. Viitattu 28.1.2016; Lauriala 1986, 31-35.

⁴⁸ Juva 1989, 205-207; Särkiniemi 1988, 112.

Hengestä osaton pappi. Palola siteeraa pöytäkirjoja, joissa Tapanisen mukaan käsitykset ehtoollisesta näyttivät olevan sekalaisia.⁴⁹

Jo yksistään nämä kuvaukset osoittavat, ettei SRK-vanhoillisuus suinkaan ollut homogeeninen ryhmä. Palolan mukaan Toivo Leppänen pukee vuotta myöhemmin sanoiksi sitä, mikä orasti jo Antin päivän kokouksessa 1945. Leppänen oli kuullut pappien ja maallikoiden väliin syntyneestä kiistasta. Muotoutuvina ryhminä näyttäytyvät toisaalta jyrkkien maallikoiden johtama linja, jota Porissa pidetty kokous edustaa. Toisaalta Rauhan sana -ryhmän kanssa sovintoon pyrkivien linja, jossa oli mukana aktiivisesti toimivia pappeja. L.P. Tapaninen, jota myös Pekka Tapaniseksi kutsuttiin, saapui selostamaan maaliskuussa 1946 sovintokokousten julkilausumaa Helsingin ja sen ympäristön rauhanyhdistysten johtokunnille. Tapanisen 'sovintohenkistä julkilausumaa' ei hyväksytty, koska johtokunta piti yksimielisesti rauhansanalaisuutta eriseurana.⁵⁰

Näennäisesti Antin päivän kokouksen jälkimainingit olivat laskeutuneet. Pappien ja maallikoiden rintama yhdistyi, vaikka Palolan mukaan myönnettiinkin olevan 'vivahe-eroja'. Pinnan alla kyti kuitenkin. Huolta aiheuttivat muun muassa omasta aloitteestaan puhujaksi ryhtyneet saarnaajat. Porin puhujainkokouksessa 1946 tehtiin päätös, että seurakunta (= paikallinen rauhanyhdistys) kutsuu puhujat työhön. SRK-vanhoillisuuden piirissä nousi esiin vuonna 1946 myös pieni, mutta vaikuttava ilmiö, kososlaisuus. Nimensä se sai Juhana Alfred Kososesta (1877-1937). Kososlaisten opinkäsityksessä tuli voimakkaasti esille lankeamattomuuden oppi. Sen mukaan uskovan nimi säilyy 'elämän kirjassa' lankeemuksen jälkeenkin. Ryhmään kuuluvien välillä oli Särkiniemen ja Vuollon mukaan lämmin keskinäinen rakkaus, mutta muita kohtaan se puuttui. Siksi kososlaiset arvostelivat herkästi toisia vanhoillislestadiolaisen liikkeen jäseniä ja evankelis-luterilaista kirkkoa. Ryhmittymä eli liikkeen sisällä useista 'puhdistusyrityksistä' huolimatta. Liikehdintä oli alun alkaenkin melko epämääräistä. Myöhemmin siitä tuli 'naulakko', johon saattoi ripustaa eri tavalla ajattelevia ihmisiä. Kososlaisuus nousee voimakkaammin esiin 1970-luvun SRK-vanhoillisuudessa juuri tässä leimaamisen merkityksessä.⁵¹

SRK-vanhoillisuudessa käytiin keskustelua tiedottamisesta ja sen riittävydestä. Lopulta 4.9.1953 SRK:n työvaliokunta päätti perustaa uuden

⁴⁹ Palola 2011, 393.

⁵⁰ Palola 2011, 394, 396; Särkiniemi 1988, 112.

⁵¹ Palola 2011, 389, 397; Vuollo 1999, 16, 230-231; Särkiniemi 1988, 112, 115, 133.

lehden *Siionin Lähetyslehden* rinnalle. Antti Koukkari toimitti ensimmäisen näytenuumeron. *Päivämies* tarkoittaa Jukka Palolan mukaan Jumalan valtakunnan työmiestä. Lehdet erosivat toisistaan siten, että *Päivämiehen* keskeinen tehtävä oli ilmoittaminen. Se ilmestyi tiheämmin kuin *Siionin Lähetyslehti*, joka ilmestyi vain kerran kuukaudessa. Lehden perustaminen ei aiheuttanut pelkästään myönteistä vastakaikua. Palolan mukaan pelättiin, että lehdestä tulee liian 'maailmallinen tai jopa poliittinen.' SRK-vanhoillisuudessa arvostettu läänirovasti O.H. Jussila korosti Tampereen vuosikokouksessa 30.6.1954, että kirjoitusten tulee olla Raamatun mukaisia ja pitää esillä Jumalan valtakunnan evankeliumia. Lehtien vaikutuksesta vanhoillislestadiolaisuudessa kertovat tilausmäärät. *Siionin Lähetyslehteä* tilattiin vuonna 1957 n. 16 000 kappaletta, vuosina 1958-1960 13 000-14 000 kpl/vuosi. *Päivämiehen* levikki oli vuonna 1957 n. 17 000 kappaletta, vuosina 1958-1960 15 000 kappaletta ja vuonna 1961 n. 17 000 kappaletta.⁵² *Siionin Lähetyslehti* ja *Päivämies* muodostivat vanhoillislestadiolaisuuden keskeisen vaikutuskanavan.

3 SRK-vanhoillisuuden hajaannus 1957-1961

3.1 Kuopion puhujainkokous hajaannuskehityksen laukaisijana

Hajaannuksen vaikutukset tuntuivat ympäri Suomen aina Ruotsiin saakka.⁵³ SRK teki Etelä-Ruotsiin ensimmäinen lähetysmatkan vuonna 1957, joten lähetystyö sattui ajallisesti juuri hajaannuskehityksen alkuun. Tässä tutkimuksessa pitäydyn kuitenkin Suomen hajaannuskehityksessä. Laajasta vaikutuksesta huolimatta hajaannuksen polttopiste oli Oulun seudulla ja sitä edeltävät kokoukset pidettiin pääasiassa Oulussa (liite 5). Kullervo Hulkko oli näin maantieteellisesti hajaannuksen välittömässä vaikutuspiirissä, sillä hän toimi kirkkoherrana Iissä vuoteen 1959 saakka. Syksyllä 1959 hän siirtyi Ouluun työtehtäviin, kuten edellä on kuvattu.

Hajaannuksen esivaiheen ajoittaminen juuri vuosille 1957-1958 ei ole ongelmatonta, sillä erimielisyyksiä on esiintynyt jo Rauhan sana -ryhmän eriytymisestä asti. Vaikka hajaannuksen painopiste oli Oulun seudulla, hajaannuskehitys lähtee liikkeelle Savon keskuksesta. L.P. Tapanisen pitämä alustus Kuopion puhujainkokouksessa 1957 oli tutkijoiden mukaan hajaannuksen

⁵² Palola 2011, 117, 194, 236, 247; Palola 2001, 28-29.

⁵³ OMA A:1/39 (Nimi salattu) - Hulkolle; OMA A:12/28, Tukholmasta Valter ja Inkeri - tuntemattomalle; Palola 2011, 384-388.

ensimmäinen kehitysaskel. Myös Kullervo Hulkko tulkitsi, että Tapanisen alustus Kuopiossa 2.7.1957 pidetyssä puhujainkokouksessa oli lähtölaukaus tälle hajaannuskehitykselle ja ryhmien muodostumiselle. Raittila toteaa kirjassa *Totuuden kuuliaisuuteen* (1962), että hajaannuksen historialliset juuret ulottuvat lestadiolaisen herätyksen alkuaikaan asti. Kuitenkin myös Raittila aloittaa katsauksen hajaannuksesta Kuopion puhujainkokouksesta.⁵⁴ Opilliset erimielisyydet eivät olleet vanhoillislestadiolaisuudessa ennen vuoden 1957 Kuopion puhujainkokousta olleet näkyvillä samalla tavalla sitten rauhansanalaisuuden syntymisen. Aikaisemmat erimielisyydet oli voitu sysätä sivuun ja jatkaa 'yksimielisyyden hengessä'.

Mikä Tapanisen alustuksessa oli sellaista, jonka vuoksi sitä ei voitu painaa villaisella? Keskeisin syy oli tavassa, jolla Tapaninen käsitteli kastekysymystä. Ennen oli pyritty muodostamaan jonkinlaista yhteneväisyyttä vallitsevaan SRK-vanhoillisuuden näkemykseen asioista. Alustuksessaan Tapaninen ei tähän pyrkinyt:

Siihen [taivasten valtakuntaan] Kristus ottaa heidät [lapset] ja siinä heidät tallentaa, niin kuin kaikki muutkin, armonvälineiden kautta.⁵⁵

SRK-vanhoillisuudessa oli tiukasti elänyt käsitys, että lapset ovat Jumalan lapsia ennen kastetta. Tämä oli tullut esiin jo rauhansanalaisuuden kiistan yhteydessä. Kuopion puhujainkokouksessa tuo käsitys törmäsi Tapanisen esittämään näkemyksen kanssa. Palola siteeraa Tapanista, joka selittää myöhemmin alustuksessaan, ettei kastamattomien lasten kohtalo ole sellaista, jota ihmiset voisivat edes pohtia. Hanna Nurmisen mukaan Tapaninen ei toisaalta eksplisiittisesti ota kantaa siihen, milloin sakramentti alkaa vaikuttaa lapsessa pelastavan uskon. Nurmisen mukaan Tapanisen käsitys kasteesta oli, ettei pelastavaa uskoa ole ennen kuin armonvälineet vaikuttavat sen. Martti Sallisen mukaan vähemmistöryhmän johtavien pappien käsitys kastamattomista lapsista oli selkeä: lapsi ei synny maailmaan taivaskelpoisena.⁵⁶

Sallisen mukaan kastekysymyksessä oli myös kolmas korostus, joka oli oikeastaan edellisten tulkintojen välissä. Se syntyi vähemmistöryhmän pappien piirissä ja voimistui Sallisen mukaan hiljalleen. Kolmannen tulkinnan mukaan kastamattoman lapsen kohtalo ei ole ratkaistavissa, sillä sitä ei voida Raamatun

⁵⁴ Palola 2011, 400; Nurminen 1993, 1; Holma 1991, 120; Sallinen 1987, 133; Lauriala 1986, 52,54; Hulkko 1965, 12; Raittila 1962, 6. Vrt. Palola 2011, 392-399.

⁵⁵ TOKU, liite 1.

⁵⁶ Palola 2011, 400-402; Nurminen 1993, 2-4; Sallinen 1987, 149.

mukaan todistaa. Asia on jätettävä Jumalalle. Timo Holman mukaan tämä oli 'vanha lestadiolaisten kristittyjen näkemys'.⁵⁷ Holman näkemys osoittaa sen kuinka erilaiset näkemykset olivat eläneet liikkeen sisällä. Hajaannuksessa nämä erilaiset näkemykset tulivat julki, sillä jouduttiin sanottamaan sitä miten kukin asian ymmärsi.

Martti Sallisen mukaan Kuopion puhujainkokouksessa kastamattomien lasten kohtalon lisäksi oli myös erimielisyyttä uudestisyntymisestä. Yhtenä kantana oli ns. sananpyhitysoppi, eli sana vaikuttaa objektiivisesti, uudestisyntyttävänä, ilman julistajan osallisuutta Pyhästä Hengestä. Sallisen mukaan Tapanisen puheessa esiintyi tämä ajatus, mikä puolestaan soti ns. Hengen pyhitystä vastaan. Tuon käsityksen mukaan ihminen uudestisyntyy ainoastaan Jumalan valtakunnasta, Pyhässä Hengessä saarnatun sanan kautta. Tähän viitataan kokouksen jatkuessa seuraavana päivänä 3.7.1957 useita kertoja.⁵⁸ Kysymys uudestisyntymisestä tai vanhurskauttamisesta, oli yhdistävänä kiistatekijänä kastekysymyksen ja seurakuntakysymyksen taustalla. Näin ollen erimielisyyksien keskeisiksi kysymyksiksi muodostui kysymys vanhurskauttamisesta, seurakunnasta ja kasteen sisällöstä.⁵⁹

Kiistan alussa kastamattoman lapsen kohtalo oli kaikista merkittävin kiistakapula. Tähän vaikutti merkittävästi maallikkoliikkeen uskonnollis-teologinen profiili, jossa tunteilla ja kokemuksilla oli teologiassa merkittävä vaikutus. Kastamattoman lapsen kohtalo oli hyvin tunnelatautunut kysymys. Tämän vuoksi se herätti yleisesti suuremman vastustuksen kuin muut kysymykset.⁶⁰ Tunnelatauksesta kertoo paljon kokouksen päätös. Tapaninen esitti kokouksen lopuksi, että pitäydyttäisiin Vähän Katekismuksen opetuksessa. Tämä ei Raittilan mukaan sopinut suurelle osalle läsnäolijoista, mikä oli puolestaan suurelle osalle papeista hälyttävä merkki.⁶¹ Myöhemmin ratkaisevassa Rauhan päivän kokouksessa 29.12.1960 käsitystä oikaistiin Kullervo Hulkon toimesta.

⁵⁷ Timo Holma 19.8.2015, 7.

⁵⁸ Palola 2011 2011, 402; Sallinen 1987, 151-152; TOKU, liite 1. Sallinen ei avaa tarkemmin, mitä hän tarkoittaa juuri tässä kohden sananpyhitysopilla. Uskon vahvasti, että Sallinen esittää asian, niin kuin se useimpien maallikoiden mielessä tulkittiin: ekklesiologiaan kuuluvana, vanhurskauttavan uskon synnyttävänä työnä. (Lisää vanhoillisuuden ja maallikkolinjan opinkäsityksistä katso Ruokanen 1980 ja Nurminen 1993.)

⁵⁹ Vanhurskauttamis- ja seurakuntaoppi ovat SRK-vanhoillisuuden soteriologiassa niin elimellisesti kiinni toisissaan, että niitä on mahdollista vain käsitteellisessä käsittelyssä irrottaa toisistaan. Usein viitataan seurakuntaoppiin keskeiseksi kiistakysymykseksi, vaikka kiistakysymys olisi laajempi. Esim. Talonen 2001, 16.

⁶⁰ Talonen 2014. Viitattu 8.3.2016.

⁶¹ Raittila 1962, 7.

Hulkko totesi, että 'Vähä Katkismus pitää yhtä Raamatun kanssa'. Toteamus aiheutti pöytäkirjan mukaan oikein-huutoja, eikä Vähä Katekismus noussut tuon jälkeen enää kokouksessa kiistakysymykseksi.⁶² Tämä osoittaa Kuopion kokouksessa vallinneen tunnelatauksen. Varsinainen syy tuohon Vähän Katekismuksen torjumiseen lienee se, että hyväksymällä Tapanisen päätöslauselman kokouksen osanottajat olisivat painaneet villaisella alustajan esille nostamat teologiset erimielisyydet.

Martti Sallisen mukaan puhujainkokouksessa ilmenneistä erimielisyyksistä johtuen maallikkopuhujat tahtoivat kokoontua keskenään. Myös lestadiolaispappien keskinäiset kokoukset saivat maallikoiden silmissä uuden merkityksen. Erityisesti Utajärven pappien veljeskokouksesta (7.-8.8.1957) levinnyt keskustelu lisäsi kokoontumisen tarpeellisuudesta maallikkopuhujien keskuudessa. Sallisen mukaan Utajärven kokouksessa Tapanisen alustus sai suurta kannatusta osakseen. Myös maallikoiden kokoontumiset aiheuttivat kummastusta muutamien pappien keskuudessa, sillä näitä pidettiin uusina ilmiöinä.⁶³

Uusissa olosuhteissa kokoontumiset aiheuttivat eräissä maallikoissa vastareaktion. Palolan mukaan maallikot muun muassa kokivat, etteivät saa ääntään kuuluviin yleisissä kokouksissa. Puheenvuorojen määrän perusteella väitteelle ei löydy pohjaa. Kokouksen tavoite sen sijaan paljastaa todellisia motiiveja. Palolan mukaan kokoukselle asetettiin tavoitteeksi:

Raamatun oppi pääsisi yksin määräämään Jumalan valtakunnassa ja ettei oppiriitojen seurauksena tapahtuisi repeämää.⁶⁴

Kokouksen tavoite paljastaa, että maallikot eivät tienneet ketkä papit ovat selvästi Raamatun (=oikeana pidetyn) opin kannalla. Helpointa oli jättää kaikki papit keskustelun ulkopuolelle. Näin voitiin selvittää rauhassa, mikä on Raamatun mukaista ja mitä tilanteesta pitäisi ajatella. Vanhurskauttamisen, kasteen ja seurakuntaopin lisäksi polttavana kysymyksenä pidettiin tunnustuskirjojen asemaa ja arvoa. Tässä maallikot tuovat esille oman korostuksensa. Tunnustuskirjat on selkeästi alistettava Raamatulle ja myös seurakunnan tulkinnalle.

Rintamalinjat alkoivat muotoutua ja instituutiot vakiintua. Juhani Holman mukaan tästä yhtenä merkkinä oli Oulun saarnaajien ja vanhinten neuvottelukokous, joita pidettiin 6. ja 19.9.1957. Juhani Holman mukaan

⁶² pkptk 29.12.1960, 33.

⁶³ Sallinen 1987, 153-154.

⁶⁴ Palola 2011, 403-404.

nimenomaan tuo neuvottelukokous kutsui maallikkosaarnaajien veljeskokouksen koolle. Palolan muistiinpanoista käy ilmi, etteivät 6.9. ja 19.9. kokoukset olleet osallistujiltaan identtiset, jolloin ei voida puhua samoista kokouksista. Kokouksia oli kaikkiaan kolme, sillä 19.9. järjestettiin kaksi kokousta. Ensimmäisessä Palolan muistiinpanojen mukaan suurin osa oli sen kannalla, että kokous pidetään ilman SRK:n työvaliokunnan läsnäoloa. Jälkimmäisessä 19.9. päivän kokouksessa Armas Leinonen oli SRK:n työvaliokunnan edustajana. Hän esitti, että veljeskokouksen jälkeen kokoonnuttaisiin yhdessä pappien kanssa. Neuvottelukokous ei tähän suostunut.⁶⁵

Yleisessä kirkollisessa tilanteessa oli myös selkeä murrosvaihe. Kullervo Hulkko tuo kirjeessään Oulun hiippakunnan pappeinkokoukselle (15-17.10.1957) esiin kirkon haasteita omasta näkökulmastaan.

... 'Tunnustuksellisuudesta papin työssä'. Pidän kysymystä erittäin tärkeänä ja ajankohtaisena. Kirkossamme vallitsee niin suuri opillinen vallattomuus... [synodaaliväitöskirjan tekijän ja aiheen valinta]... tahi viime aikoina jälleen polttavaksi tullut 'Kaste'-kysymys.⁶⁶

Hulkon viittauksesta kastekysymykseen ei voida tässä kohden olla varmoja, tarkoittaako hän mahdollisesti SRK-vanhoillisuuden piirissä tapahtuneeseen hämmennykseen kaste-kysymyksen kohdalla vai yleiseen kirkolliseen tilanteeseen hiippakunnassa. Viittaus opilliseen vallattomuuteen liittyy laajempaan kysymykseen kuin vain SRK-vanhoillisuuteen. Hulkko ei ollut lähteiden valossa tuossa vaiheessa vielä lainkaan huolestunut liikkeen sisäisestä kiistasta, joten tällaiset voimakkaat sanavalinnat eivät sopineet viittaukseen hajaannuksesta. Hulkko viittaa samassa tunnustuksessa pysymiseen ja sen mukaiseen opetukseen. Tällä Hulkko viittaa tunnustuskirjoihin ja erityisesti uskontunnustukseen ja sen toteuttamiseen käytännössä. Merkillepantavaa on myös viittaus 'kirkkoomme'. Hulkko tahtoi tällä korostaa kirkkoa liikkeen omana kirkkona. Tämä korostus näkyy hänellä myös myöhemmin hajaannuksen edetessä.

Maallikkosaarnaajien veljeskokouksessa Oulussa 6.-7.11.1957 rintamalinjaa tiivistettiin edelleen. Kokoukseen saapui 105 maallikkosaarnaajaa eri puolilta

⁶⁵ Palola pkptk 6.9.1957, 19.9.1957a ja 19.9.1957b; Holma 1991, 125. 19.9. Mielenkiintoista, että SRK:n työvaliokunnan jäsenet Eino Vaherjoki ja Veikko Kerola eivät ottaneet osaa jälkimmäiseen kokoukseen. SRK:n johtokunnan jäsenet ks. Palola 2011, 605-606. Mauno Koivunevaa ei löydy johtokunnan listalta, vaikka hän oli Palolan mukaan johtokunnassa ennen vuotta 1960 ja myös sen jälkeen. Vrt. Palola 2011, 426 ja 605-606. Nähtävästi Palola tarkoitti tekstissä toimitusneuvoston valintaa, sillä Koivuneva oli Palolan mukaan toimitusneuvoston jäsen tuolloin. Ks. Palola 2011, 608.

⁶⁶ Oulun hiippakunnan pppkptk 15-17.10.1957, 78.

Suomea. Kokouksessa muodostettiin julkilausuma, josta jätettiin Palolan mukaan pois kaikki luterilaiseen tunnustukseen viittaavat kohdat.⁶⁷ Julkilausumassa viitataan 'Kristuksen oppiin ja tunnustukseen'.⁶⁸ Palola tulkitsee siis, ettei tuo viittaus tarkoittanut tunnustuskirjoja. Julkilausumassa korostettiin 'allianssihengen' vaaraa. Allianssihengellä tarkoitettiin Sallisen mukaan jonkinlaisen yleiskristillisen hengen tunkeutumista SRK-vanhoillisuuden sisälle. Tämä huoli syntyi joidenkin pappien 'seurakuntanäkemyksen hämärtymisestä'.⁶⁹

Rintamalinjojen tiivistämisestä kertoo sekin, että kokouksessa äänestettiin siitä, onko sakramentit annettu uskville vai saattavatko ne ihmisen uskoon. Palolan mukaan kaikki äänestivät ensimmäisen vaihtoehdon puolesta. Julkilausuma osoitettiin SRK:n johtokunnalle, jonka kautta julkilausuma toimitettiin yleiseen puhujainkokoukseen.⁷⁰ Äänestyksessä oli toisaalta kyse kokousteknillisestä asiasta. Jotta voitiin esittää julkilausuma, täytyi tietää kuinka moni oli lausuman kannalla. Kuitenkin asiassa oli myös syvempi merkitys, sillä kysymykset olivat opillisia. Vanhoillisuudessa ajateltiin, että on vain yksi Pyhä Henki, joka opettaa vain yhdellä tavalla (luku 2.1). Näin ollen kysymys oli siitä miten Jumalan valtakunnassa tämä asia nähdään. Maallikot saivat yhtenäisen äänestyksen kautta kokemuksen siitä, että näkemys on oikea.

Kullervo Hulkko jäi paitsioon 1957 tapahtumista siinä mielessä, ettei hän ollut mukana yhdessäkään puhujain- tai pappeinkokouksessa tuona vuonna. Kirjeestä Paavo Viljaselle käy ilmi, että Hulkko havahtui kiistaan keväällä 1958. Hän kirjoittaa Viljaselle vastausviestin kirjeeseen, jonka tämä oli lähettänyt Toukokuussa 1958. Viljasen kirje oli ajanut Hulkon 'vakaviin aatoksiin'. Hulkon vastauksesta 6.6.1958 käy esille, että vakavat kysymykset koskivat lapsikastetta ja sakramenteja. Tämä puoltaa edeltävää tulkintaa siitä, että Hulkko viittasi Oulun hiippakunnan pappeinkokoukselle lähettämässään kirjeessä nimenomaan kirkon yleiseen kehitykseen, eikä liikkeen sisäiseen.

Viljasen kirjeen havahduttamana Hulkko osallistui syyskuussa 1958 pidettyyn puhujainkokoukseen. Hänet valittiin heti puheenjohtajaksi (yhdeksi kolmesta).⁷¹ Tämä kertoo Hulkon asemasta puhujien keskuudessa. Häntä arvostettiin ja häneen luotettiin. Hulkon toimintaan vaikutti osaltaan joulukuusta

⁶⁷ Palola msvkptk 6.-7.11.1957; Palola 2011, 405.

⁶⁸ TOKU, liite 2.

⁶⁹ TOKU, liite 2; Sallinen 1987, 153-155.

⁷⁰ Palola 2011, 405.

⁷¹ OMA, Ab:1/124a Hulkko - Viljaselle 6.6.1958; Palola pkptk 25.-26.9.1958.

1957 eteenpäin hänen sairastumisensa sydänveritulppaan. Hulkko kirjoittaa Hanna Tapiolle USA:aan vuosi tapahtuman jälkeen ja toteaa, ettei hän 'näytä saavuttavan koskaan sitä työkykyä, joka hänellä oli ennen sairautta'.⁷²

Elokuussa 1958 lestadiolaiset papit kokoontuivat jo perinteeksi muodostuneeseen lestadiolaispappien veljespiirin kokoontumiseen. Kullervo Hulkko oli kyseisessä kokoontumisessa mukana. Arvo Turakka piti alustuksen aiheesta 'seurakuntaoppi Raamatun ja tunnustuskirjojen valossa'. Alustuksessa Turakka esitti selvästi, että evankelisluterilainen kirkko on 'Jumalan ekklesia'. Hulkko esitti alustuksen pohjalta käydyssä keskustelussa oman näkemyksensä. Hän viittaa Lutherin ajatukseen Gemeinde:sta ja Kerngemeinde:sta, eli kirkosta ja kirkon sisällä oleva pyhien yhteys, Jumalan ekklesia. Tapio Holma, joka toimi kyseisessä kokouksessa sihteerinä, muisteli, että Hulkko oli erittäin painokkaasti todennut: 'elävää uskoa voi synnyttää vain Pyhässä Hengessä saarnattu evankeliumi, tästä en tingi'.⁷³ Hulkko siis painokkaasti asettui vastustamaan näkemystä sananpyhitysoppia vastaan. Huomionarvoista on kuitenkin, ettei Hulkko pyrkinyt muuttamaan Turakan näkemystä, vaan tyytyi oman kantansa esittämiseen. Turakan ja Hulkon näkemyksissä seurakunnasta tiivistyy kaksi toisistaan selvästi poikkeavaa seurakuntaoppia.

3.2 Kullervo Hulkko välittäjänä hajaannuksen kiihdyttyä 1959-1960

Hajaannuksen kiistakysymykseksi edellä mainittujen vanhurskauttamis-, kaste- ja seurakuntaopin lisäksi nousi myös pakana- eli ulkolähetyskysymys. Kiista ulkolähetyskysymyksestä alkoi Oulun hiippakunnan lähetystoimikunnan⁷⁴ kokouksesta 15.12.1958, jossa oli kutsuttuna paikalla Suomen Lähetysseuran (SLS) puheenjohtaja Mikko Juva ja lähetysjohtaja Olavi Vuorela. Tapaaminen liittyi keskusteluun pakanalähetystyön järjestämisestä Oulun hiippakunnassa.⁷⁵

⁷² OMA, B:1/97 Hanna Tapio - Hulkolle 11.12.1958. Tapio suunnitteli kirjaston lahjoittamista juuri perustetulle Oulun yliopistolle.

⁷³ Tapio Holma 27.8.2015; OMA, Ca:3 lvpvptk 5-6.8.1958. Pöytäkirjassa on merkintä termistä 'sydämen usko', joka on asiasisällöllisesti täysin sama kuin Holman muisteleva 'elävä usko', muuten muistelman on sanatarkka. Tämä todistaa muistelman liittyvän juuri kyseiseen kokoukseen. Lopun painotus 'tästä en tingi' oli jäänyt merkitsemättä pöytäkirjaan, koska se oli kokouksen kulun kannalta merkityksetöntä.

⁷⁴ Toimikunnan jäsenet: P.J. O.K. Heliövaara, Jäsenet: L.P. Tapaninen, Hannes Leinonen, Eero Permin, Johannes Sillanpää, Kullervo Hulkko, Eliel Auno, Vilho O.J. Lauriala, Lauri Oravainen, Mikko Ylitalo ja Pekka Jokela.

⁷⁵ Palola 2011, 411-412.

Martti Sallisen mukaan kyseessä oli yhteistyösopimusluonnos.⁷⁶ Tämä termi lienee osuva, sillä kirjeessä sanotaan mm. näin:

ne herätysliikkeeseemme kuuluvat, jotka tarjoutuvat lähetyksen palvelukseen...

Kirjelmässä siis selkeästi jo suunnataan katseita siihen, kun SRK-vanhoillisia toimii Lähetysseuran palveluksessa. Sanat 'jotka tarjoutuvat' tarkoittavat samalla 'jotka tulevat tarjoutumaan'. Kokouksessa sovittiinkin, että Lähetysseura ottaa välittömästi yhteyttä SRK-vanhoillisen pappiin, Reino Kallioon, rekrytoidakseen hänet Oulun hiippakuntaan Lähetysseuran työntekijäksi.⁷⁷ Pohja yhteistyölle oli jo luotu tässä.

Kullervo Hulkon mukaan suurin virhe tapahtui siinä, että kokouksen SRK-vanhoilliset osanottajat lähettivät kirjelmän liikkeeseen kuuluville papeille. Näin he olivat toimineet SRK:n virallisen hallintoelimen ohi ja

...aiheutettiin tuota pikaa paljon levottomuutta paikallisissa rauhanyhdistyksissä eri puolilla Pohjois-Suomea.⁷⁸

SRK-vanhoillisuuden ja erityisesti maallikoiden piirissä tuo tapaaminen tulkittiin yhteistyöneuvotteluiksi SLS:n kanssa. Pekka Raittilan mukaan tulkinta oli väärä. Hänen mukaansa neuvotteluissa ei ollut kyse yhteistyösopimuksista. Raittilan mukaan kirjelmän lähettäminen kuului toimikunnan velvollisuuteen 1954 voimaan astuneen kirkkolain määräyksen mukaisesti. Tuo määräys velvoittaa Raittilan mukaan edistämään lähetystyötä. Kirje joutui tutkijan mukaan eräiden maallikkosaarnaajien luettavaksi, jolloin se aiheutti väärinkäsityksiä. Palolan mukaan kirje tuli yleisesti tunnetuksi Pudasjärven kirkkoherran Timo Hämäläisen toimesta tammikuussa 1959.⁷⁹

Sosiaalisessa mielessä kokouksen aiheuttaman kohun merkitys oli suuri, sillä se lisäsi entisestään kitkaa osapuolten välille. Myös Kullervo Hulkko sai kokea tämän myöhemmin. Hän joutui lähtemään kokouksesta terveydellisistä syistä, vaikka myöhemmin muun muassa tutkija Hannu Lauriala epäilikin Hulkon lähdön motiiveja. Hulkko merkittiin kokouksen kirjelmän allekirjoittajaksi, vaikkei hän ollut kokouksessa paikalla käytännössä lainkaan. Hulkon oman kertomuksen mukaan hän ehti tervehtiä kokouksen osanottajia ennen lähtöään

⁷⁶ Sallinen 1987, 158.

⁷⁷ TOKU, liite 4; Holma 1991, 132. Mielenkiintoista on, että Reino Kallio oli ollut aikaisemminkin SLS:n palveluksessa. Ks. Hulkko A., 17.

⁷⁸ Hulkko 1965, 30.

⁷⁹ Palola 2011, 413; Raittila 1962, 11.

vastaanotolle. Keskeisin opillinen kiistan aihe syntyi siitä, millä tavoin lähetystyötä tehdään.⁸⁰

Lähetysseuran kokouksesta aiheutunut häly ei näy millään tavoin Hulkon päiväkirjan lehdillä. Hulkko kirjoittaa 5.1.1959 voivansa jo hyvin (Hulkko viittaa toiseen saamaansa sydäninfarktiin).⁸¹ Kaleva julkaisee lähetystoimikunnan tervehdyksen seurakunnille (Nro. 9, 11.1.1959). Tervehdyksen alla on myös Hulkon nimikirjoitus. Hänen päiväkirjamerkintänsä kolme päivää Kalevan uutisen jälkeen on hyvin mielenkiintoinen:

Nimeni on joka tapauksessa vetoomuksen alla ja saa ollakin. Vastaan nimestäni.⁸²

Teksti on sisällöllisesti erilainen kuin kirjelmä, joka lähetettiin lestadiolaisille papeille. Kuitenkin on hyvin mielenkiintoista kuinka tynesti Hulkko suhtautuu omaan allekirjoitukseensa. Hulkon reaktio on toisaalta ymmärrettävä, koska Hulkolla ei ollut tästä Kalevassa olleesta tekstistä mitään huomauttamista. Sen takana oli helpompi seisoa, vaikkei hän tiennyt kokouksen kulusta yhtään mitään. Toisaalta myös selätetty sydäninfarkti vaikutti varmaan myös osaltaan Hulkon suhtautumiseen. Kuitenkin suoraselkäisen miehen imago, joka tulee esiin muun muassa Timo Holman haastattelusta, saa kolauksen.⁸³

Kokouksen lestadiolaisille papeille lähettämästä kirjelmästä aiheutunut kuohunta näkyi sen sijaan SRK:n työvaliokunnassa ja johtokunnassa. SRK:n työvaliokunta pyysi Heikki Koukkarilta, Lauri Oravaiselta ja Lauri Mustakalliolta alustukset pakanalähetystyöstä. Johtokunnan kokouksessa maaliskuussa 12.3.1959 asiaa käsiteltiin ja käsittelyä jatkettiin huhtikuun (7.4.) kokouksessa. Johtokunnan keskeisin ajatus vuosikokoukselle oli, että lähetystyössä tulisi odottaa 'Jumalan avaamia työmahdollisuuksia'. Vuosikokous hyväksyi linjauksen. Tämä ei kuitenkaan rauhoittanut kaikkia paikallisia rauhanyhdistyksiä. Palola tuo esiin Kemian rauhanyhdistyksen johtokunnan, jotka kokivat tilanteen hyvin vaaralliseksi ja ottivat SRK:n työvaliokuntaan yhä uudestaan yhteyttä.⁸⁴

⁸⁰ OMA Fa: 26, Hulkon pvk 14.1.1959; Hulkko A. 228-230. Lauriala 1986, 57; Ruokanen 1980, 31; Lauriala esittää epäilyksensä Hulkon lähtöä kohtaan. Myös Miikka Ruokasen teoksesta saa käsityksen, että Hulkko itse oli lähettämässä kirjettä. Tämä ei pidä tämän tutkimuksen lähteiden valossa paikkaansa.

⁸¹ OMA Fa: 26, Hulkon pvk 5.9.1959.

⁸² OMA Fa:26, Hulkon pvk 14.1.1959.

⁸³ Timo Holma 19.08.2015.

⁸⁴ Palola 2011, 414-415. Palola kirjoittaa Kemian rauhanyhdistyksestä, mutta tarkoittaa todennäköisemmin sen johtokuntaa tai johtokunnan jäseniä.

Kesän aikana pakanalähetyskysymys jäi ainakin jossain määrin sivuun. Syksyn 1959 aikana keskusteltiin jälleen keskeisimmistä opillisista kysymyksistä. Lokakuun 15. päivänä 1959 pidettiin Oulun rauhanyhdistyksen koollekutsuma kokous, jossa oli läsnä 27 puhujaa, sekä pappeja että maallikoita. Kokouksen aiheeksi päätettiin ottaa opilliset kysymykset: Jumalan valtakunta ja sille annetut armon välikappaleet, kaste ja ehtoollinen sekä Pyhän Hengen virka. Hulkko toteaa ensimmäisessä puheenvuorossaan:

Sovituksen virka on Pyhän Hengen virka...Sakramentit ovat Jumalan työ.⁸⁵

Hulkon sanavalinnat olivat tarkat, sillä hän myönsi sakramenttien objektiivisen vaikutuksen ojentuen näin kättä pappien suuntaan, mutta uudestisyntyminen vaati Hulkon mukaan Pyhän Hengen viranhaltijan toimintaa. Jälkimmäisessä Hulkko puolestaan asettui maallikoiden korostamaan käsityksen kannalle.

Lokakuun 29. päivän kokouksessa oli läsnä 31 henkilöä. Hulkko ei ollut läsnä. Lieneekö poissaoloon vaikuttanut se, että Hulkko oli reilu viikko aikaisemmin (20.10.) päässyt sairaalasta?⁸⁶ Kokous oli enemmänkin toisia puheenvuoroja vahvistava kokous. Tuossa kokouksessa määriteltiin valtaenemmistön näkemystä kasteesta. Kastenäkemyttä muovasi muun muassa maallikkopuhuja Kauno Kempainen. Hänen merkitystään osoitti se, että kokouksessa luettiin Kempaisen alustus Pyhän Hengen virasta ja pyhittämisestä. Palolan muistiinpanoista ei käy ilmi, oliko Kempaisen alustus sovittu ennalta luettavaksi vai tahdottiinko hänet nostaa kokouksessa olevien toimesta oikean näkemyksen määrittelijäksi? Molemmat osoittavat Kempaisen merkitystä opillisessa määrittelyssä.⁸⁷

Toinen merkittävä määrittelijä oli Utajärven kirkkoherra Mauno Koivuneva (1903-1989), jonka mukaan pieni lapsi on vanhurskas Kristuksen sovitustyön perusteella. Tämä oli keskeinen ajatus myös monissa muissa puheenvuoroissa.⁸⁸ Koivuneva oli laajalti pidetty pappi. Koivunevan suosioon maallikoiden keskuudessa vaikuttivat monet tekijät, mutta yksi tekijä nousee Heikki Myllyniemen tutkimuksessa ylitse muiden: Koivunevan pyrkimys samaistua seurakuntalaisiinsa. Koivuneva toimi Utajärvellä kirkkoherrana vuosina 1953-1963. Koivuneva kiersi tuona aikana metsä-, uitto- ja poromiesten mukana töissä

⁸⁵ Palola pkptk 15.10.1959.

⁸⁶ OMA Fa: 26, Hulkon pvk 20.10.1959.

⁸⁷ Palola pkptk 29.10.1959.

⁸⁸ Palola pkptk 29.10.1959. Ks. esim. Heiskanen, Suutari, Kempainen.

ja samalla toimitti papin virkaa. Hän pyrki tietoisesti rikkomaan 'säätysten' rajoja. Näin ollen maallikoiden keskuudesta ei noussut minkäänlaista 'herravihaa' Koivunevaa kohtaan. Voimakkaasti arkeen ja kokemukseen perustuvassa teologisessa kielenkäytössä näkyy Koivunevan herännäistausta. Jouko Talosen mukaan herännäisyys oli tuohon aikaan körttipietismiä ja Koivunevan teologisista juurista voitaisiin puhua kokemukristillisyytenä.⁸⁹

Oli mennyt vain noin kuukausi edellisestä kokouksesta, kun Oulun rauhanhdistyksellä jälleen kokoonnuttiin. Marraskuun (25.11.1959) kokouksessa oli läsnä 34 henkilöä, Kullervo Hulkko mukaan lukien. Keskustelua jatkettiin edellisen kokouksen pohjalta, tällä kertaa aiheena seurakunta. Hulkko avasi keskustelun ja toteaa:

Kristus ja seurakunta eivät ole erossa toisistaan... evankeliumin synnyttämä seurakunta löytyy kansankirkon sisältä... Kristuksen seurakunta on pyhien yhteys.

Hulkko tahtoi korostaa Kristuksen ja seurakunnan yhteenkuuluvuutta. Hän käyttää vähemmistöryhmään kuulunutta kielenkäyttöä korostamalla Kristusta. Lisäksi Hulkko tahtoi liittää elimellisesti seurakunnan kansankirkon yhteyteen. Maallikoiden kielenkäytössä seurakuntaa määriteltiin Pyhän Hengen läsnäolon kautta. Tästä osoituksena voimakkaan persoonan, maallikkopuhuja Heikki Saaren kommentti, jossa hän toteaa Kristus-keskeisyyden pyrkivän kristillisyyteen. Hänen mukaansa Kristusta ei saa erottaa seurakunnasta, vaan on kuunneltava 'mitä Henki seurakunnalle sanoo'. Saaren kommentti on mielenkiintoinen, sillä maallikkosaarnaajain veljeskokouksen julkilausumassa painotettiin nimenomaan 'Kristuksen oppia ja tunnustusta'. Saari itse oli kyseisessä kokouksessa yhtenä puheenjohtajista.⁹⁰ Saari siis ymmärsi Kristuksen seurakuntana, jolloin julkilausumassa tarkoitettiin seurakunnan (määrittelemää) oppia ja tunnusta. Hulkko liitti siis puheenvuorossaan nämä kaksi korostusta yhteen viittaamalla Kristuksen seurakuntaan pyhien yhteytenä.

Toinen merkittävä puheenvuoro on Kauno Kemppaisella, joka toteaa:

Seurakuntaa ei hallita pykälillä eikä käskyillä, vaan Pyhällä Hengellä... Myötämieliset uskottomat papit sotkeneet raja-aitaa... On sanottava totuus, ja rajat auki.⁹¹

Olellainen ero Kemppaisen ja Saaren korostuksilla Hulkkoon: Hulkko korosti evankeliumin synnyttämää näkymätöntä seurakuntaa kirkon sisällä, jossa Kristus

⁸⁹ Talonen 2015a; Myllyniemi 2014, 62. Lisää Mauno Koivunevasta ja Utajärven hengellisestä maisemasta katso Myllyniemi 2014.

⁹⁰ TOKU, liite 2; Palola msvkptk 6.-7.11.1957.

⁹¹ Palola pkptk 25.11.1959.

on toimijana, kun taas Saari ja Kemppainen korostivat näkyvää seurakuntaa, jota ohjaavat Pyhästä Hengestä osalliset ihmiset. Hulkon seurakuntanäkemyks on tyypillinen vanhoillislestadiolainen käsitys seurakunnasta kirkossa, eli ekklesia in ekklesia -ajatus.⁹² Saaren ja Kemppaisen seurakuntanäkemyks on voimakkaammin eksklusiivinen ja on hyvin lähellä paikallistettavaa seurakuntaa. Tähän Kemppainen viittaa 'rajojen aukaisemisella', eli osoitetaan konkreettisesti missä on Jumalan valtakunta. Näissä kahdessa näkemyksessä tiivistyy hyvin kaksi toisistaan eroavaa seurakuntakorostusta.

Kokouksen lopulla Saari toteaa vielä:

Samat miehet ovat liittämässä kristillistä lähetystyötä kirkon lähetystyöhön, kuin sakramenttikysymyksessä.⁹³

Tämä huomautus on kohdennettu suoraan lähetystoimikunnan kokouksesta nousseeseen kokuun, eli tässä kokoukskontekstissa Hulkkoon ja Erkki Jokelaan, sillä he olivat merkittyinä Oulun lähetysseuran kokouksen allekirjoittajiksi vanhoillislestadiolaisille papeille lähetetyssä kirjeessä. Saari liittää eksplisiittisesti Hulkon vähemmistöryhmään. Kokouksen toiseksi viimeisenä puheenvuorona puheenvuoron vaikutus jää ilmeisen pieneksi. Kuitenkin se osoittaa, että jyrkempien maallikoiden silmissä Hulkko ei nauttinut luottamusta juuri seurakuntakorostuksensa vuoksi.

Seuraava veljeskokous Oulun rauhanyhdistyksellä pidettiin 10.12.1959. Tuo kokous, jossa Hulkko ei ollut paikalla, ei poikennut määrällisesti edellisistä. Paikalla oli 31 henkilöä. Aiheeksi otettiin seurakuntaoppi ja sakramentit Lutherin kirjoitusten valossa. Näkymättömän ja näkyvän seurakunnan painotukset nousivat voimakkaasti esille. Tilanteen sekavuudesta Oulussa kertoo se, että kokouksia pidettiin lähes yhtä monta kuin vuonna 1957.⁹⁴

Hulkon sanavalinnat vuoden 1959 kokouksista paljastavat, että hänen pyrkimyksensä oli toimia rintamalinjojen yhdistäjänä. Hulkko ei pyrkinyt muokkaamaan muiden ajatuksia aktiivisesti kritisoidulla heitillä. Hän ymmärsi molempien puolien näkökulmia ja jos jokin asia häntä häiritsi, hän ei sitä tuonut esille niin, että hänen kantansa näkyisi pöytäkirjoissa. Maallikoiden luottamus Hulkkoa kohtaan oli kokenut kolauksen lähetystoimikunnan kokouksesta aiheutuneen hälyn vuoksi.

⁹² Talonen 2013.

⁹³ Palola pkptk 29.11.1959; Vrt. Holma 1991, 172.

⁹⁴ Palola pkptk 10.12.1959. Ks. liite 3.

Pakanalähetystysten käsittely jatkui 14.1.1960 puhujain- ja seurakuntavanhinten kokouksessa Oulussa. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun kysymys tuli laajempaan yhteiseen käsittelyyn. Hulkko ei ollut paikalla. Annikki Hulkon mukaan Kullervo oli sairaslomalla jalkavammansa takia. Tuossa vaiheessa Kullervolle oli kuitenkin valjennut lähetystysten kokouksen allekirjoituksen seuraukset.⁹⁵ Palolan muistiinpanoissa kokouksessa tuotiin selkeä taisteluasetelma esille:

Kun kerran todettu, että kaikilla johtokunnan jäsenillä ei ole hengenerottamisen lahjaa tätä allianssihenkeä vastaan, niin vaihdetaan vuosikokouksessa heidän tilalleen sellaiset veljet, joilla on aseet tätä kavaluutta vastaan... Tässä on oppisota tullut. Nyt ei siedetä terveellistä oppia, vaan valitaan opettajat oman mielen mukaan... Tässä on 3 ryhmää: tuo allianssihenki, ne jotka ovat nousseet lihan kiivaudessa sitä vastaan ja Jumalan valtakunta.⁹⁶

Näistä puheenvuorojen katkelmista nousee esille kolme eri näkökulmaa hajaannukseen. Ensimmäinen kommentti edustaa jyrkkien maallikoiden linjaa, jonka mukaan Jumalan valtakunnan rajat olivat selkeästi vedettävissä. Tuon rajan piirtämiseen tarvittiin 'hengenerottamisen lahjaa', eli kykyä nähdä kenellä oli Pyhä Henki ja kenellä ei. Tämän kannan edustajat näkivät pahimpana uhkana 'allianssihenken'⁹⁷, jonka katsottiin uhkaavan seurakuntaopin hämärtymistä. Tämä oli juuri sama ajatus, joka tuli esiin Heikki Saaren ja Kauno Kemppaisen puheenvuoroissa marraskuun 1959 kokouksessa Oulun rauhanyhdistyksellä. Toinen kommentti on vähemmistöryhmän näkökulmasta, jonka mukaan aikaisempaa opetusta oli muutettu. Keskiössä oli tämän näkökulman mukaan oppi ja sen noudattaminen, sivuseikka oli kuka sitä kannattaa. Lisäksi tulkittiin, että jyrkkien maallikoiden seurakuntaopin vuoksi 'valitaan opettajat mielen mukaan', eli opin kannattajat ovat tärkeämpiä kuin itse oppi. Kolmannen näkökulman mukaan oli kaksi edellä mainittua ääriyhmittymää, jotka taistelivat keskenään ja sen väliin jäi 'Jumalan valtakunta'.

Viimeisin siteerattu puheenvuoro on objektiivisin kuvaus tilanteesta, sillä se saa tukea tutkimuksilta. Seppo Särkiniemen mukaan SRK-vanhoillisuuden sisälle muodostui kolme erilaista uskonkäsitystä, jotka purkautuivat ja kehittyivät hajaannukseksi 1960-1961. Martti Sallinen kuvaa, että liikkeeseen muodostui jyrkkien maallikoiden linja, sekä 'väljä linja', jolla Sallinen tarkoittaa pappien muodostamaa rintamaa. Molemmat linjat olivat tutkijan mukaan vähemmistössä

⁹⁵ Hulkko A., 230.

⁹⁶ Palola pkptk 14.1.1960; Palola 2011, 414-415. Viitteeseen on koottu monta eri puheenvuoroa. Puheenvuoro loppuu kolmeen pisteeseen, jonka jälkeen seuraava alkaa.

⁹⁷ Sallinen 1987, 154; Ks. Saaren, Kemppaisen ja Hulkon vertailu edellä.

ja suurin osa SRK-vanhoillisista oli jossain tässä välimaastossa.⁹⁸ Näissä kannanotoissa näkyvät tutkijoiden taustat ja tutkimuksen kysymyksenasettelut, sillä Särkiniemi tutki hajaannusta dogmaattisena, kun taas Sallinen uskontotieteellisenä ilmiönä. Sekä sosiologisesti että dogmaattisesti tarkasteltuna hajaannuksesta erottuvat selkeästi nuo kolme ryhmää. Kullervo Hulkko sijoittui teologisesti ääriyhmien väliin, kuten edellä on osoitettu. Hajaannus oli etenemässä kohti rintamalinjojen näkyvää muodostamista ja todellista repeämää.

Vanhoillislestadiolaisten pappien kokous Limingassa 1.3.1960 oli seuraava merkittävä askel pysyvien rintamalinjojen muotoutumiseen. Hulkko ei ensin tahtonut osallistua kokoukseen lainkaan. L.P. Tapaninen kävi hänen luonaan muutamaan otteeseen, suostuttelemassa Hukkoo paikalle. Tapanisen kiinnostus Hukkon läsnäoloa kohtaan on hyvin mielenkiintoinen. Hukkon nimi on kutsukirjeessä, joka lähetettiin vanhoillislestadiolaisille papeille yhtenä henkilöistä, jotka

ovat yksimielisesti antaneet tehtäväksemme lähettää tämän kutsun.⁹⁹

Erityisesti sana 'yksimielisesti' viittaa pappien yhteisen rintaman muodostamiseen. Hulkko tahdottiin saada tuohon kutsukirjeeseen allekirjoittajaksi. Tämä viittaisi pappien sisällä olevaan jakaumaan. Hukkon nimi takasi myös muille kuin Turakan, Tapanisen ja Jokelan kannalla oleville kokouksen luotettavuuden.

Hulkko totesi puheenvuorossaan heti kokouksen alkuun, ettei tilaisuus saisi olla 'pappien rintamamuodostustilaisuus'.¹⁰⁰ Annikki Hulkko on haastatellut 17.10.1994 Limingan lestadiolaispappien veljespiirin kokouksessa mukana ollutta pappia, Erkki Vaaramoa. Hänen mukaansa Kullervoa 'lyötiin kuin vierasta sikaa'. Hulkko sai siis voimakasta kritiikkiä osakseen. Annikki Hulkko kertoo kysyneensä mieheltään perusteluja kokoukseen osallistumiseen helatorstain jälkeen 1960, Kullervo oli vastannut lannistuneena:

Ajattelin, että voin vielä vaikuttaa eheyttävästi kristillisyyteen¹⁰¹

Hukkon vastauksesta kuvastuu epätoivo tilanteesta. Välimiehenä oleminen kävi raskaaksi. Kokouksen aikana tapahtui siis jotain, joka sai Hukkon lannistumaan. Kenties tämän vuoksi Kullervo ei osallistunut kokouksen julkilausuman

⁹⁸ Sallinen 1987, 135; Särkiniemi 1988, 130.

⁹⁹ TOKU, liite 5.

¹⁰⁰ OMA Ca:3, Ipvppk 1.3.1960.

¹⁰¹ Hulkko A., 231.

laadintaan. Kuitenkin Hulkko oli yhtenä allekirjoittajana Limingan pappeinkokouksen tervehdyksessä SRK:n työvaliokunnalle. Tämä osoittaa, että Hulkolla ei ollut ainakaan tervehdyksen pääajatukseen moitetta. Tervehdyksen lopulla pyydetään, että SRK:n vuosikokouksessa tehtäisiin selväksi vanhoillislestadiolaisuuden pitäytyminen Raamattuun ja evankelisluterilaisen kirkon tunnustukseen.¹⁰² Tämä oli sama korostus, joka oli myös Hulkolla itsellään. Tosin tässä nostetaan esille nimenomaan kirkon tunnustus, eikä ainoastaan evankelisluterilainen tunnustus, joka olisi ollut huomattavasti väljempi ilmaisu.

Mauno Koivunevan alustuksessa puolestaan tulee esille SRK:n valtaenemmistön näkemys asiaan 28.4.1960:

Kun tottelematonta käsketään pitää pakanana ja publikaanina, on lohdullista ajatella, miten Kristus suhtautuu heihin: on vielä mahdollisuus palata.

Koivunevan sanoitus on suunnattu vähemmistöryhmälle, jota kohtaan oli esitetty syytöksiä väärästä uskosta. SRK:n valtaenemmistön mukaan oli kysymys siitä, että jotkut olivat langenneet ja uskosta luopuneet. Heidän tulisi vain tehdä parannus ja asia olisi ollut sillä selvä. Vähemmistöryhmä puolestaan ajatteli, että uskon yhteys ei ole vielä katkennut ja se voitaisiin säilyttää opillisen keskustelun kautta.

Huhtikuun 1960 kaksipäiväisessä puhujainkokouksessa alustuksia pidettiin erilaisista aiheista. Keskustelu pyöri voimakkaasti uudestisyntymisen, sakramenttien, seurakunnan, lapsenuskon ja tunnustuskirjojen ympärillä. Palolan mukaan kiistan pohjimmaisiksi aiheiksi nousi kysymys lapsen uskosta.¹⁰³ Pöytäkirjan valossa tällaista yksiselitteistä vastausta ei voida antaa, vaikka aihe olikin ehdottomasti yksi merkittävimpiä kiistakysymyksiä. Palolan tiivistys kuvaa enemmänkin valtalinjän näkemystä kiistasta kuin objektiivista kuvausta tilanteesta. Osalle papeista keskeisin kysymys oli nimenomaan suhteessa tunnustuskirjoihin, kuten myös Palolan tekstistä käy hieman myöhemmin ilmi.¹⁰⁴

Kullervo Hulkko ei ollut paikalla kokouksen ensimmäisenä päivänä. Seuraavana päivänä hän kertoi oman näkemyksensä pakanalähetystyökysymyksestä ja erityisesti tähdensi suhdettaan Oulun hiippakunnan lähetystoimikunnan lähettämään kirjeeseen lestadiolaisille papeille, jossa hänen

¹⁰² TOKU, liite 6.

¹⁰³ Palola 2011, 424.

¹⁰⁴ pkptk 27.-28.4.1960. Palola 2011, 425.

allekirjoituksensa oli ollut muiden kokouksen edustajien joukossa. Hän perusteli kantansa pakanalähetyskysymykseen tiukasti kirkkohistorialliseen esitystapaan pitäytyen.¹⁰⁵ Miksi Hulkko käytti puheenvuoron juuri tämän kysymyksen yhteydessä? Hän ei tahtonut tulla leimatuksi vähemmistöryhmän kannattajana. Hulkko koki asian ehdottoman tärkeäksi. Tästä kertoo se, että hän käyttäi kokouksessa heti keskustelun avauksen jälkeen ensimmäisen puheenvuoron. Hulkko koki, ettei häneen luotettu valtalinjassa. Hän pyrki saamaan luottamuksen takaisin. Limingan kokouksessa reilu kuukausi aiemmin Hulkko oli kokenut tyrmäyksen myös vähemmistöryhmän taholta.

Hulkko käytti tuossa kokouksessa kaikkiaan kaksi puheenvuoroa:¹⁰⁶ yhden pakanalähetyksestä ja yhden tunnustuskirjoista. Jälkimmäisen puheenvuoron Hulkko käytti vain, koska hän ei päässyt seuraavana päivänä vuosikokoukseen sitä pitämään virkatehtäviensä vuoksi. SRK:n työvaliokunta oli pyytänyt Hulkolta tuota puheenvuoroa tunnustuskirjoista.¹⁰⁷ Hän käytti vain välttämättömäksi katsomansa puheenvuorot. Hulkon puheenvuorojen vähyys kertoo hänen omasta tilanteestaan suhteessa rintamalinjoihin. Hulkkoon ei luotettu täysin valtalinnan taholta, jolloin hän koki, ettei hän voinut vaikuttaa ihmisten mielipiteisiin. Vähemmistöryhmään vaikuttaminen oli epäonnistunut jo aikaisemmin, joten Hulkon oli turha yrittää tehdä sitä tällaisessa kokouksessa. Hulkon rooli välittäjänä oli voimakkaassa vastatuulella lähetystoimikunnan kirjeen vuoksi.

Hulkon tapa esittää oma näkemyksensä on huomioitava myös tässä yhteydessä. Vaikka hän pyrkiin luottamuksen palauttamiseen, Hulkko ei pyrkinyt mukauttamaan omaa kantaansa jyrkempien maallikoiden kantaan. Hulkon mukaan oli vastaanotettava SLS:n 'kaikki tuki tässä mielessä', jolla hän tarkoitti taloudellista tukea. Tämä aiheutti pöytäkirjan mukaan hälinää. Hulkko jatkoi hälinästä välittämättä ja ehdotti vielä hyvin tietoisena jyrkkien maallikoiden suhtautumisesta asiaan, että SRK toimisi työyhteydessä SLS:n kanssa.¹⁰⁸ Tunnustuskirjojen osalta Hulkko toi niiden sisäisen hierarkian selvästi esille. Kuitenkin hänen mukaansa ehtoolliskysymyksessä tunnustuskirjoja voitiin tarkastella kokonaisuutena, jättämättä mitään pois.¹⁰⁹ Hulkko pyrki saavuttamaan

¹⁰⁵ pkptk 28.4.1960, 54-55.

¹⁰⁶ Ks. liite 2a.

¹⁰⁷ pkptk 28.4.1960, 89.

¹⁰⁸ pkptk 28.4.1960, 55.

¹⁰⁹ pkptk 28.4.1960, 90.

luottamuksen valtalinjaan, mutta hän ei tehnyt sitä mielistelyn kautta. Hulkko esitti selvän kantansa asioihin, pitäen kiinni välimiehen roolistaan.

Kokouksessa nousi esille useita kiistakysymyksiä. Ainoastaan pakanalähetyskysymys ratkaistiin ainakin jossain määrin. Asiassa päästiin yhteisymmärrykseen siinä mielessä, ettei asia noussut enää esille kokouksen edetessä. Esityksen muotoili puhujainkokous Ilmari Hulkon ja Paavo Viljasen esitysten pohjalta:

Puhujainkokous pitää pakanalähetysten tärkeänä Jeesuksen lähetyskäskyyn ja Jumalan sanaan perustuvana sekä katsoo, että on etsittävä Jumalan sanaan perustuvat työmahdollisuudet uskonkuuliaisuudessa seurakunnan Herralle ja seurakunnalle.¹¹⁰

Raittilan mukaan kokouksen muut julkilausumat sisälsivät enemmänkin suurimman osan mielipiteen.¹¹¹ Hän viittaa kokouksen valtalinjan käsitykseen opillisissa kysymyksissä. Juhani Holma puolestaan näkee, että myös pakanalähetyskysymyksessä taivuttiin enemmistön käsitykseen asiasta.¹¹² Tällä Holma viittaa nimenomaan lausuman viimeiseen lisäykseen seurakunnasta. Julkilausumaa oli Palolan mukaan laatimassa Mauno Koivuneva, Onni Majava, Paavo Viljanen ja Vilho Lampela. Tutkijan mukaan julkilausuma oli lähes kokonaan Majavan ja Koivunevan laatima. Tätä tukee myös Raittilan ja Holman näkemykset, sillä Viljanen ja Lampela eivät kuuluneet valtalinjan kannattajiin.¹¹³ Tämä osoittaa Mauno Koivunevan merkitystä maallikoiden keskuudessa, joka tuli esiin myös talven 1959 kokouksissa. Juha Seppäsen ehdotuksesta vuosikokous tekikin johtokunnan valvottavaksi periaatepäätöksen, ettei opillisista erimielisyyksistä saanut tiedottaa, ennen kuin on 'kysytty Herran suuta'.¹¹⁴ Termin merkitys selviää lähteiden valossa myöhemmin.

Kokouksen jälkeisenä päivänä 29.4.1960 pidettiin vuosikokous, jossa valittiin johtokunnan uudet jäsenet. Palola kuvailee prosessia poikkeuksellisen sekavaksi. Henkilöiden valinnoissa esiintyi hyvin laajaa hajontaa. Yksi selkeä poikkeus papeissa oli kuitenkin kirkkoherra Mauno Koivuneva. Koivuneva oli

¹¹⁰ Ilmari Hulkko esitti, että 'on odotettava ja etsittävä Jumalan sanaan perustuvat työmahdollisuudet ja -muodot uskon kuuliaisuudessa seurakunnan Herralle'. Kokouksen aikana loppu säädettiin Paavo Viljasen toimiessa puheenjohtajana siten, että maininta 'ja seurakunnalle' tulee mukaan. Ks. pkptk 27.-28.4.1960, 76.

¹¹¹ Raittila 1962, 13-14.

¹¹² Holma 1991, 135.

¹¹³ Timo Holma 2015, 6; Palola 2011, 424.

¹¹⁴ pkptk 27.-28.4.1960; Raittila 1962, 13. Vanhurskauttaminen (Kauko Mäntylä ja Arvo Perälä), Pakanalähetys (Seppo Sutinen ja Eino Rimpiläinen), Perisynti ja sakramentit (Otto Juvonen), Jumalan valtakunta ja tunnustuskirjat (Pentti J.P. Seppänen ja Usko Typpö), SRK:n julkaisujen sisällöstä (Lauri Taskila), sekä Kristuksen kirkkolaki (Mauno Koivuneva).

ainoa pappi, joka valittiin yksimielisesti jatkamaan toimitusneuvostossa.¹¹⁵ Merkillepantavaa tilanteessa on erityisesti se, että Koivuneva nautti molempien ryhmittymien luottamusta. Samaa ei voida sanoa monestakaan henkilöstä hajaannuksen aikaan. Martti Sallisen mukaan vuosikokouksen julkilausuma, josta tuli keskeinen rintamalinjojen jakaja, ei eronnut puhujainkokouksen laatimasta julkilausumasta.¹¹⁶ Palolan mukaan puhujainkokouksen julkilausumaa vastaan tuotiin vuosikokoukseen Arvo Turakan laatima julkilausumaehdotus. Kokouksen puheenjohtaja Leo Pietikäinen (1905–1992) arvioi selvän enemmistön kannattavan puhujainkokouksen julkilausumaa.¹¹⁷

Vuoden 1960 alkukevään aikana olivat rintamalinjat alkaneet muotoutua yhä selvemmiksi. Keskeisinä muodostajina toimivat maallikoiden ja pappien kokoukset, joita oli järjestetty viimeisten vuosien aikana. Kesän ja alkusyksyn 1960 aikana käytiin vilkasta keskustelua kiistaan liittyvistä teemoista. Erilaiset tahot joutuivat välikäsiksi, kun puolin ja toisin pyrittiin vaikuttamaan vastapuoleen. Juuso Markkanen ja Paavo Viljanen olivat tällaisia henkilöitä. Molemmat ryhmittymät pyrkivät tahoillaan saavuttamaan liikkeen yhtenäisyyden. Kuitenkin yhtenäisyyden ehdoksi asetettiin vastapuolen myöntyminen opillisissa kysymyksissä ja parannuksen tekeminen.¹¹⁸

Kesällä 1960 hajaannus alkoi näkyä muutenkin kuin vain kokouksissa. Annikki Hulkon mukaan Kajaanin suviseurojen toisena päivänä Erkki Jokelaa kiellettiin saarnaamasta. Kullervo Hulkko oli Annikin mukaan sakastissa, kun Jokelan tilanteesta oli keskusteltu. Kullervo Hulkko koki, ettei hän voinut puolustaa Jokelaa kuin tiettyyn pisteeseen asti. Muuten Hulkko olisi 'irrottanut itsensä kristillisyydestä'.¹¹⁹ Tässä näkyy jälleen Hulkon välimiehen rooli. Hän pyrki pitämään vähemmistöryhmän pappien, tässä tapauksessa Erkki Jokelan, puolta. Hän teki sen kuitenkin loukkaamatta muita tai menettämättä maallikoiden luottamusta. Hulkko oli juuri selvinnyt lähetystoimikunnan kokouksen aiheuttamasta ongelmasta, joten hän ei halunnut antaa uutta aihetta epäluottamukseen.

¹¹⁵ Palola 2011, 426. Nähtävästi Palola tarkoitti tekstissä toimitusneuvoston valintaa, sillä Koivuneva oli Palolan mukaan toimitusneuvoston jäsen tuolloin. Ks. Palola 2011, 608. Mauno Koivunevaa ei löydy johtokunnan listalta, vaikka hän oli Palolan mukaan johtokunnassa ennen vuotta 1960 ja myös sen jälkeen. Vrt. Palola 2011, 426 ja 605-606.

¹¹⁶ Sallinen 1987, 171–172.

¹¹⁷ Palola 2011, 424–425.

¹¹⁸ Palola 2011, 434-435; Holma 1991, 149, Sallinen 1987, 201-202.

¹¹⁹ Hulkko A., 238.

Juhani Holma viittaa gradussaan Kullervo Hulkon siirtyneen tukemaan 'maallikkolinjaa' syksyllä 1960. Holma käyttää samassa yhteydessä termiä kääntynyt, jolloin tutkija selvästi tulkitsee Hulkon olleen SRK:n vuosikokousten päätöksiä kritisoivalla kannalla ennen vuoden 1960 syksyä. Holman tekstistä ei käy ilmi, mistä tulkinta Hulkon kääntymisestä on peräisin. Tutkija viittaa Hulkon luottamuksen kasvun ajoittuvan syksyyn 1960.¹²⁰ 'Kääntymisellä' Holma lienee tarkoittanut lestadiolaispappien Kuopiossa 10.-11.8.1960 pidetyn kokouksen julkilausumaa, johon pyydettiin vanhoillislestadiolaisilta papeilta allekirjoitusta. Hulkko ei allekirjoittanut kyseisiä asiakirjoja, vaikka aikaisemmassa Limingan pappeinkokouksessa oli hänen allekirjoituksensa. Kuopion kokouksen julkilausumia oli kaksi, toinen SRK:n johtokunnalle, toinen Suomen Siionille (julkilausumat katso Totuuden kuuliaisuuteen liite 8 ja 9). Hulkko ei ollut myöskään kokouksessa läsnä. Pekka Raittila ja Yli-Iin kirkkoherra Timo Kökkö pyysivät lähtöpäivänä Hulkkoa mukaan. Hän perusteli poisjääntiään edessä olevalla Ruotsin matkalla, minne häntä oli SRK:n toimesta pyydetty. Annikki Hulkon päiväkirjan (13.8.1960) mukaan mies mainitsi kotona vaimolleen 'saaneensa tarpeeksi pappeinkokouksista ja julkilausumista.'¹²¹

Kieltäytyminen Kuopion pappeinkokouksesta johtui selkeästi Limingan pappeinkokouksesta, jossa Hulkko oli jäänyt alakynteen. Hän ei kokenut voivansa vaikuttaa kokouksessa pappien mielipiteisiin, kuten Hulkko kuvasi tunteitaan vaimolleen Limingan kokouksen jälkeen. Hulkon teksteistä ja Annikki Hulkon päiväkirjasta käy ilmi hänen miehensä negatiivinen suhtautuminen lestadiolaispappien veljespiirin kokoukseen ja julkilausumiin. Tässä mielessä hän otti etäisyyttä vuosikokouksen päätöksiä kritisoivaan ryhmään.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että hän olisi itse ollut kritisoivalla kannalla ennen 1960 syksyä. Tästä todisteena on Reisjärvellä elokuussa 1958 pidetty lestadiolaispappien kokous, jossa Hulkko asettuu yksiselitteisesti Hengenpyhitysopin kannalle vastustamaan Turakkaa, joka oli vähemmistöryhmän kannalla. Lokakuun 15. päivänä 1959 Oulussa pidetyssä kokouksessa Hulkko ilmaisee tämän saman näkemyksen uudestaan. Nämä kaksi viittausta osoittavat, ettei Hulkko ollut asettunut keskeisessä opillisessa kysymyksessä

¹²⁰ Holma 1991, 173.

¹²¹ TOKU, liite 8; Hulkko A., 239; Palola 2011, 67.

uudestisyntymisestä¹²² vähemmistöryhmän kannalle. Tämän vuoksi ei voida myöskään puhua kääntymisestä ryhmästä toiseen.

Juhani Holman mukaan Kullervo Hulkko sai syksystä 1960 asti osakseen kasvavaa luottamusta valtalinjalta, mikä johtui tutkijan mukaan juuri Hulkon kasvavasta tuesta 'maallikkolinjaa' kohtaan.¹²³ Tämä luottamuksen kasvu sen sijaan saa tukea myös lähteistä. Hulkko koki tärkeäksi maallikoiden luottamuksen säilyttämisen. Hulkko totesi kirjeessään Annikille 21.8.1960:

...lienee parasta pysyä syrjässä, sillä nyt maallikkopiireissä luotetaan minuun.¹²⁴

Hulkon kirje avaa, että kyseessä eivät olleet kaikki maallikot, vaan nimenomaan 'maallikkopiirit'. Tämän tutkimuksen puitteissa on mahdotonta sanoa tarkkaan, mitä piirejä Hulkko tarkalleen ottaen tarkoitti. Ainakin SRK:n johtokunnan silmissä Hulkko nautti luottamusta. Tästä todisteena on pyyntö Ruotsin lähetysmatkalle elokuussa 1960, mikä oli suuri luottamuksen osoitus hajaannuksen keskellä. Erityisesti, kun Ruotsin suunnalla kaikki vanhoillislestadiolaiset eivät pitäneet Hulkon tuloa hyvänä asiana.¹²⁵ SRK:n johtokunta ei koostunut ainoastaan maallikoista, joten kyse oli laajemmasta joukosta.

Hulkon vaikutuksen laajuus alkaa selvitä lähteistä vasta Rauhan päivän kokouksen aattona. Pekka Lappalainen kirjoittaa päivää ennen Rauhan päivän ratkaisevaa kokousta. Lappalaisen mukaan Kullervo edustaa nimellään 'suurta joukkoa'.¹²⁶ Hulkko kirjoittaa Pekka Lappalaiselle. Kirjoitus on päivätty edellisenä päivänä 28.12.1960 ennen Rauhan päivän kokousta.

...olen ollut ja olen jatkuvasti sitä mieltä, että runsas kirjoittelu on viime aikoina vain pilannut kristillisyyden yhteistä asiaa.¹²⁷

Hulkon käsitys tästä kirjoittelusta vahvistui lähetystoimikunnan kokouksesta lähetetystä kirjelmästä ja siitä seuranneesta selkkauksesta. Tuon jälkeen Hulkko on suhtautunut vähintäänkin varauksellisesti kaikkeen kirjalliseen yhteydenpitoon. Tässä Hulkko tuo näkemyksensä julki kirjallisesti. Toisaalta Hulkko kritisoi myös muita kiertokirjeitä, joita oli lähetetty. Näihin kiertokirjeisiin ei tässä

¹²² Tähän asti on käynyt esille, että kiistaa aiheuttivat kysymys uudestisyntymisestä, kasteesta, seurakunnasta ja suhteesta tunnustuskirjoihin. Uudestisyntyminen kattaa merkittävältä osin sekä seurakunta-, että kastekysymyksen.

¹²³ Holma 1991, 173.

¹²⁴ OMA, Kullervo-Annikille 21.8.1960.

¹²⁵ OMA A:12/28 Saapunut kirje 1960 Tukholmasta Valter ja Inkeri - Tuntemattomalle.

¹²⁶ OMA A: 12/12 Lappalainen - Hulkolle 28.12.1960.

¹²⁷ OMA A: 12/36 Hulkko - Lappalaiselle 28.12.1960.

tutkimuksessa ole kajottu lähetystoimikunnan kirjelmää lukuun ottamatta. Kirjelmät eivät avaa Hulkon roolia hajaannuksessa. Kuitenkin myöhemmän tutkimuksen on syytä ottaa huomioon kiertokirjeiden vaikutus hajaannuksen kokonaiskehitystä tarkastellessa.

Hulkko eksplisiittisesti ilmaisee oman motiivinsa tässä kirjeen lopussa.

Kristillisyyden rintaman eheyttäminen on ainoa tavoitteeni sen lisäksi ja jälkeen, että itse ahkeroin pysyä uskomassa Herraan Jeesukseen ja tehdä matkaa hänen armovaltakunnassaan.¹²⁸

Hän pyrki rintaman eheyttämiseen, joka on tullut esille jo muun muassa Limingan kokouksen yhteydessä. Huomionarvoista on se korostus, jolla Hulkko painottaa jälkimmäistä asiaa. Uskossa ja armovaltakunnassa pysyminen asettuu Hulkon arvojärjestyksessä rintaman eheyttämisen edelle. Hulkko koki, että hän vaikuttaa hajaannukseen vain siinä määrin, että hän pysyy itse tuossa joukossa. Kustaa Hulkon arvio siitä, että Kullervo pyrki viimeiseen asti olemaan sovittelevalla kannalla ja välttämään tilanteen kärjistystä, on erittäin osuva kuvaus Hulkon itseymmärrykseen.¹²⁹ Hulkolle armovaltakunnassa pysymiseen kuului maallikoiden luottamuksen säilyttäminen, koska hän näki tuon armovaltakunnan olevan enemmän SRK:n kannalla olevien kuin vähemmistöryhmän joukossa. Tämä oli Hulkon toimintaa merkittävästi ohjaava tekijä, kuten lähteistä tuli esille. Kesällä 1960 Hulkko puolusti Erkki Jokelan oikeutta saarnata Kajaanin suviseuroissa.

Sovittelemaan kannalla oloon ja uskossa pysymiseen liittyy olennaisesti Hulkon tapa sanottaa opillisia kysymyksiä. Hän ei missään kohden määrittele seurakuntaoppiaan samalla tavalla kuin jyrkimmät maallikot sen tekevät, eli tiukasti SRK:n yhteydessä ja näkyvänä ihmisryhmänä. Hyvin paljon samankaltaisuutta kuitenkin Hulkon seurakuntanäkemyksessä on. Sitä kuvailisi paremminkin määritelmä 'tämä joukko' kuin 'tämä ryhmä'. Joukko on epämääräisempi viittaus kuin ryhmä, jolla on selkeät roolit ja tehtävät. Joukossa saattaa olla ihmisiä, joista kaikki eivät ole tietoisia, mutta ryhmään kuuluvat ihmiset tietävät keitä ryhmään kuuluu. Joka tapauksessa Hulkko näki, että tuo armovaltakunta on vanhoillislestadiolaisuudessa, jolloin hänen tuli olla siinä joukossa mukana. Hänen näkemykseensä on vaikuttanut voimakkaasti Väinö

¹²⁸ OMA A: 12/36, Hulkko-Lappalaiselle 28.12.1960.

¹²⁹ Kustaa Hulkko 18.8.2015.

Havaksen kanssa vietetty aika, sillä Hulkko kirjoittaa kirjeessään Lappalaiselle tuntevansa 'Wäinö veljen' ajatukset tarkkaan.¹³⁰

Yksi hyvin merkittävä puolentalintaan vaikuttanut tekijä oli Hulkon sisäinen motiivi, joka tulee esille Kustaa Hulkon haastattelussa. Kustaa Hulkko kertoo, että Kullervo oli puhunut tästä usein puolisolleen Annikille, eräänlaisena testamenttina. Hän piti kaikkein tärkeimpänä Jumalan köyhässä kansassa pysymistä. Kustaa Hulkon mukaan Hulkko viittasi tällä vanhoillisuuden valtavirtaan.¹³¹ Tätä muistoa vahvistaa myös edellinen Hulkon oma sitaatti, jossa viitataan armovaltakunnassa pysymiseen. Hulkon teologiassa siis armovaltakunta ja Jumalan köyhä kansa olivat yksi ja sama asia. Hänen näkemyksensä armovaltakunnasta selittää myös sen, ettei Hulkko noussut jyrkkien maallikoiden seurakuntanäkemyksiä ja muita opillisiä korostuksia vastaan. Tämä vahvistaa myös edellä asetettuja oletuksia siitä, mitä Hulkko tarkoitti maallikkopiireillä.

Rauhan päivänä 29.12.1960 pidettiin ratkaiseva kokous Oulun rauhanyhdistyksellä. Kokous oli ratkaiseva siinä merkityksessä, että rintamalinjoja ei vielä virallisesti lyöty lukkoon, vaikka epävirallisesti ne olivat jo olemassa. Tähän mennessä molemmat osapuolet olivat etsineet tietä yhtenäisyyden palauttamiseen. Palolan mukaan kokouksessa oli poikkeuksen paljon osanottajia, n. 1 000 henkeä. Vertailun vuoksi Kuopion puhujainkokouksessa 2.7.1957, josta hajaannusvyöry sai alkunsa, oli koolla 91 puhujaa.¹³²

Puhujainkokouksen aluksi SRK:n puheenjohtaja Eino Vaherjoki esitti keskustelun pohjaksi kysymykset, joista otan esille vain ensimmäisen, sillä se kuvaa hyvin historiallista tilannetta liikkeessä tuona aikana:

Mikä on todellinen pohjasy siihen, että vuosikokouksen hyväksymä julkilausuma ei kelpaa suurelle osalle pappisveljiämme... kun taas toiselta puolen sen toteaa pyhän Raamatun mukaiseksi sekä tunnustuskirjoihin ja SRK:n sääntöihin sopeutuvaksi monet pappisveljemme ja maallikkoveljet yleensä aivan muutamaa ehkä lukuunottamatta.

Kysymyksen asettelusta näkee selkeästi johtokunnan muutoksen, sillä kysytään vähemmistöryhmän motiiveja. Johtokunnan murroksen jälkeen suurin osa johtokunnasta kannatti valtaenemmistön näkemystä ja osoitettiin epäsuorasti se kanta, jolle kaikkien tulisi taipua, mikäli hajaannus tahdotaan estää. Tahdottiin vielä varmistus siitä, oliko vastapuoli todella opillisesti eri mieltä vai oliko

¹³⁰ OMA A: 12/36 Hulkko-Lappalaiselle 28.12.1960.

¹³¹ Kustaa Hulkko 18.8.2015.

¹³² Palola 2011, 441; Palolan muistiinpanot pkpk 1957-1961.

kysymyksessä jokin muu syy. Kysymyksenasettelu puoltaa sitä näkemystä, että hajaannuksen syyt olivat pääasiassa opillisia, sillä keskeistä on vuosikokouksen julkilausuma. Kysymyksenasettelusta käy myös ilmi, että asetelmaa ei nähty papit vastaan maallikot- tilanteeksi. Mielenkiintoista on, että suuri osa papeista nähtiin vuosikokouksen hyväksymän julkilausuman vastassa ja samalla 'monet pappisveljet' kannattivat näitä. Näin tahdottiin kaunistella sitä tosiasiaa, että yli kaksi kolmasosaa papeista oli vähemmistöryhmän kannalla.

Hulkon näkemys tulee tuona iltana hyvin esille. Samoin tulee esiin ainakin yksi syy, miksi Hulkko valitsi maallikkolinjan tuossa hajaannuksessa. Hulkko viittaa puheenvuorossaan Väinö Havakseen:

Ja tämä koulu, minkä minä kävin Kivijärvellä kesällä 1936, oli minulle henkilökohtaisesti hyvin tarpeellinen ja terveellinen koulu. Tällä kohdalla on taistelu jatkunut.¹³³

Tämä puheenvuoro tuo lisävahvistusta Havaksen vaikutuksesta Hulkkoon. Hulkko viittasi puheenvuorossaan kysymykseen sananpyhityksestä. Hän vahvisti Aukusti Törölän kertomuksen Havaksen näkemyksestä tässä asiassa. Kertomuksen mukaan Väinö Havas opetti ennen sananpyhitysooppia, mutta teki asiasta julkisen parannuksen, eikä myöhemmin Hulkon mukaan ollut enää niin opettanut. Hulkko käytti voimakkainta mahdollisinta argumentointia maallikoiden silmissä. Havas ymmärsi kertomuksen mukaan opettaneensa väärin ja teki julkisen parannuksen, eli ripittäytyi julkisesti. Tämän jälkeen kaikki olivat vakuuttuneita siitä, että Havas opetti oikein. Kun Hulkko viittasi taistelun jatkumiseen samalla tavoin, hän tarkoitti, että uskoo samoin kuin Väinö Havas, eli ainoastaan Pyhä Henki uudestisyntyttää ihmisen. Toisaalta hän viittaa tuolla myös koko muuhun liikkeen dogmaan. Hulkon näkemys edellä viitattuun näkemykseen armovaltakunnasta on siis saanut merkittävää vaikutetta Väinö Havakselta.

Hulkko jatkaa puheenvuoroaan ja viittaa merkittävän vanhoillislestadiolaisuuden vaikuttajan, Heikki Jussilan (1863-1955), kanssa käytyihin keskusteluihin. Hulkko keskusteli Jussilan kanssa matkapappina ollessaan. Hulkon mukaan Heikki Jussila ajattelee tästä asiasta samoin kuin Havas. Jussila oli Pekka Raittilan mukaan vanhoillisuuden johtajia 1920-luvulta alkaen. Tästä kertoo muun muassa se, että Heikki Jussila toimi vuosikokouksissa saarnaajana vuosina 1912-1946 kaiken kaikkiaan 23 kertaa. Hän on kirjoittanut kolme kirjaa ja erittäin runsaasti kirjoituksia *Siionin Lähetyslehteen*. Jussilan

¹³³ pkpk 29.12.1960.

vaikutus ja auktoriteetti hänen kuolemansa jälkeen näkyy siinä, että häneen vedotaan hajaannuksen kiistoissa opillisissa kysymyksissä (liite 2b ja 3b).¹³⁴

Näin Hulkolla oli, ainakin maallikoiden silmissä, kahden merkittävän vanhoillislestadiolaisen patriarkan näkemyksen tuki oman sanansa takana. Samalla Hulkko pyrki viemään vastapuolen argumenteilta pohjaa pois 'puhdistamalla' Väinö Havaksen ja Heikki Jussilan mainetta.¹³⁵ Kertomus Havaksen parannuksenteosta on esimerkki puhdistuksesta. Nämä auktoriteetit olivat merkittäviä kiistan molemmille osapuolille. Tästä osoituksena on se, että kiistan osapuolet käyttivät samoja henkilöitä auktoriteetteina. Hyvin pitkälle Hulkon kirkkohistorian tuntemuksen ja henkilökohtaisen kokemuksen ansiosta Havas ja Heikki Jussila jäivät SRK-vanhoillisuuden auktoriteeteiksi kokouksen edetessä.

Hulkko viittaa puheenvuorossaan vielä ylioppilaskodilla käytyyn keskusteluun Aimo Murtosen kanssa. Murtonen totesi keskustelussa, että kun evankeliumi oikein (sisällöllisesti) julistetaan, se voi synnyttää elävän uskon. Hulkko totesi, että tämä on kiistan ydin, 'perusjuuri', kuten hän kuvaa sitä. Samalla hän epäsuorasti viittaa olevansa eriävällä kannalla Murtosen kanssa tästä asiasta. Toteamus aiheutti pöytäkirjan merkinnän mukaan kovaa hälinää ja myöntäviä huutoja.¹³⁶ Perusjuurella Hulkko viittaa siihen, että kysymykset vanhurskauttamisesta, kasteesta ja seurakunnasta nousevat tästä pyhitysoipista. Hulkko oli tässä peruskysymyksessä vanhoillisuuden valtavirran kannalla, mikä oli tullut esille jo Reisjärvellä lestadiolaispappien veljespiirin kokouksessa elokuussa 1958 ja lokakuun puhujainkokouksessa 1959. Tämä vahvistaa sen olettamuksen, ettei Hulkolla tapahtunut siirtymää puolelta toiselle, kuten aikaisemmin Juhani Holman gradussa on esitetty.

Hulkko määrittelee myös SRK-vanhoillisuuden kastenäkömyksen lähes sanatarkasti samalla tavoin kuin Mauno Koivuneva 29.10.1959 Oulussa. Hulkko viittaa Havakseen ja Heikki Jussilaan. Hieman myöhemmin Ville Suutari pyytää, että Jussilan ja Havaksen tekstit luettaisiin 'Hulkon puheen vahvistukseksi'. Jussila kirjoittaa *Elämän ihmeessä* näin:

Jokainen olemme lapsina olleet Jumalan lapsia ja siunatuita, ei synnittömyytemme tähden, vaan Kristuksen lunastuksen perusteella.

¹³⁴ Raittila 1967, 68-69.

¹³⁵ Pkpk 29.12.1960, 7.

¹³⁶ pkpk 29.12.1960, 7.

Hulkko otti merkittävän roolin kastekysymyksen teologisessa määrittelyssä käyttäen jälleen Väinö Havasta ja Heikki Jussilaa auktoriteetteina.

Kokouksen yksi käännekohta tapahtuu Hulkon ja Lauri Mustakallion puheenvuorojen seurauksena. Kullervo Hulkko ehdotti edustajien valitsemista, jotka keskustelisivat näistä kysymyksistä. Hulkko kertoi puheenvuorossaan kuinka Heikki Saari oli ehdottanut samaa asiaa hänelle. Hulkon ehdotus vaikutti saavan kannatusta. Toimikunnan perustaminen kaatui kuitenkin Ville Suutarin ja Hugo Taistomiehen puheenvuoroihin. Suutari varoitti tekemästä samaa virhettä kuin rauhansanalaisuuden kiistassa, jolloin toimikunta oli valittu. Tällä viitattiin Antin päivän kokoukseen 1945, jolla sopu oli saatu hetkellisesti aikaiseksi. Kaikkia tuo sovun saavuttaminen ei ollut miellyttänyt ja kauna jatkunut yli 15 vuotta. Hugo Taistomies puolestaan perustelee yhteisen keskustelun jatkamista, että tällöin on 'koko Herran suu' takana.¹³⁷ Perustelu on sinänsä mielenkiintoinen, sillä rauhanyhdistykset olivat valinneet edustajat edustamaan paikallisia vanhoillislestadiolaisia. Taistomiehen kommentista voitaisiin johtaa myös näkemys, että puhujat ovat Herran suu.

Tämä kokouksen kohta osoittaa sen, että Kullervo Hulkko toimi aktiivisesti kokouksen ulkopuolella ja myös kokouksen aikana sovinnon saavuttamiseksi. Kokouspöytäkirjasta käy ilmi, että Hulkolla oli tiedossa kokouspaikkakin tuolle toimikunnalle. Hän käytti Heikki Saaren arvovaltaa viittaamalla heidän väliseen keskusteluun. Tämä osoittaa sen, etteivät Heikki Saaren ja Kullervo Hulkon välit olleet niin tulehtuneet kuin aikaisemmista lähteistä on käynyt ilmi. Samoin Saaren profiili jyrkkien maallikoiden johtajana saa uutta väriä. Ensinnäkin Saarella ei ollut ehdottoman kielteinen kanta pappeihin. Toisekseen hän koki myös yhteisen keskustelun jossain määrin ongelmalliseksi, mikä on erittäin mielenkiintoista ottaen huomioon Saaren seurakuntakäsityksen (katso edellä s. 29-30).

Päivän ja illan aikana käytettiin 130 puheenvuoroa, mikäli puheenjohtajien puheenvuoroja ei lasketa. Hulkko käytti puheenvuoroista neljä. Hulkko oli yksi 97:tä puheenvuoron käyttäjästä, mikäli puheenjohtajia ja toista hartaudenpitäjää ei lasketa (Hulkko piti alkuhartauden). Puheenjohtajien puheenvuorot mukaan luettuna kokouksessa käytettiin 171 puheenvuoroa. Hartaudet eivät ole mukana laskuissa. Kokouksessa viitattiin useisiin auktoriteetteihin. Juho Immonen on kirjoittanut gradun *Rautalakki päässä ja hengen miekka kädessä - Matti Suon (1861-1927) kirjallinen tuotanto* (2015). Tutkimuksessaan Immonen totesi

¹³⁷ pkpk 29.12.1960, 34-35.

määrällisen aineiston pohjalta Matti Suon kuuluvan 'lestadiolaisvaikuttajien joukkoon'. Näitä vaikuttajia olivat Suon lisäksi Immosen mukaan Leonard Typpö, Heikki ja Oskari Jussila sekä Pauli Rantala. Tämän tutkimuksen valossa auktoriteeteiksi nousevat ratkaisevassa 29.12.1960 kokouksessa edellä mainituista vain Jussilat. Heidän lisäksi Väinö Havasta käytetään auktoriteettina hyvin paljon suhteessa muihin. Havaksen määrällisesti merkittävämpää osuutta selittävät Kullervo Hulkon puheenvuorot. Hän käytti Havasta kahdesti auktoriteettina, kun koko kokouksessa Havasta käytettiin auktoriteettina neljä kertaa. Samat auktoriteetit näyttävät nousevan esiin myös 27.-28.4.1960.¹³⁸

Kokouksen jälkeen työvaliokunta lähetti seurakunnille (= SRK:hon kiinnittyneille rauhanyhdistyksille) kokouksen pohjalta laaditun ohjeistuksen, ettei puhujaksi kutsuttaisi niitä, 'jotka ovat nousseet taisteluun yhteistä seurakuntaa vastaan'. Samoin kiellettiin puhujia saarnaamaan 'eriseuraisten kutsumana'. Asiasta tiedotettiin kiertokirjeellä.¹³⁹ Tämä oli lopullinen sinetti hajaannukselle, joka oli kehittynyt vuosien 1957-1960 aikana.

3.3 Kullervo Hulkko sillanrakentajana - lehtikirjoitukset romuttavat yritykset 1961

Hajaannus kosketti merkittävää osaa SRK-vanhoillisia, muttei kaikkia. Erityisesti harvaan asutuilla seuduilla hajaannuksen vaikutus oli hyvin vähäistä tai sitä ei ollut lainkaan.¹⁴⁰ Hajaannus halkoi perheitä kahtia sekä katkaisi ystävyysuhteita. Kustaa Hulkko muistelee kodin tunnelmaa hajaannuksen tapahduttua pienen pojan näkökulmasta:

Sen mä käsitin kuitenkin... että se sattui mun isään mutta myös äitiin, että oli niin läheisiä ystäviä siinä.. siinä tuota sen rajalinjan toiselle puolelle jääneessä joukossa...

Kustaa Hulkko mainitsee Erkki ja Kyllikki Jokelan, jotka olivat hyviä ystäviä Kullervon ja Annikin kanssa. Vähemmistöryhmään irroitettiin myös Kullervon veli Ilmari Hulkko, sekä Annikin sisaren, Marjatan, aviomies Ilmari Soisalon-Soininen. Myöhemmässä vaiheessa myös Kullervon pitkäaikainen ystävä ja Kustaa Hulkon kummisetä Paavo Viljanen.¹⁴¹

¹³⁸ Immonen 2015, 57-58; Sallinen 1987, 139. Katso liitteet 1a, 1b.

¹³⁹ pkkp 29.12.1960, 98; Hulkko A., 254; Palola 2011, 444.

¹⁴⁰ Myllyniemi 2014, 48-49.

¹⁴¹ Kustaa Hulkko 18.8.2015.

Palolan mukaan kiistoista oltiin laajalti tietoisia jo vuoden 1960 aikana. Kuitenkin suurimmalle osalle vanhoillislestadiolaisista hajaannus tuli ilmi vasta Päivämiehen pääkirjoituksessa tammikuussa 1961 (n:o 1), jossa todetaan:

Herran suu on vastannut siionin nykyistä tilaa koskeviin kysymyksiin. Siunattu ja asiallinen kokous Oulussa.¹⁴²

Kokouksen tunnelmasta ja kulusta saa Päivämiehestä sellaisen kuvan, että kokous tapahtui rauhan hengessä ja lähes täydessä yksimielisyydessä. Päivämiehen kirjoittajan mukaan julkilausuman loppuosa oli ainoa kohta joka aiheutti erimielisyyttä. Siinä viitattiin kastamattoman lapsen sieluntilaan. Päivämiehen kirjoituksessa näkyy myös selvästi seurakuntaopin korostus, jossa vuosikokouksen enemmistö edusti Herran suuta. Timo Holma kuvaa kokousta vuosikymmenien jälkeen:

...se oli semmonen toistensa yli huutamiskokous... joka oli kaikkea muuta kuin rauhankokous.¹⁴³

Ainakin jotkut kokivat tilanteen kokouksessa samoin kuin Holma. Yksi näistä oli Nestori Hämäläinen.¹⁴⁴ Nämä kaksi erilaista kuvaa tapahtumista täydentävät toisiaan ja tuovat esille molempien osapuolien näkökulmia. SRK:n valtalinjan näkemyksen mukaan nuo kommentit penkistä olivat heidän käsityksiään vahvistavia, jolloin tilanne tuntui sujuvan 'yksimielisyyden hengessä'. Vähemmistöryhmässä puolestaan koettiin, ettei asioista keskusteltu kokoukseen kuuluvan etiketin mukaan ja voimakkaat persoonat jyräsivät tahtonsa läpi.

Vanhoillislestadiolaisia pappeja kokoontui 3.-4.1.1961 keskustelemaan tilanteesta. Mukana oli sekä SRK:n päätösten kannalla olevia että niitä vastustavia. Useat vähemmistöryhmän papit olivat sitä mieltä, että yhtenäisyyttä tulisi vielä hakea. Heikki Rosma totesi, että Hulkolla on luottamuksellinen suhde maallikkoihin ja esitti pyynnön, että tämä ottaisi yhteyttä johtokuntaan. Useat kokouksen osanottajat tahtoivat, että keskusteltaisiin johtokunnan kanssa 'ilman puhujainkokouksen huutosakkia'. Papit tiedostavat yhteydenoton ja vaikutuksen hankaluudet. Paavo Viljanen nostaa esille lehtien merkityksen ja hänen oman roolinsa SRK:n sisällä:

¹⁴² Palola 2011, 456; Pm nro:1 1961.

¹⁴³ Timo Holma 19.8.2015, 9.

¹⁴⁴ pkkp 29.12.1960, 31.

...kun olin kahden lehden päätoimittajana... Meillä olisi ollut hyvä ase käytettävissämme, nyt meitä ei kukaan kuule, vaikka tekisimme minkälaisia traktaatteja ja enkelten kielellä puhuisimme.¹⁴⁵

Samalla nousee esiin Viljasen epätoivo tilanteesta. Hän kokee tilanteen täysin toivottomaksi. Kokouksen keskusteluissa tulee esiin se kokemus, joka oli useilla papeilla. He kokivat vielä kuuluvansa SRK:n yhteyteen, eivätkä tahtoneet siitä luopua. Samalla he näkivät kuitenkin tilanteen vaikeuden, sillä mahdollisuudet keskusteluun kävivät hyvin vähäisiksi.

Liikkeestä irrotetut papit luottivat vielä SRK:n johtokunnan harkinta- ja keskustelukykyyn. Hulkon roolia pappien silmissä kuvaa kokouksen myöhempi vaihe, jolloin keskusteltiin siitä, miten asiaa lähdetään ratkaisemaan. Lopulta päädyttiin keskustelemaan siitä, ketkä valitaan neuvottelemaan SRK:n johtokunnan kanssa. Heikki Rosma, Lauri Impiö ja Pekka Raittila ehdottivat Hulkkoa yhdysmieheksi. Rosman puheenvuoro kuvaa hyvin Hulkon asemaa tuossa hajaannuksen vaiheessa. Hän toteaa, että Hulkolla on luottamuksellinen suhde maallikkoihin. Rosma pyytää, että Hulkko rakentaisi yhteyttä maallikkoihin. Paavo Viljanen vahvistaa:

Minusta neuvottelijoiksi pitäisi valita viisaiksi, harkitseviksi ja rauhallisiksi tunnettuja veljiä, joiden nimeä ei ole pilattu millään tavallaan... Hulkon... Raittilan ja Leinosen.

Vähemmistöryhmään kuuluvat osoittivat luottamusta Hulkkoa kohtaan.

Luottamuksenosoitus vähemmistöryhmän taholta ja hyvät suhteet SRK:n johtokuntaan mahdollistivat Hulkon roolin muuttumisen sillanrakentajaksi.

Hulkko tarttui rooliinsa tarmolla ja sai yhteyden SRK:n johtokuntaan jo kokouksen aikana. Tapaamiseksi sovittiin ilmeisesti jo samalle päivälle 4.1.1961. Epävarmuus tulee siitä, että pöytäkirjasta käy ilmi vain kellonaika (klo 18). Johtokunnan puheenjohtaja Eino Vaherjoki ja työvaliokunnan jäsen Kalle Vakkuri suhtautuivat myönteisesti ajatukseen keskustelusta osapuolten välillä. Heidän lisäksi keskusteluun SRK:n johtokunnan puolelta osallistui toinen työvaliokuntaa edustava Lenna Pellikka. Lestadiolaispappien veljeskokouksesta lähetettiin myös kirje SRK:n työvaliokunnalle, jossa esitettiin sama neuvottelupyynnö, joka tehtiin Vaherjoelle ja Pellikalle¹⁴⁶

Vähemmistöryhmän luottamus Hulkkoon ei ollut täysin varauksetonta. Palolan muistiinpanojen pohjalta Eino Pietilä ehdotti Hulkkoa hieman varautuneesti. Puheenjohtaja Hannes Leinonen esittää Hulkkoa, Turakkaa,

¹⁴⁵ Palola lppvkptk 3.-4.1.1961.

¹⁴⁶ TOKU, liite 11; Palola lppvkptk 3.-4.1.1961; Palola 2011, 446, 605;

Viljasta, Rosmaa ja Seppästä neuvottelijoiksi. Timo Holman haastattelusta saa toisenlaisen kuvan Hulkon luottamuksesta. Myös Kullervo Hulkon kirjeestä vaimolleen käy ilmi, ettei tämä nauttinut täyttä luottamusta pappien keskuudessa. Hulkko oli ehdottanut kokoukselle tiedottavansa kokouksesta *Kalevalle*, joka oli pyytänyt uutisia toimituksen kulusta. Tähän ei Hulkon mukaan suostuttu. Kuitenkin Hulkko nautti riittävän suurta luottamusta kaikkien kokoukseen osanottaneiden kesken, jotta hän tuli valituksi ilman vastustusta yhdeksi 'pappislinjan' neuvottelijaksi.¹⁴⁷

Kokouksen puheenvuoroista näkyy syy miksi suurimmalla osalla papeista kuitenkin oli luottamus Hulkkoon. Papeille suurimpia huolenaiheita hajaannuksessa oli tunnustuskirjojen auktoriteetin vähentyminen ja tästä mahdollisesti seuraava ero kirkon yhteydestä. Lauri Impiö pohti kokouksessa SRK-vanhoillisuuden päälinjaa tai valtavirtaa. Hänen mukaansa toinen päälinja oli Hulkon esittämä 'varaukseton tunnustuksellisuus'. Impiö huomautti, ettei Hulkon selkeästi hyväksyvä kanta tunnustuskirjoihin aiheuttanut minkäänlaista vastustusta. Toisena linjana hän näki arvostelevan ja 'leikkaavan' linjan, jota Impiön mukaan edusti Pauli Lukka.¹⁴⁸ Hulkon rooli sillanrakentajana vahvistuu tämän tiedon pohjalta. Hulkkoa arvostettiin ja häneen luotettiin maallikoiden taholta. Näin ollen hän saattoi esittää varauksetta oman näkemyksensä tunnustuskirjoihin, joka oli esitetty niin myönteisesti kuin SRK-vanhoillisen opin puitteissa se on mahdollista. Tällä hän ansaitsi myös monien pappien luottamuksen. Samalla lähteet antavat vahvistusta kolmen linjan oletukselle, jonka olen tuonut aikaisemmin esille. Tämän viittauksen pohjalta käy ilmi, että Hulkko nähtiin ainakin joidenkin taholta tuon kolmannen linjan yhdeksi johtajaksi.

Hulkko avasi omaa näkemystään syntyneestä hajaannuksesta Paavo Viljaselle:

Pyydä anteeksi, että olet tieteen tahtoen taistellut yhteistä rakkautta vastaan. Mistään väärästä opista sinua ei voida syyttää.¹⁴⁹

Hänen näkemyksensä mukaan ainakaan kaikki vähemmistöryhmään leimatut eivät olleet eriseurassa. Asia voitaisiin ratkaista henkilökohtaisella parannuksella¹⁵⁰.

¹⁴⁷ Timo Holma 19.08.2015; Palola lppvkptk 3.-4.1.1961; OMA, Kullervo Hulkko - Annikki Hulkolle 7.1.1961. Neuvottelu tiedottamisesta on tehty kokouksen ulkopuolella, sillä mainintaa keskustelusta ei löydy Palolan muistiinpanoista, jotka ovat varsin kattavat tämän kokouksen osalta.

¹⁴⁸ Palola lppvkptk 3.-4.1.1961.

¹⁴⁹ OMA A:12/43 Hulkko - Viljaselle 11.1.1961.

¹⁵⁰ Parannuksella tarkoitetaan tässä uskovaisen kilvoitteluun liittyvää parannusentekoa, eikä uudestisyntymistä.

Hulkko kirjoittaa Viljaselle samassa kirjeessä 'luottamuskriisin syntymisestä'. Hänen mukaansa ainakaan kaikilla vähemmistöryhmän jäsenillä ei ollut opillista erimielisyyttä SRK:n valtaenemmistön kanssa, vaan kyse oli keskinäisistä suhteista. Tämä näkökulma nousee Hulkon omasta henkilöhistoriasta suhteessa SRK:hon. Hänet oli aikaisemmin myös leimattu SRK:n vastustajaksi lähetystyökysymyksen johdosta. Hulkolla oli siis omakohtainen kokemus tällaisesta luottamuskriisistä, kuten hän itse asian ilmaisi. Tämän vuoksi hän ymmärsi molempien sekä vähemmistöryhmän että valtalinnan näkökulmaa muutenkin kuin opillisessa mielessä. Hulkon omat kokemukset olivat yksi syy siihen, että hän toimi sillanrakentajan roolissa hajaannuksen tapahduttua.

Johtokunnan puheenjohtajan Eino Vaherjoen ja työvaliokunnan jäsenen Lenna Pellikan myönteinen suhtautuminen vähemmistöryhmän ja SRK:n johtokunnan välille ei lopulta saavuttanut enemmistön kantaa työvaliokunnan kokouksessa 23.1.1961. Työvaliokunnan lähettämästä vastauskirjeestä 10.2.1961 käy ilmi, että neuvotteluiden aika oli ohi. Työvaliokunta pelkäsi, että uudet neuvottelut aiheuttaisivat 'enenevää levottomuutta Siionissa'. Kirjeen lopussa painotettiin voimakkaasti, että henkilökohtaiset keskustelut ovat tervetulleita.¹⁵¹

Kiista ei ollut enää vain liikkeen sisäinen asia, sillä hajaannus herätti vuoden alusta kotimaisten lehtien kiinnostuksen 29.12.1960 tapahtumien johdosta. Suomessa hyvin vaikutusvaltaiset lehdet *Kaleva*, *Kotimaa*, *Uusi Suomi*, sekä Palolan mukaan myöhemmin myös *Teologia ja Kirkko* ja *Suomen Kuvalehti* uutisoivat puhujainkokouksen päätöksestä. Lehtien palstoilla kiinnostus kohdistui lähinnä kahteen asiaan: Paavo Viljasen erottamiseen *Siionin Lähetyslehden* päätoimittajan virasta ja SRK:n suhteesta evankelisluterilaisen kirkon tunnustukseen. Mauri Kinnusen mukaan tämä oli ensimmäinen kerta, kun lestadiolaisuuden sisäisiä ristiriitoja käsiteltiin laajasti suomalaisessa lehdistössä.¹⁵²

Palolan mukaan julkiset sovintoyritykset kariutuivat *Päivämies*-lehden kirjoitukseen, jossa lehden päätoimittaja Eino Kimpimäki kommentoi *Uuden Suomen* lehtikirjoitusta. Kimpimäki sanoi kokousuutisen olevan 'valheen ja vääristelyn kukkaseksi' ja 'eriseurain päämiesten' laatimia. Palola katsoo, että vähemmistöryhmä tulkitsi Päivämiehen kirjoituksen 'avoimeksi

¹⁵¹ TOKU, liite 12.

¹⁵² Palola 2011, 445, 447-452; Kinnunen 2004, 29.

sodanjulistukseksi'.¹⁵³ Yhdessä SRK:n työvaliokunnan vastauksen kanssa nämä kaksi asiaa vesittivät lopullisesti neuvottelupyrkimykset.

Lestadiolaisessa ylioppilaskodissa käytiin hajaannuksen seurauksena alkukeväästä 1961 kiistaa ylioppilaskodin omistuksesta.¹⁵⁴ Kiistan seurauksena helmikuussa 1961 Lestadiolaisen ylioppilaskodin kannatusyhdistyksen johtokunta päätti jättää julkaisematta sen vuoden lehden, jonka toimitustyö oli laitettu alulle. Kokouksessa esitettiin ajatus kesälehdien kehittämisestä ns. pappislinjan äänenkannattajaksi. *Maitojyvä* ilmestyi vuonna 1961 kolmena numerona, jotka Pekka Raittilan mukaan vastasivat tyyllisesti entistä ulkoasua ja sisältöä.¹⁵⁵

SRK perusti uuden ylioppilaiden kesäjulkaisun helsinkiläisten SRK-vanhoillisuutta tukeneiden opiskelijoiden, erityisesti Samuli Pentikäisen toimesta. Hulkko ei siis tehnyt varsinaista aloitetta kuten Palola asian esittää, vaan Hulkko välitti aloitteen SRK:n työvaliokunnalle. Hulkko kuitenkin oli ideoimassa lehteä yhdessä opiskelijoiden kanssa ja ehdotti itseään lehden päätoimittajaksi. Hän toimittikin ensimmäisen *Kointähden*¹⁵⁶ yhdessä Samuli ja Juha Pentikäisen kanssa. Juha Seppälän mukaan Hulkko toimitti *Kointähteä* vuodet 1961-1964.¹⁵⁷ Samuli Pentikäisen yhteydenotto juuri Kullervo Hulkkoon ei ollut sattumaa. Pentikäisen isä, Veikko Pentikäinen, oli Hulkon lanko ja läheinen ystävä. Näin ollen myös Samuli Pentikäinen tunsu Kullervo Hulkon hyvin. Kustaa Hulkon mukaan Samulilla ja Kullervolla oli myös hyvin lämpimät välit.¹⁵⁸

3.4 Kullervo Hulkko SRK:n epävirallisena auktoriteettina

Lehtien palstoilta lähtenyt tapahtumaketju vesitti Hulkon sovintopyrkimykset.

Hänellä ei ollut enää toiveita sillan rakentamisesta ryhmien välille. Vaikka Hulkko nautti suurta luottamusta, hänellä ei siitä huolimatta ollut vastaavaa arvo- ja auktoriteettiasemaa kuin esimerkiksi O.H. Jussilalla tai Väinö Havaksella oli

¹⁵³ Palola 2011, 447; Alatalo 2014, 23-25. Alatalon mukaan Kotimaata voitiin tuolloin pitää kotimaisen kristillisyyden kuvastajana. Kalevalla oli puolestaan tiedotusvälineenä merkittävin asema Oulun alueella. Lehden levikki 1960-luvulla oli n. 36 000. Lisää lestadiolaisuuden julkisuuskuvasta 1961-1985 katso Alatalo 2014.

¹⁵⁴ Taistelusta lisää ks. Martti Vuollo *Lestadiolaisuus Helsingissä vuoteen 1963* (1999).

¹⁵⁵ Raittila 1989, 36.

¹⁵⁶ OMA Ga:2 Samuli Pentikäinen - Hulkolle 2.3.1961. Lehden etymologia tulee esiin Samuli Pentikäisen kirjeessä Kullervo Hulkolle. Hänen mukaansa termiehdotus tuli hänen isältään, Veikko Pentikäiseltä. Samuli Pentikäisen mukaan Kointähti esiintyy Raamatussa viisi kertaa, joista erityisesti 2. Piet. 1:19 oli kirjoittajan mukaan osuva kuvaus senhetkiseen SRK-vanhoillisuuden tilanteeseen.

¹⁵⁷ OMA Ga:2 Samuli Pentikäinen - Hulkolle 23.2.1961; OMA Ga:2 Samuli Pentikäinen - Hulkolle 17.3.1961; Palola 2011, 465; Seppälä 1990, 5-6.

¹⁵⁸ Hulkko 2016b.

ollut heidän eläessään. Näin ollen Hulkko ei voinut kääntää kiistan osapuolten päitä näin kärjistyneessä tilanteessa.

Kullervo Hulkon merkitys SRK:ssa näkyy kuitenkin hänen kirjeistään ja kannanotoistaan suomalaisessa lehdistössä. Hulkko otti yhteyttä *Kalevan* toimitusjohtajaan, merkittävään pohjoissuomalaiseen vaikuttajaan, Aaro Korkeakiveen (1924-2001). Mielenkiintoista, että Hulkko otti yhteyttä juuri häneen lehden päätoimittajan sijasta. Korkeakiven vastauksesta Hulkolle on luettavissa, että Kullervo toivoi *Kalevan* käsittelyyn tasapuolisuutta. Korkeakivi vastaa tälle, että lehden toimitus toivoo saavansa molempien osapuolten kirjoituksia tilanteesta. Hulkon toivomus ei toteutunut. Palolan mukaan muun muassa Eino Kimpimäki oli kieltäytynyt antamasta lausuntoa puhujainkokouksesta. Tutkijan mukaan *Kalevassa* julkaistiin 'runsaasti SRK-vastaisia yleisönosastokirjoituksia'.¹⁵⁹

Lehdessä kuitenkin julkaistiin myös SRK:n kannanottoja. Työvaliokunta laati SRK:n virallisen tiedonannon, joka lähetettiin *Kotimaahan* ja *Kalevaan*. Palolan mukaan kirjoitukset laadittiin 'virheellisten tietojen oikaisemiseksi'.¹⁶⁰ Annikki Hulkon mukaan työvaliokunta tahtoi saada SRK:n kannalta ikävän lehtikirjoittelun päätökseen. Ennen julkaisemista Eino Vaherjoki antoi tekstin Kullervo Hulkon luettavaksi.¹⁶¹ Tämä oli yksi selvimmistä osoituksista Hulkon roolista epävirallisena auktoriteettina.

Syy Hulkon selvän auktoriteetin nousuun oli toisaalta tämän läheinen suhde johtokuntaan. Hanna Nurmisen tekemän seminaariesitelmän mukaan vuoden 1962 alussa vanhoillilestadiolaisia pappeja oli elossa 85, joista 24 oli SRK-vanhoillisuudessa. Nurmisen mukaan vähemmistöryhmään kuului valtaenemmistö pappeja (49). 12 pappia ei kuulunut kumpaankaan ryhmään. SRK-vanhoillisuudessa papit olivat koulutustasoltaan selvästi alempana kuin vähemmistöryhmässä. SRK-vanhoillisuudessa ei ollut yhtään tohtoria. Liikkeessä oli yksi ainoa teologian lisensiaatti, Kullervo Hulkko.¹⁶²

Uusi Suomi julkaisi 8.1.1961 kirjoituksen 'Saammeko uuden vapaakirkon?' Kullervo Hulkko otti kantaa tuohon kirjoitukseen kaksi päivää myöhemmin ja

¹⁵⁹ Palola 2011, 447; Suistola 2005. Viitattu 28.1.2016; OMA, Korkeakivi - Hulkolle 3.1.1961.

¹⁶⁰ Palola 2011, 448.

¹⁶¹ Hulkko A., 256.

¹⁶² Nurminen 1991, 9-17. Nurmisen tarkasteluaika ei osu suoraan oman tutkimukseni aikarajaukseen, joten määrissä voi esiintyä pientä vaihtelua vuoden 1961 aikana. Kuitenkin korkeimmin koulutettujen henkilöiden osalta tämä katsaus pitää paikkansa myös vuoden 1961 osalta. Tämän vuoksi aineisto on käyttökelpoinen tällaisenaan myös tässä tutkimuksessa.

kirjoitus julkaistiin *Uudessa Suomessa* 18.1.1961. Hulkko katsoi, ettei aikaisempi kirjoitus perustunut tosiasioihin. Hän tahtoi esittää 'oikaisun' asiaan liittyen:

Kirkossa on aina nähty taivaan lahja, josta ei ole haluttu luopua mihinkään hintaan. Kaikki eroamisaiheet on päättäväisesti torjuttu... Kun [29.12.1960] kokouskutsussa ja uutisissa puhutaan 'seurakunnista' ja 'vanhimista', käytetään sanoja aivan samassa mielessä kuin niitä on käytetty pietismin ajoista lähtien... Spenerin 'ecclesiolae in ecclesia' ja Zinzendorfin 'vanhimmat' lienevät katsauksen kirjottajalle entuudestaan tuttuja käsitteitä.¹⁶³

Hulkko kirjoittaa, ettei kokouksessa keskusteltu kirkosta eroamisesta. Hän oli oikeassa ainakin osittain: siitä ei keskusteltu suoraan. Kuitenkin SRK:n valtalinjan käsitystä tunnustuskirjoista tulkittiin siten, ettei se ollut enää kirkon yleisen linjan mukainen. Tämän vuoksi tulkittiin, ettei liike sitoudu kirkon tunnustukseen, josta tehtiin johtopäätös, että liike oli erillään tai tulisi eroamaan kirkosta. Hulkko nosti kyllä esille myös näkökulman, että liike oli erillinen kirkon sisällä. Viittauksella merkittävään 1700-luvun pietismin vaikuttajaan Filip Jacob Speneriin, Hulkko tarkoittaa seurakuntaa kirkon sisällä.

Merkillepantavaa on, että Hulkon suurin huolenaihe oli tässä yhteydessä nimenomaan liikkeen julkisuuskuvassa. Tämä kyseinen kirjoitus aiheutti hajaannuksen lopullisen vahvistumisen, kuten edellä on kuvattu. Toisaalta tässä on nähtävissä myös Hulkon sillanrakentajan roolin säilyminen, sillä hän pyrki korjaamaan kirjoitusta asiallisesti ryhmittelemättä sitä esimerkiksi 'eriseuralaisten' kirjoittamaksi.

Samana päivänä, kun Hulkko laati kirjoituksen *Uuteen Suomeen*, hän kirjoitti myös lehden päätoimittajalle Eero Petäjänimelle. Hulkko pyytää lupaa julkaista kirjoitustaan, jonka hän on samana päivänä valmistellut. Samoin hän tarjoutui kirjoittamaan artikkelin teemasta 'Kansankirkkomme ja vanhoillisuus'. Hän viittasi aihepiirin kuuluvaan myös omaan tutkimuskenttäänsä. Hulkko otti hyödyn irti teologian lisensiaatin arvostaan ja käytti sitä käyntikorttina tarvittaessa. Hulkko kertoo myös olleensa yhteydessä SRK:n johtokunnan puheenjohtajaan Eino Vaherjokeen. Vaherjoki oli Hulkon mukaan lupautunut tarvittaessa antamaan *Uudelle Suomelle* virallisen kannanoton. Hulkko päättää kuitenkin kirjeensä toteamukseen:

Sellaista [virallista lausuntoa] tuskin tarvitaan.¹⁶⁴

¹⁶³ OMA Ec:4, *Uusi Suomi* Nro:16, 18.1.1961.

¹⁶⁴ OMA, Hulkko-Petäjänimelle 10.1.1960.

Hulkko tarkoittaa tällä sitä, että hän koki olevansa riittävän arvovaltainen SRK:n edustaja, jolloin SRK:n puheenjohtajalta ei tarvita kannanottoa. Ainakin Hulkon itseymmärryksessä näin oli. Viitteitä Hulkon läheisistä suhteista SRK:n johtokuntaan myös on, sillä hän toimi aktiivisessa yhteydessä SRK:n johtokunnan kanssa kuten tuli esille myös lestadiolaispappien veljespiirin sovintopyrkimyksissä. Tämän lisäksi esimerkkinä yhteydenpidosta oli Eino Vaherjoen vierailu Hulkon luona, joka käy ilmi Kullervon kirjeestä Paavo Viljaselle.¹⁶⁵

Kullervo Hulkko jatkoi SRK:n näkemyksen tietoon saattamista alkukesästä 1961. Hän otti suoraan yhteyttä *Kotimaan* päätoimittajaan, Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan Vanhan testamentin eksegetiikan professoriin, Aarre Lauhaan (1907-1988).¹⁶⁶ Hulkon mielestä *Kotimaa* on käsitellyt hajaannusta yksipuolisesti SRK:sta eronneiden näkökulmasta. Hulkko vetoaa pitkään yhteiseen työhistoriaan *Kotimaan* kanssa. Eniten häntä hämmästyttivät kirjoitukset, joissa kysytään helluntailaisuuden kantaa vanhoillisuuden hajaannuksesta.

...kirkollisia herätysliikkeitä lyödään, mutta vapaakirkon saarnamiestä käsitellään erittäin hienovaraisesti!¹⁶⁷

Hulkko reagoi voimakkaasti siihen, että SRK-vanhoillisuutta ja helluntailaisuutta tuotiin samalle tasolle. Tämä samaistus johtui ilmeisesti lehden tulkinnasta siitä, mikä oli liikkeen kanta tunnustuskirjakysymyksessä. Tuohon tulkintaan oli epäilemättä vaikuttanut vähemmistöryhmän kautta tulleet näkemykset Rauhan päivän kokouksesta 1960. Tekstissä kuvastuu myös se korostus, jota Hulkko oli pitänyt esillä koko hajaannus prosessin ajan, eli herätysliikettä kirkon sisällä.

Markku Heikkilän mukaan *Kotimaa*-lehti erikoistui sotien jälkeen uskonnolliseksi ja kirkolliseksi sanomalehdeksi. Levikki nousi voimakkaasti 1950-luvun lopulla. Tilaaaja oli vuonna 1961 jo 57 249. Heikkilä viittaa lehden pitkäaikaiseen toimituspäällikköön Osmo Katajamäkeen, joka totesi 1960-luvun alussa asiamiehille pitämässään katsauksessa lehden 'pysyneen uskollisena alkuvuosien työnäytöilleen'. Katajamäen mukaan se oli edellyttänyt 'ehdotonta uskollisuutta omalle kirkolle, sen uskonperustalle ja edustamalle perinnölle'.¹⁶⁸

¹⁶⁵ OMA A:12/43 Hulkko-Viljaselle 11.1.1961; Hulkko A., 244.

¹⁶⁶ Räisänen 2001. Viitattu 28.1.2016. Aarre Lauha toimi *Kotimaan* päätoimittajana 1958-1964.

¹⁶⁷ OMA A:12/36 Hulkko - Lauhalle 16.5.1961.

¹⁶⁸ Murtorinne & Heikkilä 1980, 211.

Kotimaan linjan mukaista oli julkaista SRK-vanhoillisuudesta erkaantuneiden kantaa, sillä se oli teologisesti lähempänä yleistä kirkollista linjausta.

Kullervo Hulkkon roolia epävirallisena auktoriteettina puoltaa myös se tosiasia, ettei häntä valittu (eikä myöskään ehdotettu) johtokunnan jäsenyyteen erotettujen tilalle, eikä muihin tehtäviin. Tämä on merkillepantavaa myös aikaisemmassa hajaannuskehityksessä: Hulkko ei koskaan toiminut SRK:n toimikunnassa tai johtokunnassa, jossa hän olisi voinut suoraan vaikuttaa asiakirjojen tai julkilausumien sisältöön. Tällä oli kaksi puolta jotka näkyivät esimerkiksi Kuusamon suviseurojen vuosikokouksen yhteydessä. Annikin mukaan Kullervo katsoi, ettei voinut vaikuttaa kokouksen kulkuun, sillä häntä ei ollut valittu rauhanyhdistyksen edustajaksi. Juhani Holman mukaan Paavo Viljanen oli kehottanut Hulkkoa menemään Kuusamon vuosikokoukseen. Viljasen mukaan Hulkko olisi ollut keskeinen vaikuttaja kokouksen kulussa, mikäli hän olisi paikalla.¹⁶⁹

Toinen puoli tästä epävirallisena auktoriteettina olosta oli se, että Kullervo Hulkko saattoi vaikuttaa muita reittejä. Annikki Hulkon mukaan hänen miehensä toimi seuroista lähetetyn radio-ohjelman kuuluttajana. Kullervo Hulkko haastatteli SRK:n puheenjohtajaa Eino Vaherjokea ja tiedusteli liikkeen suhdetta tunnustuskirjoihin. Tämä vastasi, että SRK pitäytyy niihin 'kuten säännötkin edellyttävät'.¹⁷⁰ Toisaalta epävirallisena auktoriteettina toimiminen vaikutti merkittävässä määrin Hulkon laajan luottamuksen säilymiseen Hajaannusprosessissa.

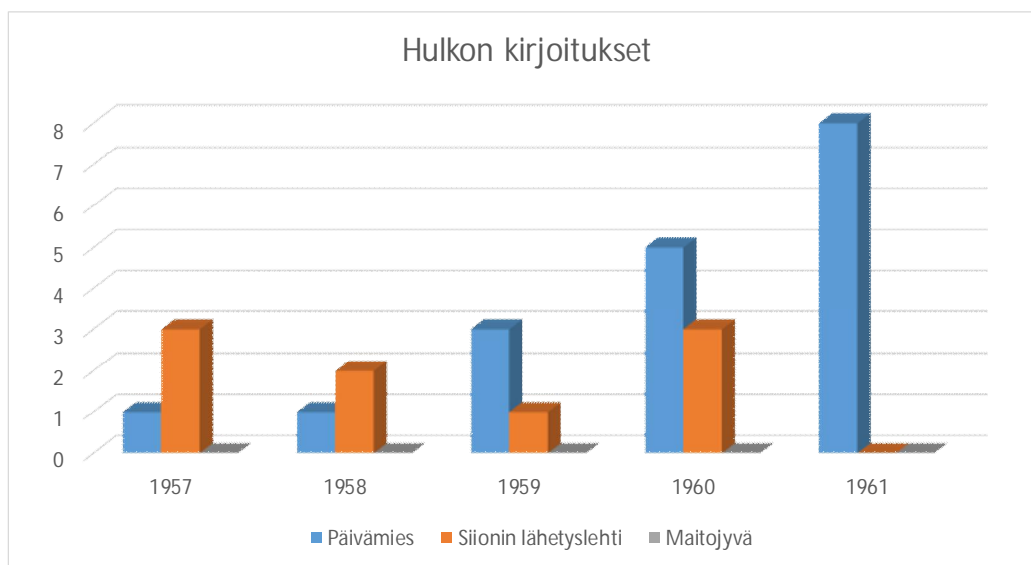
Määrällinen tilastointi Hulkon kirjoituksista vuosilta 1957-1961 avaa Hulkkon roolia SRK-vanhoillisuudessa (taulukko 1.). Mukana vertailussa on liikkeen sisäiset lehdet sekä *Maitojyvä*-lehti, joka siirtyi vähemmistöryhmän äänenkannattajaksi hajaannuksen tapahduttua Helsingin ylioppilaskodilla. Hulkko ei kuulunut *Maitojyvän* kirjoittajiin tällä tarkasteluajalla. Lehden kirjoittajien määrät muutenkin olivat varsin pieniä, eikä Kullervo Hulkko ollut yksi näistä.¹⁷¹ Syynä lienevät Hulkon vähäiset kontaktit Helsinkiin, lukuun ottamatta sota-aikaa, jolloin hän toimi hetken aikaa paikkakunnalla. *Kointähti*-lehti ei ole tarkastelussa mukana, sillä sen julkaiseminen aloitettiin vasta 1961, jolloin se ei ole vertailukelpoinen muiden lehtien kanssa.

¹⁶⁹ Holma 1991, 175.

¹⁷⁰ Hulkko A., 264-265; Hulkko 2016b; Perhe matkusti kyllä suviseuroihin paikalle.

¹⁷¹ Maitojyvä 1957-1960.

Kullervo Hulkon merkitys SRK:n sisällä näkyy *Päivämiehen* kirjoitusten määrässä. Vuosina 1960 ja 1961 Hulkon asema SRK:n sisällä vahvistui. Nopeasti tulkittuna näyttäisi siltä, että Hulkon vaikutus SRK-vanhoillisuudessa kasvoi entisestään hajaannuksen tapahduttua joulukuun lopulla 1960. Kirjoitusten määrän kasvua selittää kuitenkin toinen syy. Kirkkohistorian tutkijana ja teologian liseniaattina Hulkko teki *Päivämiehen* lehdillä tutuksi Lars Levi Laestadiusta kahteen otteeseen. Kiveliön suuren herättäjän juhluvuosi oli 1961. Lestadiolaisen alkuherätyksestä puhuttaessa ei voida sivuuttaa Laestadiuksen läheistä työtoveria, katekeetta Juhani Raattamaata, joten Hulkko kirjoitti myös hänestä artikkelin. Näin ollen vuosien 1960 ja 1961 ero selittyy Laestadiuksen juhluvuodella.

Taulukko 1. Kullervo Hulkon kirjoitukset vanhoillislestadiolaisessa lehdistössä.

Hulkko otti kantaa hajaannukseen kahdessa *Päivämiehessä* julkaistussa kirjoituksessa. Ensimmäinen koskee saarnaajan vastuuta puheestaan ja kirjoittajan vastuuta tekstistään. Tekstiä on vaikea kytkeä kiistattomasti hajaannukseen, sillä Hulkko ei ota kantaa hajaannukseen suoraan. Annikki Hulkon mukaan kirjoitus oli kuitenkin osoitettu juuri SRK-vanhoillisuuden nykyiseen tilanteeseen, jossa työvaliokunta pyrki vastustamaan 'yltiöhengellisyyttä'.¹⁷²

Toinen teksti on opillisesti merkittävämpi, sillä teksti käsittelee tunnustuskirjoja. Kirjoitus oli niin laaja, että se jaettiin kolmeen eri numeroon. Hän aloittaa tekstinsä viittaamalla SRK:n sääntöihin:

¹⁷² Pm nro 3-1961; Hulkko A., 255.

[Sisälähetystä tehdään] järjestämällä Pyhän raamatun ja evankelisluterilaisen uskon, tunnustuksen ja opin pohjalla hartausseuroja... on perusteltua... palauttaa mieleen miten vanhoillisuudessa on uskottu ja opetettu...¹⁷³

Huomionarvoista on, että Hulkko ei pyri sivuuttamaan kirkon käsitystä tunnustuksesta. Hulkon asennoituminen kuvastaa hänen vakaata pyrkimystään kuvata liikkeen asemaa kirkossa niin tiiviinä kuin vain SRK:n tuon hetkisen opinkäsityksen pohjalta oli mahdollista. Tämä oli Hulkon kantava ajatus läpi hajaannusprosessin. Merkittävä ero vähemmistöryhmään oli, että hän jätti mainitsematta sanan 'kirkko' evankelisluterilaisesta uskosta ja tunnustuksesta puhuttaessa.

Hulkko käyttää tekstissään auktoriteettina Leonard Typpöä. Hulkko määrittelee omasta näkemyksestään käsin SRK:n suhtautumista tunnustuskirjoihin. Typpöä siteeraten Hulkko toteaa, että luterilainen tunnustus on raamatullinen ja sen vuoksi kannattaa sitä. Tällaisena viittaus voisi tarkoittaa koko tunnustuksen hyväksymistä, mutta myöhempi teksti paljastaa Typön viittaavan tunnustuksen ehtoolliskäsitykseen. Hulkko viittaa myöhemmin Oulun isojen seurojen yhteydessä pidettyyn neuvottelutilaisuuteen v. 1923, jossa oli Hulkon mukaan paikalla lähinnä Oulun vanhoillislestadiolaisia saarnaajia. Tuosta tilaisuudesta lähetettiin Kajaanin vuosikokoukselle kirjelmä, jossa todettiin, että

evankeliumin työn tähden... välttämätöntä, että pysymme [evankelisluterilaisessa kirkossa] - niin kauan kuin sakramenttien pyhyys ja Uskonopin tunnustuskirjojen mukainen oppi säilyy kirkossamme, eikä meitä uskomme tunnustamisen tähden pakoteta kirkosta eroamaan...¹⁷⁴

Hulkko kirjoittaa, että Kajaanin vuosikokouksen päätös pitäytyi sanatarkasti tässä Oulun neuvonpidon lausunnossa. Tekstissä mainittu viittaus Uskonopin tunnustuskirjojen mukaiseen oppiin tarkoittaa Augsburgin tunnustuksen kohtaa neljä eli 'Vanhurskauttaminen'. Avattuna Hulkko tarkoittaa siis sitä, että kunhan tämä vanhurskauttamisoppi säilyy kirkossamme, eroamista ei tarvitse tehdä. Myös kohta, jossa viitataan opin säilymiseen kirkossamme, voidaan tulkita kahdella tavalla. Lausahdus tarkoittaa koko kirkkoa tai kirkon osaa, jolloin 'kirkossamme' tarkoittaa 'kirkkomme sisällä'. SRK-vanhoillisuuden itseymmärryksestä käsin katsottuna kyseessä ei voinut olla ensimmäinen vaihtoehto, sillä mikäli näin olisi ollut, kirkko olisi ollut Jumalan valtakunta. Tällöin täytyi olla kyse jälkimmäisestä, koska oikea vanhurskauttava oppi on Jumalan valtakunnassa, joka

¹⁷³ Pm nro 5, 6, 8-1961. Liitteessä tämä kirjoitus on laskettu yhdeksi kirjoitukseksi Hulkon lehtikirjoitusten kokonaisuutta laskettaessa.

¹⁷⁴ Pm nro: 6-1961.

on kirkon sisällä (ekklelesia in ekklesia). Suurelle yleisölle tämä teksti kuitenkin näyttäytyi kirkon *koko* tunnustuksessa pitäytymisenä.

Hulkon kirjoitus tunnustuskirjoista jatkuu *Päivämiehen* numerossa kahdeksan 1961, että vanhoillislestadiolaisuuden asennoituminen edellä kirjoitettujen näkökulmien perusteella myönteinen. Kirjoittaja huomauttaa kuitenkin, että kirkon vikoihin ja puutoksiin on kiinnitetty huomiota ja niitä vastaan on taisteltukin. Hulkko nostaa erityisesti esiin evankelisluterilaisen kirkon papiston, joka on Hulkon mukaan sotien jälkeen suhtautunut tunnustukseen piittaamattomasti. Kirjoittaja viittaa ns. allianssilinjalaisiin, jotka tarjosivat 'vieraiden lahkosten edustajille' mahdollisuuden järjestää herätyskokouksia. Tämä huomio liittyy siihen näkökulmaan, ettei Hulkon mukaan ollut lainkaan yhdentekevää mitä ulkoinen seurakunta, eli kirkko tekee. Tekstissä näkyy myös vanhoillisuuden sisäisessä hajaantumisessa esille noussut termi allianssilinja, joka tässä yhteydessä tarkoitti suhtautumista evankelisluterilaisen kirkon ulkopuolisiin liikkeisiin. Tällä huomautuksella Hulkko pyrki tekemään myönteistä vaikutusta maallikkoihin, sillä pelkkä kirkkomyönteisyys olisi ajanut häntä vähemmistöryhmään.

Samassa kirjoituksessa Hulkko viittasi Porin vuosikokoukseen 1946, joka oli lähettänyt tervehdyksen silloiselle arkkipiispa Aleksille Lehtoselle. Tervehdys lähetettiin liikkeen 100-vuotisjuhlan vuoksi. Tervehdyksessä korostettiin armon ja totuuden julistamista 'ajan vaikeuksien keskellä'. Hulkko pitää tätä lausumaa hyvin tärkeänä ja keskeisenä. Hieman myöhemmin hän siteeraa Porin vuosikokouksen julkilausumaa:

Evankelisluterilaisen tunnustuksen henkeä vaalitaan parhaiten kuitenkin siten, että nöyrästi kysytään, mitä Raamattu kustakin opinkohdasta sanoo.¹⁷⁵

Näin Hulkko ilmaisi kirjoituksessaan saman kannan, joka vakiintui hajaannuksen aikana käydyissä keskusteluissa. Tuo tunnustuksen oikea tulkinta, eli 'henki', selviää kysymällä seurakunnalta miten tunnustuskirjat näyttäytyvät sen Raamattu-tulkinnan valossa. SRK:n tulkintaketju tunnustuskirjojen suhteesta seurakuntaan ja Raamattuun näyttäisi olevan seurakunta-Raamattu-tunnustuskirjat. Vähemmistöryhmän papit ottivat tunnustuskirjat auktoriteetiksi, jolloin tulkintaketju näyttäisi olevan tunnustuskirjat-Raamattu-seurakunta. Molemmissa

¹⁷⁵ Pm nro:8-1961.

ketjuissa kaksi ensimmäistä lenkkiä täytyy molempien ryhmien osalta asettaa rinnakkain, sillä muuten ketjut eivät tee oikeutta ryhmien itseymmärrykselle.

Hulkon kirjoituksessa tunnustuskirjoista näkyy hyvin hänen akateeminen taustansa sekä erityisesti hänen profiilinsa kirkkohistorioitsijana. Hän yhdisti oman osaamisensa SRK-vanhoillisuuden opetukseen Pyhästä Hengestä ja seurakunnasta, jolloin hän perusteli asioita ennen kaikkea 'ennen uskoneiden näkemyksillä'.¹⁷⁶ Käyttämällä tällaista argumentointitapaa Hulkko ottaa huomioon erityisesti lestadiolaisen kohdeyleisön. Hän toi laajassa kirjoituksessaan tunnustuskirjoista esiin SRK-vanhoillisuuden suhtautumisen kirkkoon ja tunnustuskirjoihin. Kirjoituksen arvona ovat sanavalinnat, joilla Hulkko pyrki osoittamaan liikkeen tiiviin suhteen kirkkoon ja sen tunnustukseen. Tämä kuvaa Hulkon merkitystä liikkeen sisällä. Hän määritteli julkisesti SRK:n suhtautumisen yhteen merkittävään hajaannuksen kiistanaiheeseen. Annikki Hulkko oli poiminut muistelmiinsa katkelman päiväkirjastaan, josta käy ilmi, että kysymys tunnustuksellisuudesta ja kirkollisuudesta oli Kullervo Hulkolle todella merkittävä. Hulkko totesi 'sydämen olevan vereslihalla', koska hänen mukaansa *Päivämiehessä* oli julkaistu kirjoitus, joka 'taas antaa aihetta parjaukseen'.¹⁷⁷ Hulkon rooli hajaannuksessa näyttäytyy aktiivisena vuonna 1961 juuri kysymyksessä SRK:n suhteesta tunnustuskirjoihin ja kansankirkkoon.

Kullervo Hulkon kirjoitusmäärät (katso taulukko 1) *Siionin Lähetyslehdessä* vaihtelivat vuosina 1957-1961 varsin runsaasti. Vuoden 1957 kirjoitusmäärää selittää osaltaan SRK:n historiateoksen kirjoittaminen *Minä lähetän teidät*, joka julkaistiin SRK:n 50-vuotisjuhlajulkaisuna vuonna 1956.¹⁷⁸ Lehden silloinen päätoimittaja Paavo Viljanen kommentoi kirjaa lehden palstoilla. Hulkko vastasi kommentteihin numerossa viisi (12.5.1957). Kaksi muuta kirjoitusta oli saarnakirjoituksia, joissa ei viitata liikkeen sisäisiin erimielisyyksiin millään tavoin. Vuonna 1958 kirjoitukset ovat saarnakirjoitus ja raamattutunti, jonka Hulkko piti Sotainvalidien Veljesliiton 11. hengellisillä veljespäivillä Oulussa 8.11.1958. Seuraavana vuonna *Siionin Lähetyslehdessä* on ainoastaan yksi Hulkon saarnateksti (nro:12, 1959). Kullervo Hulkon kirjoitusten kasvu vuonna 1960 selittyy tunnustuskirjoja käsittelevän tekstin julkaisulla. Kyseisen tekstin

¹⁷⁶ Talonen 2000. Viitattu 8.3.2016. Tämä oli erityisesti vanhoillislestadiolaisille maallikkopuhujille tyypillinen tapa, joilla he perustelevat sitä uskonkäsitystä, joka oli heidän mukaan oikea.

¹⁷⁷ Hulkko A., 262.

¹⁷⁸ Palola 2011, 116-117.

Hulkko oli laatinut jo SRK:n 50-vuotishistoriateokseen. Viljanen oli teoksen kommentoijana perehtynyt tekstiin syvällisesti ja tahtoi ottaa tekstin esiin, koska se liittyi päätoimittajan mielestä tuleviin suvisuuroihin Kajaanissa (1960). Tuon kirjoituksen lisäksi *Siionin Lähetyslehdessä* julkaistiin Hulkon itsenäisyyspäivän puhe (pidetty 6.12.1959) ja radion aamuhartaus.¹⁷⁹

Suurin huomio kohdistuu vuoteen 1961, jolloin Hulkon tekstejä ei ollut lainkaan kyseisessä lehdessä. Tätä voisi selittää päätoimittajan ja sitä kautta myös lehden avustajakunnan muutoksella. Kullervo Hulkko valittiin vuonna 1946 lehden avustajakuntaan, jolloin Viljanen toimi lehden päätoimittajana. Viljanen ja Hulkko olivat hyvin läheisiä, mikä vaikutti väistämättä yhteistyöhön kirjoittamis- ja toimitustyössä. Viljasen erotuksen jälkeen Eino Vaherjoen ja Hulkon välinen suhde ei ollut yhtä läheinen. Toisaalta lähteistä käy ilmi, että suhde ei ollut millään tavalla viileäkään.¹⁸⁰

Kullervo Hulkon merkitys SRK:ssa saa lisävalaistusta lähteistä vuoden 1961 aikana. Eräs nainen¹⁸¹, joka tunsikin Hulkon nuoruudessa, kirjoitti tälle 24.5.1961. Kirjoittaja koki suurta ahdistusta ja kirjoittaa, että Hulkko oli ainoa pappisveli jolta voi apua pyytää. Lisäksi hän pyysi Hulkolta lyhyttä soittoa, vaikka 'ymmärtää hyvin kuinka aika on tarkalla sellaisessa asemassa olevalla.'¹⁸² Ensinnäkin kirjoituksesta tulee esiin luottamus, jota Hulkko nautti kansan syvän rivin taholta. Kirjoittaja viittaa myös Hulkon korkeaan asemaan. Asema liittyy varmasti osaltaan Hulkon kouluttautuneisuuteen sekä työtehtäviin Oulun opettajanvalmistuslaitoksessa, mutta kirjeen kontekstissa kyseessä oli myös asema SRK-vanhoillisuudessa. Kirjoittaja koki siis Hulkon aseman merkittäväksi hajaannuksen tapahduttua. Toisaalta myöskään liian laajaa yleistystä ei voida tehdä tämän yhden kirjeen perusteella. Tämä ei kuitenkaan ollut ainoa avunpyyntökirje, vaan niitä oli useampia.¹⁸³

Tällaisen kuvan oli saanut myös eräs tuntematon kirjoittaja, joka lähestyi Hulkkoa kirjeellä koskien SRK-vanhoillisuuden rippiopetuksesta nousseeseen ajatukseen *Vartijan ääni*- lehdessä. *Vartijan ääni* oli uudenheräyksen äänenkannattaja. Kirjoituksen perässä oli nimimerkki V. O. J. L-la. Jouko Talosen

¹⁷⁹ SLL 1/1961-12/1961; SLL 6/1960; SLL 1/1960.

¹⁸⁰ SLL 12/1959; SLL 12/1958; SLL 6/1958; SLL 10/1957; SLL 5/1957.

¹⁸¹ Tutkimuseettisistä syistä jätän yksittäisten henkilöiden nimet mainitsematta, sillä kirjeet sisältävät sielunhoidollista materiaalia.

¹⁸² OMA A:12/21 (Nimi salattu) - Hulkolle 24.5.1961.

¹⁸³ mm. OMA A:1/111 (Nimi salattu) - Hulkolle 12.2.1961; OMA A:1/39 (Nimi salattu) - Kullervo Hulkolle 1961.

mukaan nimimerkin takana oli pastori Vilho O.J. Lauriala.¹⁸⁴ Kirjeessään Hulkolle tuntematon kirjoittaja totesi:

Olen saanut tietää, että Te Herra Rovasti kuulutte noitten maallikkosaarnaajien esimiehiin...¹⁸⁵

Kirjoittaja viittaa yleiseen näkemykseen, joka hänellä oli Hulkon vaikutuksesta. Tuntemattoman kirjoittajan tiedon lähde ei tule tekstistä esiin, joten suuria johtopäätöksiä asiasta ei voida tehdä. Kuitenkin tämä vahvistaa kuvaa, joka muiden lähteiden valossa on syntynyt Hulkon merkittävästä asemasta SRK:n epävirallisena auktoriteettina. Lisäksi Laurialan kirjoitus *Vartijan äänessä* on mielenkiintoinen, sillä se nostaa huolen vanhoillislestadiolaisuuden syvien rivien näkemystä muun muassa rippiopetuksesta. Lauriala oli tulkinut vanhoillislestadiolaiseen liikkeeseen kuuluneen tytön sanoneen, että siunauksen vastaanottanut ihminen on saanut myös maallisen rikoksen anteeksi. Nykytutkimuksen valossa voidaan todeta, että tämä käsitys on elänyt syvissä riveissä aina viime vuosiin asti, jolloin pedofiliavyyhti alkoi Johanna Hurtigin tutkimusten myötä paljastua.¹⁸⁶

Kullervo Hulkko otti yhteyttä suomalaiseen lehdistöön siksi, että hän pyrki muokkaamaan SRK-vanhoillisuuden julkisuuskuvaan. Hulkko toimi ainoastaan taustavaikuttajana, eikä pyrkinyt suoraan ottamaan kantaa lehtikirjoitteluun lukuunottamatta *Uuden Suomen* julkaisemaan lehtikirjoitukseen. Annikki Hulkko viittaa Kullervo Hulkon tekstiin koskien sanomalehtikeskustelua:

Minulla on aina vapaat kädet olla hiljaa tahi sanoa jokin sana, myös kriittinen sana. Jonkinlainen sivustaseuraaja ja neuvonantaja.¹⁸⁷

Tekstistä käy ilmi se, millaiseksi Hulkko näki oman roolinsa lehtikirjoituksissa. Hulkko ei ollut johtokunnassa tai päättävässä asemassa, hän saattoi toimia vapaasti kuten Hulkko itse kuvaa. Hän koki myös itsensä 'neuvonantajaksi', millä Hulkko viittaa yhteydenpitoon SRK:n johtokunnana kanssa ja todennäköisesti myös kirjeenvaihtoon suomalaisen lehdistön toimittajien kanssa. Tämä asema tuntui sopivan Hulkolle.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Keskustelu prof. Jouko Talosen kanssa, Helmikuu 2016.

¹⁸⁵ OMA A:11/80 Tuntematon - Hulkolle 15.9.1961. Kirjoituksen liitteenä *Vartijan äänen* artikkeli.

¹⁸⁶ Hurtig 2013.

¹⁸⁷ Viittauksen jälkeen ei ole merkintää, mistä tämä Hulkon teksti on peräisin. Todennäköisesti teksti on Kullervon kirjeestä Annikille, johon Annikki Hulkko on aikaisemmin viitannut. Kirkkohistoriallisesti tämän kirjoituksen ajoitus ei ole siis täysin varmaa. Todennäköisesti teksti ajoittuu

¹⁸⁸ Hulkko A., 267.

Miksi Kullervo Hulkko suhtautui näin tyynesti hänen sovintopyrkimyksensä romuttaneeseen vaikutuskanavaan? Ensinnäkin tämä johtui edellä mainittuun Hulkon näkemykseen kirjoitusten vaikutuksesta hajaannukseen. Hänen mukaansa 'runsas kirjoittelu oli vain pilannut kristillisyyden asiaa' (katso Hulkon kirje Lappalaiselle 28.12.1960). Kyseisessä kohdassa Hulkko viittaa nimenomaan kirjeisiin ja vetoomuksiin. Kuitenkin voidaan katsoa, että hänen mukaansa myöskään sanomalehtikirjoittelulla ei voitu vaikuttaa hajaannukseen. Tämä on johdonmukainen näkemys, kun tarkastellaan Hulkon lehtikirjoituksia vuosien 1957-1961 aikana. Hulkko oli aktiivinen ainoastaan kysymyksessä liikkeen suhteesta tunnustuskirjoihin ja kirkkoon. Varsinainen vaikuttaminen hajaannuksen estämiseksi tapahtui muita reittejä kuin sanomalehtien palstoilla.

4 Johtopäätökset

Tarkasteltaessa Kullervo Hulkon roolia hajaannuksessa on otettava huomioon hajaannuksen yleinen kehityskulku. Erimielisyydet nousivat esiin Kuopion puhujainkokouksessa 1957, josta alkoi opillinen keskustelu ja sitä kautta myös sosiaalinen ryhmienmuodostus. Noiden ryhmien tavoitteena oli säilyttää vanhoillislestadiolainen oppi oikeana välttämällä syntymistä. Opilliset kiistakysymykset uudestisyntymisestä, seurakunnasta, suhteesta tunnustuskirjoihin, pakanalähetykseen ja kasteeseen loivat kuitenkin ylitsepääsemättömän kuilun osapuolten välille.

Hulkko oli teologisesti ja myös sosiaalisesti näiden kahden ryhmän välimaastossa. Hulkon suhde molempiin osapuoliin oli hajaannuksen esivaiheessa 1957-1958 hyvä. Hänen roolinsa tuona aikana oli hyvin vähäinen, sillä Hulkko osallistui ainoastaan lestadiolaispappien veljespiirin kokoukseen Reisjärvelle elokuussa 1958 ja puhujainkokoukseen syyskuussa 1958. Lestadiolaispappien kokouksessa hän ilmaisi oman näkemyksensä suhteessa seurakuntaan ja uudestisyntymiseen. Tuossa kokoontumisessa Arvo Turakka ilmaisi täysin eriävän kantansa tässä kysymyksessä. Huomionarvoista Hulkon roolin kannalta on se, ettei hän pyrkinyt muokkaamaan Turakan eriävää näkemystä. Tällainen perustoimintamalli säilyi Hulkolla koko hajaannuksen ajan: hän ei pyrkinyt aktiivisesti muokkaamaan muiden näkemyksiä. Hulkon oma näkemys säilyi samana läpi hajaannuksen opillisessa peruskysymyksessä uudestisyntymisestä.

Suhde ryhmiin muuttui Oulun hiippakunnan lähetystoimikunnan kokouksen 15.12.1958 jälkeen. Hänen nimensä oli laitettu hiippakunnan lestadiolaisille

papeille osoitettuun kirjeeseen ja Oulun hiippakunnan tervehdykseen seurakunnille, vaikka Hulkko oli poistunut kesken kokouksen.

Lestadiolaispapeille osoitettu kirje aiheutti suurta kohua sen levittyä Timo Hämäläisen kautta myös maallikoiden keskuuteen.

Hulkon nimi kirjoituksen alla aiheutti hetkellisen luottamuspuolan monien maallikkopuhujien keskuudessa. Hän ajautui useiden maallikoiden silmissä vähemmistöryhmän kannalle. Kullervo Hulkko sai omakohtaisen kokemuksen siitä, miltä tuntui tulla määritellyksi vähemmistöryhmän kannattajaksi. Tämä kokemus oli ratkaiseva hänen näkemyksessään hajaannuksen syistä. Hulkko koki itsensä oikein uskovaksi, eli hänellä ei ollut opillisia erimielisyyksiä valtalinnan kanssa. Hulkko näkikin useiden vähemmistöryhmän pappien osalta irrottamisen syyn olevan luottamuspuolassa.

Hulkko pyrki määrätietoisesti saamaan maallikoiden luottamuksen takaisin. Lähetystoimikunnan kirjeen aiheuttaman kohun vuoksi Hulkko suhtautui kiertokirjeisiin ja vetoomuksiin hyvin epäilevästi ja torjuvasti. Hän ei tahtonut osallistua Limingan pappeinkokoukseen 1960 lainkaan, koska Hulkko sai tietää L.P. Tapanisen vierailun kautta, että kokouksessa pyrittiin muun muassa selkiyttämään pappien yhteistä näkemystä asiasta. Kullervo Hulkko tahtoi välttyä asettumasta vähemmistöryhmän muodostamaan rintamaan. Hän kuitenkin osallistui kokoukseen siinä toivossa, että olisi voinut vaikuttaa vähemmistöryhmän pappeihin ja sitä kautta liikkeen yhtenäisyyteen. Kullervo Hulkon kommentista hänen vaimolleen Annikki Hulkolle käy ilmi, ettei hän onnistunut tavoitteessaan. Luottamus vähemmistöryhmän taholta oli myös pääosin mennyttä.

Hulkon rooli välimiehenä alkoi nousta esiin vuosien 1959-1960 aikana. Välimiehen rooli kuvaa hänen tapaansa vaikuttaa asioiden kulkuun, sillä Hulkko pyrki sanoittamaan teologisia ilmaisuja linjojen välissä siihen muotoon, että käsitykset tulisivat mahdollisimman lähelle toisiaan. Tämä näkyi selvästi jo vuoden 1959 kokouksissa ja 27.-28.4.1960 puhujainkokouksessa, joka oli toinen ratkaisevista kokouksista kiistan kannalta. Hulkon vaikutuspyrkimykset jäivät kuitenkin vähäiseksi luottamuspuolan vuoksi, jota hän koki tuolla hetkellä molempien ryhmien taholta.

Kiistan vastakkaiset ryhmät muotoutuivat selvemmin vuoden 1960 aikana. Ryhmien muotoutumisen selvänä merkinä olivat johtokunnan kokouksen muutos kevään 1960 vuosikokouksen aikana ja esimerkiksi Reisjärven opistoseurojen

ohjelmanmuutos, jossa Erkki Jokelaa kiellettiin saarnaamasta. Ryhmien muotouduttua useat maallikkopuhujat näkivät Erkki Jokelaan, Lauri Mustakallioon ja L.P. Tapaniseen yhteydessä olevat henkilöt SRK:n vastaisessa rintamassa. Useat papit puolestaan näkivät Heikki Saaren 'uuden opin synnyttäjänä' ja häneen liittyvät henkilöt valtalinnan ääriyhmittymänä. Kiistassa voidaan erottaa kolme ryhmää, SRK:n päätöksiä vastustaneiden ryhmittymä ja niiden kannalla olevat, jonka sisällä oli kaksi selkeästi toisistaan poikkeavaa ryhmää. Päätöksiä kannalla olevien joukossa oli jyrkkiä, vähemmistölinjaa vastustavien ryhmä ja sovintoon pyrkivien ryhmä. Kullervo Hulkko sijoittui taistelevien linjojen väliin.

Hulkon vastahakoisuus ryhmän muodostamiseen Limingassa 1960, hänen poisjääntinsä lestadiolaispappien veljespiirin kokouksesta Kuopiosta, sekä kokouksen julkilausuman torjuminen vaikuttivat merkittävästi Hulkon ja vähemmistöryhmän suhteeseen. Lisäksi hänen kantansa opillisissa kysymyksissä, erityisesti kasteessa ja seurakunnassa, vesittivät lopullisesti Hulkon mahdollisuudet vaikuttaa joihinkin vähemmistöryhmään kuuluvien pappien asenteisiin ja toimintaan vuoden 1960 aikana.

Hulkon vahvimpina aseinaan hajaannukseen vaikutuksessa olivat hänen laaja kirkkohistoriantuntemuksensa sekä henkilökohtainen kokemuksensa kahdesta merkittävästä vanhoillislestadiolaisesta auktoriteetista Väinö Havaksesta ja Heikki Jussilasta. Hulkko oli teologian lisensiaatin arvollaaja hajaannuksen jälkeen SRK-vanhoillisuuden korkeimmalle kouluttautunut teologi. Kirkkohistoriallisen tuntemuksen ja maallikoiden luottamuksen palautumisen vuoksi vuonna 1960 Hulkolla oli merkittävä rooli SRK-vanhoillisuuden opin määrittelyssä suhteessa tunnustuskirjoihin. Maallikoiden luottamuksen palautumisen varmaa syytä ei lähteistä käy ilmi. Kyse lienee kokonaisvaltaisesta toiminnasta, eli keskusteluista ja kokouksista, joissa Hulkko oli läsnä.

Kiistassa tunnustuskirjoista ja myös muissa opillisissa kysymyksissä oli keskeinen kysymys, miten asiasta on ennen uskottu ja mikä on liikkeen suhde tunnustuskirjoihin. Laajan kirkkohistoriallisen tuntemuksen avulla Hulkolla oli asiantuntemusta kirjoittaa ja puhua juuri tästä näkökulmasta. Hän oli kirjoittanut liikkeen suhteesta tunnustuskirjoihin ja kirkkoon SRK:n historiateoksen yhteydessä. Näin ollen oli luontevaa, että Hulkko kirjoitti aiheesta uudelleen, tällä kertaa hieman laajemmin. Hulkon valinta oli luonteva, muttei itsestään selvä. Ilman maallikoiden luottamusta kirjoitustehtävää ei olisi annettu Hulkolle.

Merkillepantavaa on se, ettei Hulkko ollut liikkeessä auktoriteettiasemassa samalla tavoin kuin esimerkiksi Väinö Havas, Heikki Jussila ja Oskari H. Jussila olivat olleet elämänsä aikana ja myös kuoleman jälkeen. Kuitenkin hänen merkityksensä SRK-vanhoillisuudessa kasvoi selvästi vuoden 1961 aikana.

Hulkon sisäinen motiivi hänen tavalleen pyrkiä vaikuttamaan hajaannuskehitykseen selviää lähteistä vuoden 1960 lopulla: Hulkko näki Jumalan valtakunnan maallikoiden joukossa. Hän näki valtalinjan 'Jumalan köyhänä kansana', jossa Hulkko tahtoi pysyä. Hänen näkemykseensä Jumalan valtakunnasta oli vaikuttanut voimakkaasti Väinö Havas, jonka oppipoikana Hulkko oli toiminut Kivijärvellä juuri ennen pappisvihkimystään. Seurakuntanäkemyksensä vuoksi hän ei asettunut avoimesti vastustamaan kevään 1960 SRK:n vuosikokouksen päätöksiä tai hänen omasta näkemyksestään poikkeavia korostuksia. Hulkon rooli välittäjänä vaikutti valtalinjaan ainakin myönteisen kannan säilymiseen suhteessa tunnustuskirjoihin. Muutoin hänen vaikutuksensa valtalinjaan jäi melko vähäiseksi käsillä olevien lähteiden ja kirjallisuuden valossa.

Hajaannuksen tapahduttua lopullisesti puhujainkokouksessa Rauhan päivänä 29.12.1960 vähemmistöryhmän maltilliset kannattajat ja Kullervo Hulkko kokoontuivat lestadiolaispappien veljeskokoukseen. Vähemmistöryhmän maltilliset tahtoivat hakea sovintoa SRK:n johtokunnan kautta. Tässä vaiheessa paljastuu Hulkon välimiehen roolin merkitys suhteessa vähemmistöryhmään. Hän ymmärsi molempien osapuolten näkökulmaa. Erityisesti niiden henkilöiden, joilla ei Hulkon mukaan näyttänyt olevan opillista erimielisyyttä liikkeen valtalinjan kanssa. Hän oli itse kokenut saman 'luottamuspulan', kuten Hulkko asian ilmaisee. Nyt hän tahtoi palauttaa vähemmistöryhmän maltillisten ja valtalinjan välille syntyneen 'luottamuspulan'.

Tämän vuoksi Hulkon rooli muuttui sillanrakentajan rooliin. Keskeistä hänen roolinvaihdoksessaan oli vähemmistöryhmän luottamuksen palautuminen, jonka hän oli osittain menettänyt vuoden 1960 aikana. Yhtenä suurena syynä luottamuksen palautumiseen oli Hulkon taitava sanoitus 29.12.1960 kokouksessa koskien tunnustuskirjoja. Tuon kokouksen jälkeen osa vähemmistöryhmän papeista katsoi, että Hulkko antoi varauksettomasti arvon tunnustuskirjoille, erityisesti Vähälle Katekismukselle. Hän nautti myös maallikoiden ja SRK:n johtokunnan luottamusta, joten Hulkko oli ainoita pappeja, jotka saattoivat rakentaa yhteyttä SRK:n johtokuntaan. Tässä tulee esiin myös mielenkiintoinen

paradoksi: Hulkko ei ollut missään vaiheessa hajaannusta johtokunnassa tai toimikunnissa valmistelemassa julkilausumia. Tämä esti Hulkon suoran vaikuttamisen julkilausumiin, mutta mahdollisti luottamuksen syntymisen ja sitä kautta vaikutusmahdollisuuden hajaannuksen ehkäisemiseksi. Hänet valtuutettiin yhdeksi neuvottelijaksi lestadiolaispappien kokouksessa.

Yhteydenotto SRK:n johtokuntaan venähti Hulkosta riippumattomista syistä. Suomalainen lehdistö kiinnostui hajaannuksesta vuonna 1961. Lehtien palstoilla käyty keskustelu tulehdutti SRK:n johtokunnan ja vähemmistöryhmän maltillisten kannattajien välit, mikä aiheutti Hulkon työkalupakin suistumisen jokeen. Mahdollisuudet sillan rakentamiseen olivat mennyttä. Hulkon kasvava auktoriteettiasema SRK-vanhoillisuudessa ja hänen oma sisäinen motiivinsa liikkeen julkisuuskuvaa kohtaan johtivat siihen, että Hulkko toimi aktiivisesti suomalaisen lehdistön suuntaan. Hänen pykimyksensä oli, että suomalainen lehdistö ottaisi huomioon molempien osapuolten näkemykset Rauhan päivän 1960 kokouksen käsittelyssä. Hulkko näyttäytyikin henkilökohtaisten kirjeiden ja Hulkon kirjoitusten valossa, sekä Annikki Hulkon elämäkerran valossa SRK:n epävirallisena auktoriteettina vuoden 1961 aikana. Hulkko itse ei osallistunut aktiivisesti kirjoitteluun lehtien palstalla, lukuun ottamatta laajaa kirjoitusta SRK-vanhoillisuuden suhteesta tunnustuskirjoihin *Päivämiehessä*. Hulkko säilytti SRK:n julkisuuskuvaa muodostaessa sillanrakentajan ominaisuutensa ja hän pyrki välttämään kiistan kärjistymisen entisestään.

Hulkolle vaikutuskanavat olivat pääasiassa kahdenkeskeiset keskustelut, puhujain ja seurakuntavanhinten- sekä pappien kokoukset. Jossain määrin hän vaikutti myös liikkeen vaikutusvaltaisimpien lehtien, *Päivämiehen* ja *Siionin Lähetyslehden* kautta. Hänen lehtikirjoituksensa koskivat pääasiassa kirkkohistoriallisia aiheita, mikä vahvistaa Hulkon roolia kirkkohistorian asiantuntijana liikkeen sisällä. Muut kirjoitukset olivat pääasiassa saarnakirjoituksia, eivätkä liittyneet hajaannukseen suoraan. Hulkon vaatimatonta lehtikirjoitusmäärää selittää hänen suhtautumisensa lehtiin vaikutuskanavina.

Olisi mielenkiintoista tietää yksittäisten henkilöiden kuten esimerkiksi O. H. Jussilan vaikutusta vanhoillislestadiolaisuuden hajaannuksen ehkäisijänä. Ajallisesti näillä kahdella tapahtumalla, Jussilan kuolemalla ja hajaannuksella, on selkeä historiallis-geneettinen yhteys. Jussila kuoli 1955 ja Tapaninen piti kohua herättäneen alustuksen vuonna 1957. Kysymys on merkittävä siinäkin määrin, että

erimielisyyttä opillisissa korostuksissa esiintyi aina rauhansanalaisuuden eriytymisestä asti. Miksi siis kiista puhkesi juuri tuossa vaiheessa?

5 Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Lähteet ja apuneuvot

Painamattomat lähteet

- Oulun maakunta-arkisto
Kullervo Kuudes Veikko Hulkon arkisto.
- OMA.
KKVHA
Hulkko-Petäjaniemelle 10.1.1960
Kullervo-Annikille 21.8.1960.
(Nimi salattu) - Hulkolle
(Nimi salattu) - Hulkolle
Lauri Impiö - Hulkolle
Hilda Kariaho - Hulkolle
Toini Riikonen - Hulkolle
Paavo Viljanen - Hulkolle
Tuntematon - Hulkolle
Timo Holma - Hulkolle
Lauri Impiö - Hulkolle
Aaro Korkeakivi - Hulkolle
Pekka Lappalainen - Hulkolle
Aarre Lauha - Hulkolle
(Nimi salattu) - Hulkolle
Tukholmasta Valter ja Inkeri -
Tuntemattomalle. Ote on kopioitu Hulkon arkistoon.
- A:1/39 Saapunut kirje 1961
A:1/111 Saapunut kirje 12.2.1961
A:2/52 Saapuneet kirjeet 1953-1958.
A:3/40 Saapuneet kirjeet 1946-1961.
A:6/98 Saapuneet kirjeet 1956-1961.
A:8/90 Saapuneet kirjeet 1951-1965.
A:11/80 Saapunut kirje 15.9.1961.
A:12/2 Saapuneet kirjeet 1961-1965.
A:12/4 Saapuneet kirjeet 1961.
A:12/6 Saapunut kirje 1961.
A:12/12 Saapunut kirje 28.12.1960
A:12/13 Saapunut kirje 18.6.1961.
A:12/21 Saapunut kirje 24.5.1961
A:12/28 Saapunut kirje 1960
A:12/33 Kirjetoisteet 10.7. ja 7.7.1961
A:12/36 Kirjetoisteet 16.5.1961, 17.8.1961,
A:12/36 Kirjetoisteet 28.12.1960
A:12/41 Muiden kirjetoisteet 13.8.1961
Soisalon-Soiniselle
A:12/43 Kirjetoisteet 1961-1963.
B:1/97 Kirjetoisteet 11.12.1958
Ec:4 Muut lehtiartikkelit
Fa: 26 Päiväkirja (1949-1965)
Ga:2 Kointähti-julkaisuun liittyvät asiakirjat 1961-1964. Samuli Pentikäinen -
Hulkolle 2.3.1961, S. Pentikäinen -
Hulkolle 23.2.1961, S. Pentikäinen -
Hulkolle 17.3.1961.
- Oulun maakunta-arkisto,
Paavo Viljasen arkisto.
Ab:1/124a
- OMA.
PVA
Hulkko - Viljaselle 6.6.1958
- Oulun maakunta-arkisto,
Lestadiolaispappien veljespiirin arkisto.
Ca:3 Kristittyjen pappien veljeskokouksen pöytäkirjat (1955-1960)
lestadiolaispappien veljespiirin kokousten pöytäkirja (lppvpptk) 7.-8.1957,
lppvpptk 5.-6.8.1958,
lppvpptk 4.-5.8.1959,
lppvpptk 10.-11.8.1960.
1.3.1960 ja 3.-4.1.1961 pöytäkirjat eivät sisältyneet arkistoon (vierailtu
16.11.2015).

Haukipudas, Timo Holman henkilökohtainen arkisto.
SRK:n puhujainkokouksen pöytäkirja 27-28.4.1960

SRK:n puhujainkokouksen pöytäkirja: 29.12.1960, Tekijän hallussa.

Hulkko, Annikki

Kullervo Hulkko: Elämä ja toiminta. Annikki Hulkon kirjoittama elämäkerta Kullervo Hulkosta. Julkaisematon käsikirjoitus.
Kustaa Hulkon hallussa.

Palola, Ari-Pekka

Muistiinpanot Oulussa pidettyjen kokousten pöytäkirjoista 1957-1960. Mukana myös 3.-4.1.1961 pidetyn lestadiolaispappien veljespiirin pöytäkirjan pohjalta tehty muistiinpano. Muistiinpanoissa on käytetty litteroituja ja nauhoitettuja materiaaleja, sekä muistiinpanoja.

Palola lppvkptk 3.-4.1.1961
Palola msvkptk 6.-7.9.1957,
Palola pkptk 2.7.1957,
19.9.1957a,
19.9.1957b,
25.-26.9.1958
29.10.1959,
25.11.1959,
10.12.1959,
14.1.1960

Talonen, Jouko

2013 Luentosarja: Muuttuva ja muuttumaton herätysliikkeissä.
Suomen uskonnollisten herätysliikkeiden opinkäsityksiä 1750-2010.
Talvi 2013.

Painetut lähteet

Oulun hiippakunta

1968 Oulun hiippakunnan pappeinkokouksen pöytäkirja 17.-19.10.1967 sekä liitteet. Oulu: Kirjapaino Oy Kaleva. 1968.

1958 Oulun hiippakunnan pappeinkokouksen pöytäkirja 15.-17.10.1957 sekä liitteet. Oulu: Kirjapaino-Oy Kaleva. 1958.

TOKU (Totuuden kuuliaisuuteen)

1962 Liite 1. 2.7.1957 Kuopion puhujainkokouksen L.P. Tapanisen pitämä alustus *Kastamalla ja opettamalla*.

Liite 2. Maallikkosaarnaajain veljeskokouksen julkilausuma.

Liite 4. Oulun hiippakunnan lähetystoimikunnan vanhoillislestadiolaisten jäsenten 15.12.1958 lähetetty kirje hiippakunnan vanhoillislestadiolaisille papeille.

Liite 5. Kutsukirje (21.2.1960) Limingan veljeskokoukseen 1.3.1960.

Liite 6. Limingan veljeskokouksen puolesta SRK:n työvaliokunnalle 5.3.1960 lähetetty kirje.

Liite 8. Kuopion veljeskokouksen *Tervehdys Suomen Siionille* 11.8.1960.

Liite 11. Oulun veljeskokouksen 4.1.1961 lähettämä kirje SRK:n työvaliokunnalle.

Liite 12. SRK:n työvaliokunnan vastaus (10.2.1961) veljespiirin 4.1.1961 lähettämään kirjeeseen.

Taskila, Lauri & Typpö Usko et al. (SRK:n toimitusneuvosto)

1984 Sana tuli lihaksi, Joulunajan saarnatekstien tutkiskelua. Oulu: SRK. Jyväskylä: Gummerus, 1984.

Sanoma- ja Aikakausilehdet

Kursivoidut vuosikerrat on käyty järjestelmällisesti läpi tätä tutkimusta varten

Kmaa Kotimaa *3.1.1961-14.3.1961*

Pm Päivämies-lehdet *1957-1961*

SLL Siionin Lähetys-lehdet *1957-1961*

Maitojyvä *1957-1960* (seuraava numero oli HYK:a vasta vuonna 1963)

Tekijän hallussa olevat haastattelut

Timo Holma 19.08.2015

Tapio Holma 27.8.2015

Kustaa Hulkko 18.08.2015

Kirjallisuus

Alatalo, Jani

2014 Pohjoinen herätysliike ja modernisaation kipukohtat.
Vanhoillislestadiolaisuuden julkisuuskuva Suomessa 1961-1985.
Oulu. Diss. Rovaniemi: Studia Historica Septentrionalia 72.

Heininen, Kaisa

2006 Uskonto ja isänmaa Annikki ja Kullervo Hulkon kirjeenvaihdossa sotavuosina 1939-1944. Yleisen kirkkohistorian pro gradu- tutkielma. HYTTK.

Holma, Juhani

1991 Paavo Viljanen vanhoillislestadiolaisena vaikuttajana 1942-1961. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu- tutkielma. HYTTK.

Hulkko, Kullervo

1965 Kukistumaton valtakunta. Oulu: SRK.

Hurtig, Johanna

- 2013 Taivaan taimet: Uskonnollinen yhteisöllisyys ja väkivalta. Tampere: Vastapaino.
- Hyry, Katja & Leppänen, Mari
2009 Annikki ja Kullervo, Talvisodan kihlapari. 2. p., SRK.
- Immonen, Juho
2015 Rautalakki päässä ja hengen miekka kädessä - Matti Suon (1861-1927) kirjallinen tuotanto. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu- tutkielma. HYTTK.
- Juva, Mikko
1989 Mies etsii vapautta: L.P. Tapanisen elämä. Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo, Pieksämäki.
- Kinnunen, Mauri
2004 Herätysliike kahden kulttuurin rajalla, Lestadiolaisuus Karjalassa 1870-1939. Jyväskylä. Diss.
- Lauriala, Hannu
1986 L. P. Tapanien teologis-kirkollisena vaikuttajana. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu- tutkielma. HYTTK.
- Lohi, Seppo
2007 Lestadiolaisuuden suuri hajaannus ja sen taustat. Diss. Oulu: SRK.
- Murtorinne, Eino & Heikkilä, Markku
1980 Kotimaa 1905-1980 : routavuosien kristillis-yhteiskunnallisesta lehtiyrityksestä monipuoliseksi kristilliseksi kustannusyhtiöksi. Helsinki: Kirjapaja.
- Myllyniemi, Heikki
2014 Julistusta ja palvelua kirkossa, syrjäkylillä, metsäkämpillä, uitoissa, poroerotuksessa. Mauno Koivuneva Utajärven kirkkoherrana 1953-1971. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu- tutkielma. HYTTK.
- Mäenpää, Hannu
1984 Vanhoillislestadiolaisuuden skisma ja dialogirytykset vuosina 1932-1946. Uskontotieteen pro gradu- tutkielma. HYTTK.
- Nurminen, Hanna
1993 Maallikkolinjan kastekäsitys vanhoillislestadiolaisuuden 1960-luvun kiistassa. Dogmatiikan pro gradu- tutkielma. HYTTK.
1991 Papisto vanhoillislestadiolaisuuden kriisissä 1958-1962. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian seminaariesitelmä. Jouko Talosen hallussa.
- Palola, Ari-Pekka
2011 Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistyksen historia. 2, Evankeliumin työ laajenee (1945-1961). Oulu: SRK. Keuruu: Otavan kirjapainotaito.

- 2010 Suomen rauhan yhdistysten keskusyhdistyksen historia. 1, Kahden kuoren suojassa (1906-1945/1946). Oulu, SRK. Porvoo: WS Bookwell.
- Palola, Jukka
2001 Päivämies herätysliikelehtenä. Kirkon tutkimuskeskus sarja C 57. Saarijärvi: Gummerus.
- Palola, Tuomas
2014 Amerikkalainen vai pohjoismainen? Amerikan apostolis-luterilaisuus 1884-1929. Helsinki. Diss. Oulu: SRK.
- Raittila, Pekka
1989 Artikkelit *Ylioppilaskodin oma lehti* historiikissa *Maitojyvä 1949-1989*, toim. Jouko Kärkkäinen. Helsinki: Lestadiolaisten ylioppilaskodin kannatusyhdistys, 1989.
1962 Totuuden kuuliaisuuteen: keskustelua vanhoillislestadiolaisuudessa vuosina 1960-61 esiintyneistä erimielisyyksistä. Pieksämäki, 1962.
- Ruokanen, Miikka
1980 Jumalan valtakunta ja syntien anteeksiantamus. Suomen rauhan yhdistysten keskusyhdistyksen opilliset korostukset 1977-1979. Kirkon tutkimuslaitos sarja A N:o 36. Tampere: Kirjapaino Hermes Oy.
- Sallinen, Martti
1987 Maallikkosaarnaaja ja herätysliikkeen kriisit. Helsinki: Helsingin yliopisto. Uskontotieteen pro gradu- tutkielma. HYTTK.
- Seppälä, Juha
1990 Kullervo Hulkko lestadiolaisuuden kuvaajana. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu- tutkielma. HYTTK.
- Särkiniemi, Seppo
1988 Hyvän paimenen hoidossa, Helsingin rauhan yhdistys 100 vuotta. Vanhoillislestadiolaisuus kasvavassa suurkaupungissa (1945-1988). Oulu: SRK.
- Talonen, Jouko & Harjutsalo, Ilpo
2001 Lestadiolaisuuden monet kasvot. Helsinki: STI.
- Tapanien, Pekka
2007 Oskari Heikki Jussila (1888-1955). Lestadiolaispappi, toimen ja näkyjen mies. Diss. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys (Societas Historica Finlandiae Septentrionalis).
- Vuollo, Martti
1999 Lestadiolaisuus Helsingissä vuoteen 1963. Diss. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.

Internet lähteet

Ari-Pekka Palola Päivämiehen päätoimittajan sijaiseksi.

2015 Ari-Pekka Palola Päivämiehen päätoimittajan sijaiseksi. - Päivämies-
verkkolehti. <http://paivamies.fi/uutiset/1419/>. Viitattu 16.12.2015.

Mustakallio, Hannu

2007 Tapaninen, Leonard Pietari (1893-1982). - Biografiakeskus.
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3081/>. Viitattu 28.1.2016.

Myllykoski, Matti & Näreaho, Leo

2008 Lähtökohtia – pro gradu tutkielman tekniset ohjeet.
<https://flamma.helsinki.fi/content/res/pri/HY297280>. Viitattu
8.3.2016.

SRK:n henkilökunta

Ari-Pekka Palolan yhteystiedot - SRK:n verkkosivu
<http://rauhanyhdistys.fi/fi/srk/hk/>. Viitattu 16.12.2015.

Oulun yliopisto

2014 Oulun yliopisto. - Tulevaisuuden uutta osaamista rakentamassa. -
Oulun yliopiston kotisivut. <http://www.oulu.fi/yliopisto/esittely>.
Viitattu 14.1.2016.

Räisänen, Heikki

2001 Lauha, Aarre (1907-1988). - Biografiakeskus.
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3003/>. Viitattu 28.1.2016.

Suistola, Jouni

2005 Korkeakivi, Aaro (1924-2001). - Biografiakeskus.
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/8628/>. Viitattu 28.1.2016.

Talonen, Jouko

2014 luentosarja: Lestadiolaisuuden monet kasvot. Pohjoinen ja
kansainvälistyvä herätysliike 2000-luvulla. Talvi 2014.
<http://kaikkienaikojensanoma.net/>. Viitattu 8.3.2016.

2002 Leinonen, Hannes (1916-1986). - Biografiakeskus.
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3054/>. Viitattu 23.2.2016.

2001 Havas, Wäinö (1898-1941). - Biografiakeskus.
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3034/>. Viitattu 12.2.2016.

2000 Luentosarja lestadiolaisuudesta 8.3.2000. - STI - materiaalit.
<http://www.sti.fi/luennot/files/jt000308.html>. Viitattu 8.3.2016.

Yhdistyksen säännöt

Oulun rauhanyhdistyksen säännöt - Tarkoitus ja toimintamuodot (§ 2)
http://www.oulunrauhanyhdistys.fi/fi/yhdistys/yhdistyksen_saannot/.
Viitattu 12.02.2015.

Sähköpostiviestit

Holma, Tapio

2015 re: Hulkko - yksityinen sähköposti Matias Muholalle 24.11.2015

Hulkko, Kustaa

- 2016a re: Kullervo Hulkosta - yksityinen sähköposti Matias Muholalle
16.3.2016.
- 2016b re: Kullervo Hulkosta - yksityinen sähköposti Matias Muholalle
17.3.2016.

Junttila, Irja

- 2014 re: SRK:n arkistoon tutustuminen - yksityinen sähköposti Matias
Muholalle 10.9.2014

Talonen, Jouko

- 2015a re: Mauno Koivuneva - yksityinen sähköposti Matias Muholalle
5.11.2015.
- 2015b Hulkko - yksityinen sähköposti Matias Muholalle 24.11.2015.

6 Liitteet

Liite 1a

Puheenvuorojen käyttäjät 29.12.1960 (Nimi = yksi puheenvuoro. X = yksi puheenvuoro lisää) Lista tehty 12.10.2015			
Kullervo Hulkko XXXX	Hannes Kamula X	Matti Kivinen	Veikko Hämäläinen
Aarne Kurkela	Hannes Paaso (PJ) XXXXXXXXXXXXXXXXXX XXXXXX	Martti Lounasvuori	Veli Iinatti
Akseli Vepsäläinen	Hannes Vesterinen	Martti Pannimaa	Veli Pyörre
Alpo Sipola	Heikki Koukkari X	Matti Pylkäs	Veli Kauppi
Antti Hiironen X	Heikki Saari XXX	Matti Tiainen	Veli Määttä
Antti Iinatti X	Heikki Turunen	Matti Tölli	Veli Niinikoski
Antti Uljas	Hjalmar Carlson	Nestori Hämäläinen X	Veli Räihä
Antti Kivilahti X	Hugo Taistomies	Niilo Summala	Veli Kumpula
Armas Karsikas	Jaakko Ruottinen	Oiva Tölli	Veli Räisänen
Armas Naamanka	Joonas Timlin	'Opettaja' Vaarala	Vilho Karanka
Arvo Turakka X	Jouko Kärkkäinen	Paavo Koskimäki	Vilho Lampela (PJ) XXXXXXXXXX
Aukusti Tölli	Juha Seppänen X	Paavo Sillanpää	Vilho Pasanen
Aukusti Törölä	Kalle Iinatti X	Pauli Korteniemi	Ville Suutari XXXXX
E. A. Kaho	Kalle Ilvesluoto	Pauli Lukka	Ville Korpela
Eino Eskola	Kalle Juutinen	Pekka Ahonperä	Väinö Kumpula
Eino Lohi	Kalle Niemi X	Pentti Seppänen XX	Väinö Polvi
Einari Lepistö	Kalle Säkkinen	Reino Kämäräinen	Yrjö Kaasinen X
Eino Rimpiläinen	Kalle Timonen	Samuel Lehtola	Yrjö Kuusela
Eino Kimpimäki	Kalle Vakkuri	Terho Onnela	Yrjö Liusvaara
Eino Korkeakangas	Kauko Kärkkäinen XX	Timo Holma	Yrjö Pajari
Eino Vaherjoki	Kusti Ahokas	Timo Hämäläinen	Yrjö Pasanen X
Erkki Jokela XXX	Lauri Impiö	Toivo Leppänen	
Esa Anttila	Lauri Mustakallio X	Veikko Lehtonen	
Finelli Korkiakoski XX	Lauri Myllynen X	Veikko Pentikäinen (PJ) XXXXXXXXXXXX	
Frans Kämäräinen	Lauri Taskila	Veikko Posio	
Frans Lehto	Matti Järveläinen X	Uno Kallunki	(Yht 130)

Liite 1b.

Auktoriteetteina käytetty 29.12.1960 (Poislukien Luther)	Hulkon käyttämät Auktoriteetit 29.12.1960 (Poislukien Luther)
Adolf Suoraniemi	
Finelli Korkeakosken isä	
Heikki Jussila X	X
Ilkka Mustonen	
Iisakki Perälä	
Juuso Markkanen	X
Kullervo Hulkko	X
L. P. Tapaninen	
Olli Hietava	
Oskari H. Jussila	
Roope Vepsäläinen X	
Veli Kannianen (Tornion puhujainkokous 1909)	
Vilhelmi Markkanen	X
Ville Pistemaa	
Väinö Havas XXX	XX

Liite 2a

Puheenvuorojen käyttäjät puhujainkokouksessa 27.4.1960			
Aimo Murtonen XXXX	Kauko Mäntylä	Mauno Koivuneva	Väinö Lohi
Akseli Vepsäläinen	Kauno Kempainen	Nestori Hämäläinen	Yrjö Liusvaara
Antti Kivilahti X	Heikki Koukkari X	Paavo Viljanen (PJ) XXXXXXXX	Yrjö Pasanen
Arvo Perälä	Heikki Saari XXX	Pentti Koskelo X	
Aukusti Tölli XX	Hugo Taistomies X	Seppo Sutinen X	
Eino Rimpiläinen	Joonas Timlin	Timo Hämäläinen	
Eino Suorsa	Kalle Iinatti	Toivo Leppänen	
Erkki Jokela	Kalle Niemi	Veikko Tervo	
Finelli Korhikoski	Kalle Timonen X	Ville Suutari X	
Hannes Kamula	Lauri Impiö	Viljo Ylinen	
Hannes Karjalainen	Lauri Mustakallio X	Väinö Heiskanen	(Yht. 60)
Puheenvuorojen käyttäjät Puhujainkokouksessa 28.4.1960			
Aimo Murtonen XXXXXXXX	Finelli Korhikoski XX	Leo Pietikäinen (PJ) XX	Ville Suutari XX
Akseli Vepsäläinen	Hannes Kamula X	Mauno Koivuneva XX	Usko Typpö X
Alpo Sipola	Hannes Karjalainen X	Mooses Kirvesmäki	Uuno Kallunki
Antti Kivilahti	Heikki Koukkari XXX	Nestori Hämäläinen XX	Yrjö Kuusela
Armas Karsikas XX	Heikki Saari XXXXX	Nimetön	Yrjö Liusvaara
Armas Leinonen XXXX	Ilmari Hulkko X	Onni Majava X	Yrjö Pajari
Armas Naamanka	Jaakko Ruottinen	Otto Juvonen	
Arvi Tahkola X	Juha Seppänen	Paavo Heikkinen	
Arvo Perälä	Kalle Iinatti X	Paavo Viljanen (PJ) XXXXXXXXXXXX	
Arvo Turakka	Kalle Niemi XX	Pentti Koskelo	
Aukusti Tölli XX	Kalle Timonen XX	Pentti Seppänen	
E. A. Kaho	Kauno Kempainen	Pekka Lappalainen	
Eino. J. Pietilä	Kullervo Hulkko X	Sakari Ojala	
Eino Rimpiläinen	Kustaa Ahokas XXX	Samuel Lehtola	
Eino Suorsa X	Lauri Taskila XXX	Veikko Pentikäinen X	
Erkki Jokela	Lenna Anttila X	Vilho Lampela (PJ) XXXXXXXXXX	(Yht. 128)

Liite 2b

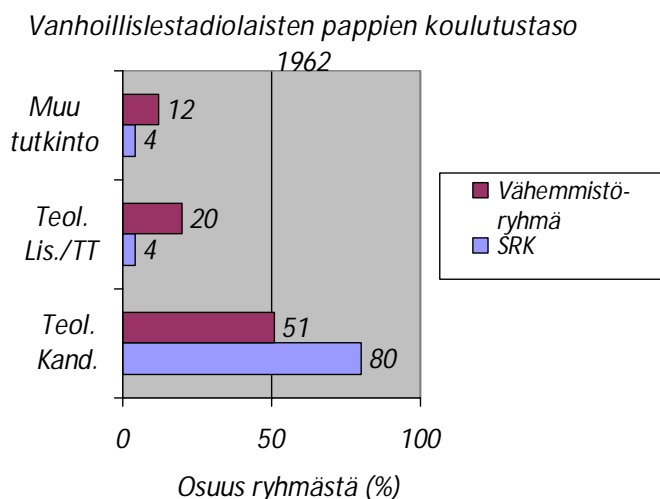
Puheenvuoron käyttäjien käyttämät auktoriteetit 27.-28.4.1960	Hulkon auktoriteetit 27.-28.4.1960
Ambrotius (s.5)	
Anders Halttu (s.21)	
Heikki Jussila (s.72)	
Johan Arndt (s.96)	
Juhani Raattamaa (s.22, 26)	
Leonard Typpö (s.89)	X
Oskari Jussila (s.75)	
Vilhelm Markkanen (s.22, 90)	X
V.A. Virkkula (s.22)	
Väinö Havas (s.22, 26)	

Liite 3

Puhujainkokoukset, maallikoiden kokoukset Oulussa, sekä pappien veljespiirin kokoukset 1957-1961 (kokous mustattu mikäli Hulkko paikalla)

1. Oulun puhujien ja srk-vanhinten neuvonpito Oulun ry:llä 6.9.57
2. Neuvottelukokous Oulun ry:llä 19.9.57
3. Neuvottelukok Oulun ry:llä 19.9.57 (Huom, kaksi samana päivänä)
4. Oulun maallikkoveljien kok ry:llä 18.10.1957
5. Maallikkosaarnaajien veljeskok Oulun ry:llä 6.-7.11.57
6. Lestadiolaispappien veljespiirin kokous Utajärvellä 7.-8.8.1957
7. **Lestadiolaispappien veljespiirin kokous Reisjärvellä 5.-6.8.1958**
8. **Pk 25.-26.9.58**
9. Lestadiolaispappien veljespiirin kokous Kajaanissa 4.-5.8.1959
10. **Oulun ry:n kutsuma kok Oulun ry:llä 15.10.1959**
11. Veljeskok Oulun ry:llä 29.10.59
12. **Veljeskok Oulun ry:llä 25.11.59**
13. Veljeskok Oulun ry:llä 10.12.59
14. Puhujien ja srk-vanh kok Oulun ry:llä 14.1.60
15. **Lestadiolaispappien veljespiirin kokous Limingassa 1.3.1960**
16. Lestadiolaispappien veljespiirin kokous Kuopiossa 10.-11.8.1960
17. **Pk Oulun srk-talolla ja ry:llä 27.-28.4.60**
18. **Pk 29.12.60 Oulun ry:llä**
19. **Lestadiolaispappien veljeskokous 3.-4.1961**
20. Vuosikokous Kuusamossa 1961

Liite 4

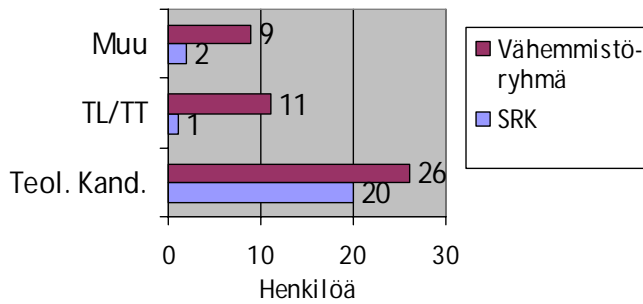
Taulukko 2a

Taulukossa 2a on **prosenttiosuuksilla** kuvattuna ryhmien koulutustaustat korkeimman koulutuksen mukaan.

Edeltävä kuvaaja ei kerro kuitenkaan mitään määristä. 'Vähemmistöryhmä' on tässä taulukoinnissa enemmistö, mikä käy ilmi taulukosta 2b.

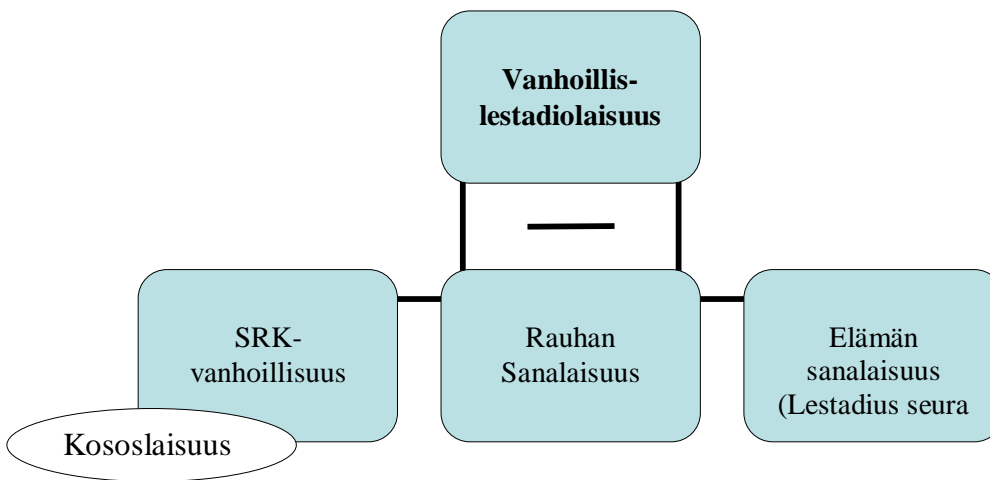
(Taulukointi poikkeaa Nurmisen taulukoinnista vrt. Nurminen 1991, joten prosenttimäärät eivät mene tasan. Tämän tutkimuksen kannalta olennaisimmat asiat tulevat kuitenkin esiin näistä kaavioista, vaikka luvut eivät täysin täsmää.)

Vanhoillislestadiolaisten pappien määrä 1962

Taulukko 2b

Liite 5

7 Lyhenteet

lppvpptk	Lestadiolaispappien veljespiirin pöytäkirja
OMA	Oulun maakunta-arkisto
ppkpkptk	Pappeinkokouksen pöytäkirja
pkptk	Puhujainkokouksen pöytäkirja
Pm	Päivämies
SLL	Siionin Lähetyslehti
SRK	Suomen rauhanyhdistysten keskusyhdistys
SLS	Suomen lähetysseura
STI	Suomen teologinen instituutti